

KING, MONK, AND LEGITIMACY

วารสาร มานุษยวิทยา ศาสนา

Vol.2 Issue 2 (May - AUG)

วารสารมานุษยวิทยาศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2563)

Journal of Religious Anthropology, 2 (2) (May - August, 2020)

"กษัตริย์ พระ และอำนาจความชอบธรรม" (King, Monk, and Legitimacy)

ISSN 2697-5157 (Online) : www.ejora.wordpress.com

เผยแพร่เมื่อ 23 สิงหาคม 2563

"มานุษยวิทยา" เป็นวารสารกึ่งวิชาการ เน้นภาษาที่เข้าใจง่าย เข้าถึงคนได้ทุกกลุ่ม แต่ก็มีกรวิพากษ์และอ้างอิง แรงบันดาลใจนี้ เกิดจากการที่ทีม บก.ต้องอยู่ต่างประเทศและพบเห็นปรากฏการณ์ด้านศาสนา รวมทั้งวิธีการตีความที่ต่างไปจากความเข้าใจเดิม ซึ่งควรจะถูกเอามาเขียนและถ่ายทอดเพื่อแบ่งปันมุมมอง/ความรู้

โดยระเบียบวิธีวิจัย ก็ยังเน้นไปทางมานุษยวิทยา/ชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) คือ เน้นศึกษาที่ตัวคน/ชุมชน มองปรากฏการณ์ทางศาสนาภายใต้บริบทการเมือง วัฒนธรรมฯ มากกว่าการวิเคราะห์ตัวคำสอนในตำราล้วน ๆ

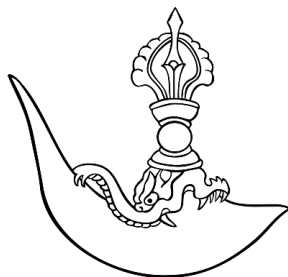
วารสารนี้จะออกมาในรูปแบบ pdf เท่านั้น (e-journal) เพื่อสะดวกต่อการเผยแพร่ เปิดให้ดาวโหลดฟรี อาจแนะนำให้บริจาคราว 1 USD (30 บาท) แต่ก็แล้วแต่กำลัง ซึ่งจะไม่บริจาคเลยก็ได้ เปิดรับบทความด้านศาสนา เช่น

- ๑ ศาสนากับการเมือง ๑ ศาสนากับภาพยนตร์
- ๑ ความหลากหลาย/ความรุนแรงในศาสนา
- ๑ ศาสนากับศิลปะ ๑ การทำศาสนาให้เป็นสินค้า
- ๑ ศาสนากับเพศสภาพ และอีกมากมายแล้วแต่ผู้เขียนสนใจ

วารสารจะออกปีละ 3 ฉบับ คือ เมษายน สิงหาคม และ ธันวาคม ดังนั้นสามารถส่งบทความได้ตลอดทั้งปี ความยาวตั้งแต่ 3-20 หน้า A4 แนะนำให้ใช้อ้างอิงแบบ นาม ปี และบรรณานุกรมแบบ APA Style (แต่หากไม่สะดวกก็ไม่ต้องกังวล หากบทความได้รับการพิจารณา ทาง บก. จะปรับแก้ให้เอง) และผู้ส่งบทความ ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ

ส่งบทความได้ที่ Facebook Page : วารสารมานุษยวิทยา
หรือทางอีเมล asean_2015@yahoo.com

บริจาคช่วยเหลือวารสารได้ที่ ธนาคารกสิกรไทย : 036-3-31935-1

สารบัญ

บทบรรณาธิการ : ง-ฉ

1. การสร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจดีย์ไตรลดาภิเศกกับการสร้างพระราชอำนาจนำทางศีลธรรมของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
อนล จกรปาณี : 1-24
2. แนวคิดทางศาสนากับการสร้างความชอบธรรมทางการปกครองของชนชั้นปกครอง: การ
สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และการประดิษฐานพระราชวงศ์จักรีของพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ : 25-50
3. ปรีทัศน์การ์ตูนเรื่อง “The Tale of The Princess Kaguya”
เจษฎา บัวบาล : 51-55
4. ดอกบัว: สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการหลุดพ้นทางพุทธคติ
พระครูวรวิริยคุณ : 56-65
5. จากลังกาสู่ล้านนา : อำนาจ คณะสงฆ์และการณ์พระราชอาณาจักร
จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ : 66-90
6. พระโพธิสัตว์มุนีนิยมนิยมในมูลนิธิฉือจี้ ก้าวใหม่ที่ก้าวไปเพื่อรับใช้สรรพสัตว์
ณรงค์ สังขวิจิตร : 91-109

บทบรรณาธิการ

วารสารมานุษยวิทยาศาสนาฉบับนี้พิเศษกว่าเล่มก่อนๆ คือเผยแพร่บทความที่ผ่านการพิจารณาในเว็บไซต์ไปทีละชิ้นโดยไม่ต้องรอออกเป็น PDF พร้อมกัน แต่เมื่อออกครบทุกบทความแล้ว ก็จะมีการรวบรวมบทความทั้งหมดนั้นเป็นเล่มอีกที ซึ่งบทบรรณาธิการอาจต้องอยู่ท้ายสุด เพราะเป็นการไล่ลำดับหน้าถัดจากบทความชิ้นอื่นๆ ที่ได้เผยแพร่ไปก่อนหน้าแล้ว ความแปลกอันนี้ไม่ใช่เรื่องสำคัญอะไร และคิดว่าเป็นความคล่องตัวและช้อยกเว้นที่วารสารแบบ PDF จะทำได้ เพราะไม่ต้องรอทุกบทความแล้วตีพิมพ์พร้อมกันคราวเดียวแบบที่วารสารฉบับกระดาษทำกัน

ธีมหลักของฉบับนี้คือ "กษัตริย์ พระ และอำนาจความชอบธรรม" (King, Monk, and Legitimacy) ในทางวิชาการสังคมศาสตร์ เรื่องนี้ไม่ได้ใหม่เลย แต่ก็ยังเป็นเรื่องที่ยังใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อยู่ อาจมีคำถามว่า ความชอบธรรมทางศาสนา (religious legitimacy) เองก็ดูเหมือนจะเซย ในแง่ที่ว่า ยังมีคนเชื่ออยู่หรือ ว่าการสร้างภาพให้ตนเป็นคนดี ผ่านการสนับสนุนศาสนาเป็นต้น จะช่วยให้ตนได้รับสิทธิพิเศษหรือการยอมรับจากสังคม เหตุผลหนึ่งที่ศาสนายังทำหน้าที่รับใช้ความชอบธรรมพวกนี้ได้ อาจเป็นเพราะสังคมไทย (ทั้งในทางปฏิบัติและกรอบคิด) ยังก้าวไปไม่ถึงจริยธรรมแบบโลกวิสัย ที่มีความเป็นมนุษยนิยมหรือโปรโมทเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นต้น

การประท้วงของนักเรียน นักศึกษาที่เกิดทุกภาคตั้งแต่เดือน พฤษภาคม เป็นต้นมา ช่วยเผยให้เห็นระยะห่างทางกรอบคิดของคนรุ่นใหม่และรุ่นเก่าได้จริงๆ แน่แน่นอนว่า ไม่ใช่การเหมารวมว่าคนรุ่นเก่าทุกคนต้องล้าหลัง เพราะมีคนเสื้อแดงจำนวนมากที่มีความคิดแบบเดียวกับเด็กรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม หากติดตามการให้ความเห็นของคนรุ่นเก่า (ที่ถูกเรียกว่า สลิ้ม) กลับถกเถียงบนฐานคิดของความกตัญญู รู้หน้าที่ เกรงอกเกรงใจ รักษาวัฒนธรรม ขณะที่คนรุ่นใหม่หันไปถกเรื่องคนเท่ากัน อำนาจ เสรีภาพ ที่กล่าวถึงประเด็นนี้ก็เพื่อจะสื่อให้เห็นว่า กรอบคิดเรื่อง ความชอบธรรมทางศาสนา ยังทำงานได้ดีในวิถีคิดของคนรุ่นก่อน ขณะที่มันอาจไม่ function กับคนรุ่นใหม่

บทความเรื่อง "การสร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจดีย์จรลดาภิเษกกับการสร้างพระราชอำนาจนำทางศีลธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช" ของ อนล จกรปาณี เป็นตัวอย่างที่ชัดเพื่อสะท้อนว่า พระเครื่องไม่ใช่แค่สัญลักษณ์/วัตถุ ที่ถูกใช้เพื่อเคารพบูชาหรือมีความศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังมีแบกรับไว้ซึ่งอำนาจบารมีของผู้ทำ รวมทั้งผู้ปลุกเสก ในกรณีที่เป็นไปไกลกว่านั้น หากผู้ทำมีบารมีมาก ก็ไม่จำเป็นต้องผ่านพิธีปลุกเสก เพราะพิธีหรือพระสงฆ์ เกจิอาจารย์อาจช่วยปกปิดหรือบดบังบารมีของผู้ทำคนนั้นเสียก็ได้

บทความเรื่อง "แนวคิดทางศาสนากับการสร้างความชอบธรรมทางการปกครองของชนชั้นปกครอง: การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และการประดิษฐานพระราชวงศ์จักรีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช" ของ จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ พาไปทำความเข้าใจกับประวัติศาสตร์ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ ความน่าสนใจของบทความนี้อยู่ตรงที่ ร.1 ต้องหาชุดคำอธิบายใหม่เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองในฐานะผู้ขึ้นครองราชย์โดยไม่ได้เป็นผู้สืบเชื้อสายของกษัตริย์องค์ก่อนหน้า

ปริทัศน์การ์ตูนเรื่อง “The Tale of The Princess Kaguya” โดย เจษฎา บัวบาล ทำให้เราเห็นหนังเรื่องนี้ในอีกมิติหนึ่ง นักรีวิวหนังทั่วไปมองว่าเป็นหนังที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างความเข้าใจของคนในครอบครัว พ่อแม่ควรปล่อยให้เด็กเติบโตในแบบที่เขาชอบ มิใช่บังคับเขา แต่เจษฎายังเสนอต่อไปว่า หนังเรื่องนี้ชี้ให้เห็นความไม่สำคัญของศาสนา ซึ่งอาจตรงกับความรูสึกของบางคนในทุกยุค ที่มองว่า ความดี จริยธรรม หรือการดำเนินชีวิตที่มีความสุข

จริง ไม่จำเป็นต้องดำเนินไปตามหลักศาสนา ที่มากกว่านั้น ศาสนาต่างหากที่ทำให้คนไม่พบความสุขหรือธรรมชาติที่แตกต่างของปัจเจกบุคคล

บทความเรื่อง "ดอกบัว: สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการหลุดพ้นทางพุทธคติ" โดย พระครูวรวิริยคุณ ให้ภาพของดอกไม้ซึ่งถูกนำมาใช้ตีความเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธ เราจะเห็นการอ้างอิงคำสอนในคัมภีร์และดอกบัวในฐานะดอกไม้ที่มีคุณประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

บทความเรื่อง "จากลังกาสู่ล้านนา: อำนาจ คณะสงฆ์และการณ์พระราชอาณาจักร" โดย จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ที่ต่างฝ่ายต่างสนับสนุนกันเพื่อรักษาสถานะพิเศษของกันและกัน ความแปลกใหม่ประการหนึ่งของบทความนี้คือ ทำให้เราทราบว่า ลังกาวงศ์ไม่เพียงแต่มีบทบาทสำคัญ (ในฐานะพุทธเถรวาทที่อ้างว่าจริงแท้) ในนครศรีธรรมราช หรือภาคกลางเท่านั้น ในภาคเหนือเองก็กลับมีอิทธิพลของลังkawงศ์อยู่มาก

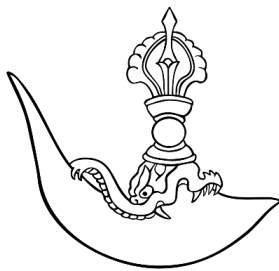
บทความเรื่องสุดท้ายคือ "พระโพธิสัตว์มุนีนิมในมุขนิธิฉื่อจี้ ก้าวใหม่ที่ก้าวไปเพื่อรับใช้สรรพสัตว์" ของ ณรงค์ สังขวิจิตร แม้เรื่องนี้จะเป็นการให้ข้อมูลพื้นฐาน แต่ก็ช่วยให้ชาวพุทธไทยได้รู้จักองค์กรศาสนาใหม่ๆ ซึ่งแทบไม่เป็นที่รู้จักในสังคมเถรวาทที่เน้นพระสงฆ์เป็นใหญ่ และการเน้นทำงานช่วยเหลือสังคมก็ช่วยให้ฉื่อจี้เผยแพร่ไปได้ทั่วโลกจนเป็นที่รู้จักในนามองค์กรพุทธนานาชาติ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็เป็นตัวอย่างหนึ่งของการเอาแนวคิดเรื่องเมตตากรุณาทำให้เป็นรูปธรรมผ่านการบริหารองค์กรและนโยบายเพื่อสาธารณะได้

แพรว กนกวรรณ

อนล จกรปาณิ. (2563). พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหลังการ
อภิวัฒน์สยาม 2475: การสร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจด็จิตรลดาภิเศกกับการสร้างพระราชอำนาจนำ
ทางศีลธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. วารสารมานุษยวิทยา
ศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม). หน้า 1- 24.

ISSN: 2697-5157 (Online)

www.ejora.wordpress.com

พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหลังการอภิวัฒน์สยาม 2475: การ
สร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจ็ดจิตรลดากับการสร้างพระราชอำนาจนำทางศีลธรรมของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

อนล จกรปาณี

บทนำ

ที่มาทางอำนาจของสถาบันกษัตริย์ไทยภายใต้การนำของกษัตริย์หรือพระมหากษัตริย์¹ แต่โบราณล้วนมาจากการอ้างอิงทางอำนาจฝ่ายศาสนจักร ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ คติเทวราชาหรือสมมติเทพแบบพราหมณ์-ฮินดูหรือคติธรรมิกราชา คือ พระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมบารมีในทางพุทธศาสนา คติทางศาสนาเหล่านี้ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์ของไทยดำรงอยู่สืบต่อไปได้ คติและความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้สร้างคำอธิบายของการกำเนิดขึ้นของสถาบันกษัตริย์หรือองค์กษัตริย์อันเป็นผู้นำของชุมชนผ่านงานวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น พระสูตรในพระไตรปิฎกของศาสนาพุทธ คือ อัครัญญสูตรที่อธิบายการกำเนิดขึ้นของกษัตริย์² หรือคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่มีปกรณัม

¹ พระมหากษัตริย์เป็นคำที่ถูกใช้ภายหลังการปฏิวัติสยาม 2475 ปรากฏครั้งแรกในร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 โดยใช้แทนคำว่า “กษัตริย์” เนื่องด้วยกษัตริย์อยู่ในฐานะที่เป็นที่เคารพยกย่อง (ณัฐพล ใจจริง, 2556, น. 12)

² พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสุตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค

เกี่ยวกับเทพที่ทำหน้าที่หรือเป็นสัญลักษณ์แทนแห่งความเป็นผู้นำของชุมชนชนภาวการณ์ดังกล่าวนี้อธิบายพระราชฐานะของกษัตริย์ในแง่มุมที่แตกต่างกันไป แต่ไม่สามารถอธิบายในทางวิชาการแบบตะวันตกได้ เพราะภาวการณ์เหล่านี้ล้วนถูกอธิบายและพรรณาถึงความศักดิ์สิทธิ์ แต่ต้องไม่ได้แต่เพียงเท่านั้น

ดังนั้นเพื่อการสร้างความเข้าใจภาวการณ์ดังกล่าวในทางวิชาการ จึงจำเป็นต้องนำทฤษฎีของ Max Weber นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันมาจับกับแนวคิดดังกล่าว ในช่วงเวลาแห่งการเริ่มต้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช และการล่มสลายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช จนถึงภายหลังการปฏิวัติการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการปฏิวัติการปกครอง 15 ปี ราชสำนักและฝ่ายกษัตริย์นิยมพยายามอย่างมากในการรื้อฟื้นแนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับพระราชอำนาจของกษัตริย์ในยุคก่อนสมัยใหม่มาใช้ให้เข้ากับยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น

แต่ก่อนที่จะนำทฤษฎีทางตะวันตกมาร่วมวิเคราะห์อำนาจเชิงบารมีหรืออำนาจของสถาบันกษัตริย์นั้นควรจะเข้าใจในแนวคิดและความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนาเสียก่อน สถาบันทั้งสองมีความสัมพันธ์ในรูปแบบที่พึ่งพาอาศัยและเป็นความสัมพันธ์ต่างตอบแทน กล่าวคือ ฝ่ายพุทธจักรให้การยอมรับในสิทธิอันชอบธรรมในการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ในขณะที่เดียวกันฝ่ายอาณาจักรได้ให้การอุปถัมภ์ค้ำจุนฝ่ายพุทธจักรอันประกอบด้วยคณะสงฆ์เป็นอาทิ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทั้งสองจึงแนบแน่นไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้

การให้การยอมรับจากสถาบันสงฆ์อันเป็นอำนาจแห่งฝ่ายพุทธจักรแก่กษัตริย์ในการขึ้นครองศิริราชสมบัติถือเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่องค์กษัตริย์ เครื่องมือที่สถาบันสงฆ์ใช้ในการสร้างความชอบธรรมกับการก้าวขึ้นสู่อำนาจของกษัตริย์คือเครื่องมือทางศีลธรรมเรียกว่า ‘บารมี’ บารมีเป็นเครื่องมือทางการเมืองประการหนึ่งตั้งแต่ช่วงการสถาปนาพระราชวงศ์ปราสาททอง โดยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (เอนก มากอนันต์, 2550, น. 54) การสถาปนาพระราชอำนาจทางการปกครองขององค์ปฐมบรมราชจักรีวงศ์ คือการใช้คติพระอินทร์ในพุทธศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรม

ทางการปกครอง ด้วยคติพระอินทร์ในพุทธศาสนามีใช้สิ่งสร้างของปรมาตมันตามคติพราหมณ์-ฮินดู มิได้มีภาวะความเป็นอมตะ เป็นเจ้าหรือเทวราชผู้ปกครองสวรรค์ไปตลอดกาล พระอินทร์ในคติทางพุทธศาสนาเป็นโอปปาติกะ³ ที่ถือกำเนิดด้วยกำลังแห่งกุศลกรรม และสามารถผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนได้หากหมดบุญ ดังนั้นพระอินทร์ตามคติทางพุทธศาสนาจึงเป็นเพียงตำแหน่งหนึ่งที่บุคคลสามารถหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ตำแหน่งได้ (ชัยชาญจารุกฤษ, 2548, น. 13-16)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงทรงใช้คติทางพุทธศาสนานี้ในการประกอบสร้างความชอบธรรมในการก้าวขึ้นสู่อำนาจโดยมีสถาบันสงฆ์ให้การรับรอง แต่เมื่อทรงขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงเปลี่ยนการขบเน้นจากเรื่องการบำเพ็ญบารมีเพื่อการเป็นสมมติเทวราชผู้ปกครองดาวดึงส์ภพบนเขาพระสุเมรุ เป็นการแผ่ขยายบารมีทางศีลธรรมขององค์บรมธรรมิกราชาหรือพระเจ้าจักรพรรดิราชเหนืออาณาจักรรอบข้างแทน

บารมีขององค์กษัตริย์ในช่วงก่อนยุคสมบูรณาญาสิทธิราชคือบารมีในรูปแบบทางศีลธรรม ที่พร้อมจะสั่งสอนหรือให้การแนะนำผู้นำแห่งรัฐรอบข้างด้วยเพราะทรงเมตตาต่อเหล่าสรรพสัตว์ แนวคิดเรื่องบารมีดังกล่าวมีความแนบแน่นกับสถาบันศาสนาภายใต้สถาบันสงฆ์ ต่อมาเมื่อเข้าสู่ยุคสมบูรณาญาสิทธิราชโดยการพยายามรวมศูนย์อำนาจรัฐเข้าสู่ส่วนกลางคือองค์กษัตริย์ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวคิดเรื่องบารมีมีความเปลี่ยนแปลงไป จากภาวะผู้มิบุญญาธิการผู้ทรงธรรมโดยแม้จะทรงมีพระราชอำนาจล้นพ้นแต่กลับถูกกำกับด้วยพระมนุธรรมศาสตร์และหลักธรรมทางพุทธศาสนา (Dhani Nivat, 1947)

แต่เมื่อถึงครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเกี่ยวกับอำนาจทางการปกครองของสถาบันกษัตริย์ว่า “อำนาจการปกครองของกษัตริย์เป็นอำนาจล้นพ้น ไม่จำต้องเอาอย่างธรรมเนียมของคนในยุโรปหรืออื่น

³ โอปปาติกะ หมายถึง ผู้เกิดผุดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ อาศัยอดีตกรรม ได้แก่ เทวดา พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

โต”⁴ การมีพระบรมราชวินิจฉัยประการนี้เป็นการอธิบายถึงเรื่องอำนาจและบารมีของ กษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากคติเก่า คืออเนกชนนิกรสโมสรรสมมติอันเป็นแนวคิดทาง การเมืองที่อ้างอิงกับทางพุทธศาสนาดั้งเดิม โดยแนวคิดดังกล่าวมีที่มาจากพระสูตรทางพุทธ ศาสนาชื่อ อัคคัญสูตร อันเป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการล่มสลายของมนุษย์พิภพด้วย ไฟบรรลัยกัลป์และการกำเนิดขึ้นของมนุษย์ รวมถึงการกำเนิดขึ้นของมหาชนสมมติหรือ กษัตริย์องค์แรกของโลก ผ่านการคัดเลือกโดยชุมชนและยกอำนาจในการปกครองหรือ แก้ไขข้อพิพาทแก่ผู้นั้น ในพระสูตรดั้งเดิมจะระบุถึงองค์ปฐมกษัตริย์ว่า เป็นสัตว์ผู้ประเสริฐ แต่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีพระบรมราชโองการให้มีการ ประพันธ์งานวรรณกรรมไตรภูมิขึ้นใหม่ คือ ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา อันถือเป็นการตีความ เรื่องปฐมกษัตริย์ของมนุษย์ภพใหม่จากสัตว์ผู้ประเสริฐเป็นพระโพธิสัตว์ อีกทั้งมีการอธิบาย เพิ่มเติมในเนื้อหาของอัคคัญสูตรอีกด้วยว่า ปฐมกษัตริย์ของมนุษย์ภพคือพระอดีตชาติ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคตม ครั้นยังทรงดำรงพระราชฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ในต้นภัทรกัปนี้ (พระยาธรรมปรีชา, 2520, น. 69)

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้ความคิดเรื่องบารมีและอำนาจ ของสถาบันกษัตริย์เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะทางแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและบารมีของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่อง สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของตะวันตก⁵ และเป็นไปสืบมาจนถึงช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงรับรู้ถึงกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้น หลายแห่งทั่วโลก รวมทั้งวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่สร้างผลกระทบต่อสถาบันกษัตริย์และ สังคมแวดล้อม (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553, น. 45) ด้วยแนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลง ทางการเมืองที่มีการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ในหลายแห่ง ทำให้องค์กษัตริย์คือ

⁴ ดู พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย แก้ไขการปกครองแผ่นดิน; และ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการ ปฏิวัติสยาม 2475 หน้า 83-83 อ้างแล้วใน ญัฐพล ใจจริง (2556, น. 13)

⁵ ดู ภัทรวดี ชินชนะ, สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (ฐานข้อมูลการเมืองการปกครองสถาบัน พระปกเกล้า: <http://bit.ly/2Qdn1zM>)

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงต้องคิดหาแนวทางในการปฏิรูปหรือปรับเปลี่ยนแนวความคิดทางการเมืองแบบในปัจจุบัน ที่สืบทอดมาแต่ครั้งการเริ่มต้นแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีแนวคิดค่อนข้างไปทางสัมบูรณ์นิยม (Absolutism) การปฏิรูปเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เป็นการหวนกลับไปถึงแนวคิดที่เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คือ “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” โดยอาศัยแนวคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงถูกเลือกจากชุมชนชนทางการเมือง โดยชุมชนชนทางการเมืองได้มอบสิทธิและอำนาจในการป้องกันและจัดการข้อพิพาทต่าง ๆ ให้แก่องค์กรมหาสมมติ ดังที่เคยกล่าวไว้ข้างต้น

การปฏิรูปแนวความคิดทางการเมืองนี้เป็นไปเพื่อการพยายามบอกกล่าวแก่สาธารณชนและปัญญาชนทั้งฝ่ายขวาและฝ่ายซ้ายว่า สถาบันกษัตริย์ภายใต้พระบรมโพธิสมภารของราชวงศ์จักรีมีกฎหมายที่คอยควบคุมการใช้อำนาจของกษัตริย์ แม้กษัตริย์จะมีอำนาจล้นพ้นแต่มิได้ทรงใช้อำนาจนั้นตามพระราชอัธยาศัย หากแต่ถูกควบคุมด้วยกฎหมายที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร คือพระมนุธรรมศาสตร์และหลักธรรมทางพุทธศาสนา ส่วนการเลือกตั้งแบบสมัยใหม่ที่มีเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหลายแห่ง ในที่นี้พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีฝ่ายกษัตริย์นิยมและประธานคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญตามพระราชประสงค์ ให้คำอธิบายเกี่ยวกับคดีอเนกชนนิกรสโมสรสมมติหรือการที่กษัตริย์ถูกยกและเชิดชูจากชุมชนให้ขึ้นเป็นผู้นำและมอบอำนาจทั้งหลายแก่พระองค์ ว่า “อันที่จริงความตอนต้นในมาตรา [ว่าด้วยอำนาจอธิปไตย] นี้ ว่าโดยลักษณะสำคัญแล้วเป็นการยกเอาประเพณีของเราแต่โบราณขึ้นกล่าวซ้ำเท่านั้นเอง คือ ถ้าเราค้นดูหนังสือโบราณ พระนามพระเจ้าแผ่นดินก็ตามขนบธรรมเนียมราชประเพณีราชาภิเศกก็ตาม จะปรากฏว่าความตอนหนึ่งในพระนามพระเจ้าแผ่นดินนั้นมีว่า อเนกนิกรสโมสรสมมติ และในพิธีบรมราชาภิเศกก็มีพราหมณ์และข้าราชการผู้ใหญ่ถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงว่าพระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติด้วยประชาชนอัญเชิญเสด็จขึ้น หาได้เสด็จ

เถลิงถวัลยราชสมบัติโดยพระราชอำนาจที่มาจากสวรรค์อย่างต่างประเทศบางแห่งเข้าใจไม่
 ทั้งนี้เป็นการแสดงว่า อำนาจอธิปไตยนั้นมาแต่ปวงชน”⁶

จากข้อความที่ได้ทำการเน้นไว้นี้ สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับการขึ้นครองสิริราชสมบัติ
 ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่ต่อรับคำกราบบังคมทูลเชิญของมุขมนตรีและสมณ
 ชีพราหมณ์ในคราวที่กรุงธนบุรีเกิดความวุ่นวายจนอาจทำให้พระศาสนาเสื่อมหายและพระ
 ราชอาณาจักรล่มสลาย⁷

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะมีได้ทรงได้รับการกราบบังคมทูลเชิญจากปวง
 ชนโดยแท้จริงดังเช่นองค์ปฐมบรมราชจักรีวงศ์ แต่พระองค์ทรงเชื่อว่าการที่พระองค์และ
 องค์บุรพกษัตริย์แต่เก่าก่อนได้ทรงครองสิริราชสมบัติสืบมา ล้วนแล้วเป็นไปตามความ
 เห็นชอบของปวงชนและราษฎร ดังนั้นสิ่งที่บังเกิดขึ้นนี้สามารถอนุมานได้ว่าสถาบันกษัตริย์
 ภายใต้พระบรมราชวงศ์จักรีได้รับการกราบบังคมทูลเชิญจากปวงชนแลราษฎรให้ปกครอง
 และพิทักษ์รักษาอาณาประชาราษฎร์ให้พ้นภัย

ความเปลี่ยนแปลงทางแนวคิดทางการเมืองเกิดขึ้นคราหนึ่งแล้วในช่วงการเข้าสู่รัฐสม
 บุรณาญาสิทธิราชจากคติทางพุทธศาสนา อันเกี่ยวเนื่องกับแนวคิดทางการเมืองสู่แนวคิด
 แบบสัมบูรณนิยมแบบตะวันตก ในขณะที่ช่วงปลายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์และช่วง
 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คติทางการเมืองเชิงพุทธศาสนาเรื่อง อเนก
 ชนนิกรสโมสรสมมติ ยังคงดำรงอยู่อีกทั้งคติทางศาสนาอื่น ๆ ที่เคยปรากฏขึ้นในช่วงรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าปรากฏขึ้นอย่างเด่นชัดในช่วงหลังการอภิวัฒน์สยาม 2475
 หลักฐานสำคัญที่เป็นประจักษ์พยานของการหวนคืนของคติแต่โบราณ คือ งานพระนิพนธ์
 อันต่อมาถูกบรรยายเป็นกรณีพิเศษเพื่อถวายแด่ยุวกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์พร้อมทั้งพระราช

⁶ คำแถลงประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ใน “รายงานการ
 ประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่ 34/2475 (วิสามัญ) วันพุธที่ 16 พฤศจิกายน 2475 หน้า 359 (ณัฐพล ใจ
 จริง, 2556, น. 14-15)

⁷ สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 14 หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จศ. ชื่อ พระ
 ราชประวัติ ร.1 สำหรับบรรจพระฤกษ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: 2527, หน้า 7

มารดา คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลและพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดชพร้อมทั้งพระราชมารดา งานพระนิพนธ์ดังกล่าวเป็นของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ที่ทรงค้นหาแนวคิด อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ขึ้นมาเพื่อพยายามสร้างความเข้าใจว่า แท้จริงแล้วระบบแบบตะวันตก คือ รัฐธรรมนูญ เรามีรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรคือพระมนูธรรมศาสตร์และหลักธรรมทางพุทธศาสนา งานดังกล่าวมีชื่อว่า The Old Siamese Conception of the Monarchy (Breuilly, 2011, p. 478)

แนวคิดดังกล่าวมีการนำมาดัดแปลงเพื่อการปฏิบัติอย่างชัดเจนในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พระบรมราชอิสริยยศ ณ ขณะนั้น) ภายหลังการรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและเสด็จผ่านพิภพเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แล้ว การนำคติทางพุทธศาสนาอันเก่าแก่กว่าแต่ครั้งองค์ปฐมบรมราชจักรีวงศ์ทรงเคยบัญญัติไว้มาปรับใช้เข้ากับสถานการณ์ ณ ขณะนั้นรวมกับการที่ทรงคิดค้นหาหนทางในการสถาปนาพระราชอำนาจทางศีลธรรมส่วนพระองค์ขึ้นมา เป็นการนำคติดังกล่าวมาใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นทางอำนาจของสถาบันกษัตริย์โดยเฉพาะภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ จำเป็นต้องนำทฤษฎีของ Max Weber นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันมาพิจารณากับแนวคิดดังกล่าวเหล่านี้ Max Weber ได้มีการพูดถึงทฤษฎีทางสังคมวิทยาประการหนึ่งคือ ทฤษฎีสังคมวิทยาแห่งการครอบงำ (Sociology of Dominations) (Dhani Nivat, 1947) โดยทฤษฎีดังกล่าวมีการพูดถึงหลักการทางอำนาจของผู้นำอันประกอบไปด้วยหลัก 3 ประการ คือ (1) อำนาจอันมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี (Traditional Authority) (2) อำนาจตามกฎหมายและหลักความเป็นเหตุเป็นผล (Legal-Rational Authority) และ (3) อำนาจเชิงบารมี (Charismatic Authority)

หลักการ 3 ประการที่ว่าด้วยอำนาจนี้สามารถอธิบายพระราชฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ได้เป็นอย่างดีว่า เพราะเหตุใดยามที่สถาบันกษัตริย์มิได้มีอำนาจทางการปกครองอย่างสมบูรณ์ ดังเช่นช่วงต้นแห่งการก่อตั้งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่กลับเปี่ยมล้นด้วยอำนาจทางศีลธรรมหรืออำนาจเชิงบารมีในช่วง

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ และกลายเป็นภาพแทนของสถาบันกษัตริย์นับแต่นั้นเป็นต้นมา ก่อนอื่นต้องพินิจไปที่การเสด็จขึ้นครองราชย์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 เสียก่อน หากว่าตามทฤษฎีของ Max Weber ประการแรกอำนาจทางขนบธรรมเนียมประเพณีพระองค์ทรงมีอยู่อย่างแน่นอนตามวัตรปฏิบัติที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่ ประการต่อมา อำนาจทางกฎหมายและหลักความเป็นเหตุเป็นผล การเสด็จขึ้นครองราชย์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นไปตามกฎหมายเทียรบาลและหลักกฎหมายการสืบราชสันตติวงศ์อันเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายเทียรบาลของไทย ถูกตราขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันยังอยู่ในช่วงเวลาแห่งการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในปี พ.ศ. 2467⁸ หลักการทางอำนาจเพียง 2 ใน 3 ของ Max Weber นี้เพียงพอต่อการเสด็จขึ้นครองราชย์ของในหลวงรัชกาลที่ 9 แล้วทั้งหลักการทางกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี

แต่การมีอำนาจทั้ง 2 ประการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ อาจไม่เพียงพอต่อการสร้างพระราชอำนาจในภาวะทางการเมือง ที่สถาบันกษัตริย์สูญเสียบทบาททางการเมืองในปริมนทลทางการเมืองที่ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์เคยรุ่งเรืองและเปี่ยมด้วยอำนาจอย่างล้นเหลือ ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จำเป็นที่จะต้องสร้างหลักการทางอำนาจประการสุดท้ายขึ้นเพื่อฟื้นฟูหรือสถาปนาพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ให้กลับคืนมาดังเก่า เพียงแต่ในห้วงเวลาดังกล่าวนั้น การจะฟื้นฟูพระราชอำนาจแบบยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นไม่สามารถที่จะเป็นไปได้เลยเพราะเงื่อนไขทางการเมือง ดั้งนั้นการสถาปนาพระราชอำนาจนำในเรื่องทางสังคมสงเคราะห์และงานด้านสาธารณประโยชน์ จึงเป็นทางเลือกที่มีประสิทธิภาพในการฟื้นฟูพระราชอำนาจให้กลับคืนมาได้ เพราะด้วยอำนาจทั้ง 2 ประการตามที่ Max Weber ได้กล่าวถึงนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีอยู่อย่างเต็มเปี่ยมอันจะเป็นประโยชน์แก่การสร้างอำนาจเชิงบารมีของพระองค์ได้ การนั้นเป็นการสร้างอำนาจทางบารมี ‘ส่วนพระองค์’ ภายหลังจากที่ทรงขึ้นครองสิริราชสมบัติแล้วจึงเป็นสิ่งที่ง่ายกว่าการคิดฟื้นฟูพระราชอำนาจทางการเมืองแบบเก่า

⁸ รังสิทธิ วรรณกิจ และ จเร พันธุ์เปรื่อง, การสืบราชสันตติวงศ์ (ฐานข้อมูลการเมืองการปกครองสถาบันพระปกเกล้า: <http://bit.ly/2SnVDBA>)

แม้จะมีการเคลื่อนไหวทางความคิดของปัญญาชนฝ่ายขวาและราชสำนักในช่วงปลายทศวรรษ 2480 ต่อเนื่องจนถึงทศวรรษ 2490 แต่กลับปฏิเสธไม่ได้ว่าพระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ในช่วง 25 ปีแรกแห่งการปฏิวัติกลับลดลงอย่างชัดเจน จนกระทั่งสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงปลายทศวรรษ 2490 ต่อเนื่องถึงทศวรรษ 2500 ที่มีความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับมหภาคอย่างชัดเจน ส่งผลให้พระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์เริ่มได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกครั้ง แม้สถาบันกษัตริย์ภายหลังการอภิวัฒน์สยามหรือการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎร เมื่อ พ.ศ. 2475 จะมีฐานะที่ตกต่ำลงเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในช่วง 15 ปีแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ภายหลังจากการบรรยายของพระองค์เจ้าธานีนิวัติ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิกร ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น จะสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลแก่สถาบันกษัตริย์และสังคมการเมืองไทยภายหลังการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2

การฟื้นฟูพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์รัชกาลที่ 9 : อำนาจทางศีลธรรม (Moral Authority) และอำนาจเชิงบารมี (Charismatic Authority)

ภายหลังการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในภูมิภาคเอเชีย เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จผ่านพิภพเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรไทย ในช่วงแรกของการเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติ นั้น เป็นช่วงเวลาที่พระองค์กำลังหาตำแหน่งแห่งที่ของพระองค์ในปริมณฑลทางการเมืองที่พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญได้มีอยู่จริงในทางปฏิบัติ พระองค์เริ่มหาตำแหน่งแห่งที่ในปริมณฑลทางการเมืองที่จะทรงสามารถบังคับใช้ ‘อำนาจทางศีลธรรม’ ที่ทรงรับรู้มาจากการฟังบรรยายของพระองค์เจ้าธานีนิวัติ เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2489 (Dhani Nivat, 1947) การกระจายและการบังคับใช้ ‘อำนาจทางศีลธรรม’ ส่วนพระองค์ โดยเริ่มต้นจากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ต่างจังหวัดในปี พ.ศ. 2498 (ปรากฏการณ์ ฟุ้ง, 2551, น. 3) แม้การเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ และสมเด็จพระราชินีนาถสิริกิติ์จะเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 โดยทรงเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปพำนักที่พระราชวังไกล

กังวล อำเภอกำแพงหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานดังกล่าวจึงหมายถึงรวมถึงการปฏิบัติพระราชกรณียกิจแบบย่อม ๆ ผ่านการมีพระราชปฏิสันถารกับชาวบ้านในบริเวณโดยรอบพระราชวังไกลกังวลและราษฎรในจังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น แต่กระนั้นการสำแดงพระองค์ในฐานะของผู้ทรงบารมีและอำนาจทางศีลธรรมสูงสุดกลับเริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการในช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ภายใต้การบริหารงานของรัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีการส่งเสริมให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จพระราชดำเนินทั้งภายในประเทศและต่างประเทศในฐานะประมุขแห่งรัฐ โดยมีการสำแดงพระองค์ในแต่ละปริมาณที่แตกต่างกัน การสำแดงพระองค์ในการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ชนบทของประเทศไทย พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกและผู้ทรงอำนาจทางศีลธรรม

ในหลายครั้งเรามักจะเห็นการเปรียบเปรยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ตามสื่อต่าง ๆ หรือบันทึกความทรงจำของผู้ที่มีส่วนร่วมในการเสด็จพระราชดำเนินในแต่ละครั้งว่าเป็น ‘เทวดา’ ในขณะที่การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศในฐานะประมุขแห่งรัฐ พระองค์จะทรงสำแดงพระองค์ในรูปแบบที่น่าเชื่อถือและสุขุมทรงเป็นประมุขแห่งรัฐ การพยายามผลักดันการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เป็นความคิดของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ชาญฉลาด ทักษะ เฉลิมเต็ยริณ ระบุไว้ว่า การสนับสนุนให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศในฐานะประมุขแห่งรัฐเป็นเพราะบุคลิกภาพของ จอมพลสฤษดิ์ ที่ดูไม่เหมาะสมกับตำแหน่งประมุขแห่งรัฐเท่าใดนัก ดังนั้นการสนับสนุนให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินแทน จอมพลสฤษดิ์ จึงถือเป็นการสนับสนุนการสร้างพระราชอำนาจทางศีลธรรมหรือพระราชอำนาจทางพฤตินัยให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จากการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสถานที่ต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ (ทักษ์ เฉลิมเต็ยริณ, 2559, น. 355–364)

การสำแดงพระองค์ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ต่อสถาบันศาสนาซึ่งในที่นี้คือสถาบันสงฆ์ ปรากฏอย่างเด่นชัดเมื่อครั้ง

เสด็จพระราชดำเนินในการถวายผ้าพระกฐินต้นที่วัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร แต่หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น และอีกครั้งหนึ่งที่พระองค์ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดบูรพาภิราม จ.สุรินทร์ เพื่อสนทนาธรรมกับหลวงปู่ดุลย์ อตุโล⁹ และอีกหลายครั้งที่ทรงเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการสนทนาธรรม (บางครั้งอาจรวมอยู่ในการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อถวายผ้าพระกฐินต้นดังเช่นครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดป่าอุดมสมพรหรือการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่) โดยมากจะเป็นการเสด็จพระราชดำเนินไปยังพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การเสด็จพระราชดำเนินในกิจการทางศาสนาเหล่านี้สะท้อนนัยยะทางการเมืองที่แอบแฝงอยู่ได้เป็นอย่างดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเริ่มเสด็จพระราชดำเนินในกิจการทางศาสนาในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2519¹⁰

เมื่อครั้งมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลเป็นรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่สนับสนุนให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ต่างจังหวัดโดยเฉพาะพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อป้องปรามอิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้น อันถือเป็นการสถาปนาพระราชอำนาจนำเชิงบารมีในทางสังคม และการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อเยี่ยมเยียนราษฎรและการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการสนทนาธรรมกับพระเถรานุเถระในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกครั้งในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 ตลอดถึงช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นการสถาปนาพระราชอำนาจเชิงบารมีทางศีลธรรม ว่าทรงปกเกล้าปกกระหม่อมเหนือราษฎรและสถาบันสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภายหลังจากการที่รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามละทิ้งคณะสงฆ์ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงคราว 25 พุทธศตวรรษ (ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, 2555, น. 100)

⁹ ดู นพรัตน์ กิ่งแก้ว. เรื่องเล่าจากบทสนทนาธรรม ในหลวงกับหลวงปู่ดุลย์ อตุโล เกจิอีสานใต้. (<https://www.posttoday.com/social/local/462757>)

¹⁰ ดู ประทวน ขจรวุฒินันท์. รับสั่ง "อยากอยู่วัด แต่ไม่มีเวลา" เรื่องเล่าในหลวงกับ "หลวงปู่ฝั้น". (<https://www.posttoday.com/social/local/462757>)

การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยือนราษฎรและสนทนารธรรมในช่วงปลายทศวรรษที่ 2510 ถึง ทศวรรษที่ 2520 นี้เองทำให้ความสัมพันธ์ทางศีลธรรมของสถาบันสงฆ์ (โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์ในพื้นที่ที่อิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กำลังแผ่ขยาย) มีความเปลี่ยนแปลงไป จากความสัมพันธ์ของสถาบันกษัตริย์และสถาบันสงฆ์ในพระนครที่ค่อนข้างไปในทางพิธีการของราชสำนัก สู่ความสัมพันธ์ทางศีลธรรมในลักษณะที่เป็นส่วนพระองค์มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์ในเขตพื้นที่ที่อิทธิพลของคอมมิวนิสต์กำลังแผ่ขยาย ที่ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2500 ถึง ทศวรรษที่ 2510 มีความเกรงกลัวว่าแนวคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์จะแผ่ขยายสู่สถาบันสงฆ์และใช้สถาบันสงฆ์ในการแพร่กระจายแนวความคิดดังกล่าว (นนทวุฒิ ราชกาวิ, 2556, น. 35-42) สู่การสถาปนาความสัมพันธ์ส่วนพระองค์ทางศีลธรรมกับสถาบันสงฆ์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ ถือเป็นการสร้างพระราชอำนาจต่อสถาบันศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง เมื่อรวมกับบารมีส่วนพระองค์ที่ทรงพยายามสร้างขึ้นแล้วนั้น ทำให้สถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนา คือสถาบันสงฆ์ในห้วงเวลาของภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์นี้ไม่สามารถแผ่ขยายได้อย่างที่ควรจะเป็น การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยือนราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ รวมถึงการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการสนทนารธรรมกับพระเถรานุเถระล้วนเป็นการสถาปนาหรือฟื้นฟูพระราชอำนาจทางศีลธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในห้วงเวลาแห่งความผันผวนและเปลี่ยนแปลง มนุษย์มักจะต้องหาที่พึ่งทางจิตใจ เพื่อสร้างความรู้สึกลอดภัยจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่อาจจะเข้ามาถึง นับตั้งแต่การปฏิวัติการรับรู้ (Cognitive Revolutions) ของเผ่าพันธุ์มนุษย์ Homo Sapiens ช่วงระยะเวลา ระหว่าง 70,000 ปี ถึง 30,000 ปี Homo Sapiens เริ่มมีการใช้ความคิดและการสื่อสารที่เปลี่ยนแปลง (Harari, 2015, p. 23) จากการสื่อสารขั้นพื้นฐานระหว่างบุคคลที่ไม่มีความสลับซับซ้อนกลายเป็นการนึกคิดซึ่งพัฒนามาซึ่งความเชื่ออันนำไปสู่การพูดคุยในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน คือ การนึกคิดและการสื่อสารในสิ่งซึ่งมองไม่เห็น พัฒนาการทางสมองของ Homo Sapiens ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและการใช้ความคิด จากการสื่อสารและการระแวงระวังในสิ่งที่มองเห็นและอาจเป็นอันตรายต่อการดำรงชีวิต เช่น “ระวัง ! สิงโต !” (Harari, 2015, p. 27) กลายเป็นการเปลี่ยนแปลงอันอาจนำมาซึ่งความ

เคารพ เช่น “สิ่งใดคือผู้พิทักษ์ของชนเผ่าของเรา” (Harari, 2015, p. 27) การปฏิวัติการรับรู้ดังกล่าวนี้ส่งผลให้มนุษย์แต่ครั้งบรรพกาลเริ่มมีการเกรงกลัวต่อสิ่งที่มองไม่เห็นอันนำไปถึงสิ่งที่จะสามารถปกป้องคุ้มครองภัยอันตรายอันจะเกิดขึ้นจากสิ่งที่มองไม่เห็นนี้ได้

เมื่อนำการปฏิวัติการรับรู้มาประกอบใช้กับปรากฏการณ์การสร้างพระเครื่องและเครื่องรางของขลังของไทยที่เกิดขึ้นในช่วงหลังยุคสมัยใหม่¹¹ การปะทุขึ้นของสงครามอินโดจีนในปี พ.ศ. 2483 และสงครามโลกครั้งที่ 2 ในส่วนของภูมิภาคเอเชีย ส่งผลให้ทั้งทหารและพลเรือนต่างจำเป็นต้องแสวงหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อป้องกันภัยทั้งจากสิ่งที่มองเห็นคือ ระเบิดและอาวุธสงคราม เป็นต้น สิ่งที่มองไม่เห็นต่าง ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการจัดสร้างพระเครื่องโดยพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2484 (ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, 2555, น. 79) เพื่อแจกจ่ายให้กับทหารที่เข้าร่วมในสงครามอินโดจีนและประชาชนทั่วไปที่มองหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในช่วงเวลาอันโกลาหลนี้

การจัดสร้างพระเครื่องในช่วงเวลาแห่งความโกลาหลดังกล่าว มีการตั้งพิธีพุทธาภิเษกอย่างยิ่งใหญ่ที่วัดสุทัศนเทพวราราม และทำการแจกจ่ายให้แก่ทหารที่เข้าร่วมสงครามและเปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าบูชา พระชุดดังกล่าวที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดคือ พระพุทธชินราชอินโดจีน 2484 โดยการจัดสร้างพระเครื่องชุดนี้แม้จะเป็นความคิดริเริ่มของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย แต่รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนการจัดสร้างพระเครื่องชุดนี้อย่างเต็มที่ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงการบริหารงานของรัฐบาลคณะราษฎรภายใต้การนำของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม (ครั้งที่ 1) การกระทำดังกล่าวเป็นการพยายามสร้างภาพลักษณ์อันศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับงานด้านพระศาสนา และการพยายามแผ่ขยายอำนาจด้านบารมี (Charismatic Authority) (Breuilly, 2011, p. 478) ตามทฤษฎีของนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน Max Weber นอกจากนั้นการให้การสนับสนุนการจัดสร้างพระเครื่องชุดนี้ยังเป็น

¹¹ ผู้เขียนมีกฎเกณฑ์การเปลี่ยนผ่านสู่ยุคก่อนสมัยใหม่และยุคสมัยใหม่คือ ช่วงก่อนการกำเนิดขึ้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชในสยามจนถึงช่วงเวลาแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช ที่กำเนิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการเปลี่ยนผ่านจากยุคสมัยใหม่สู่ยุคหลังสมัยใหม่ของผู้เขียน คือการล่มสลายของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามเมื่อครั้ง พ.ศ. 2475 ทั้งนี้กฎเกณฑ์ด้านเวลานี้อาจแตกต่างกันในแต่ละบุคคล

การช่วงชิงอำนาจทางศีลธรรมอันศักดิ์สิทธิ์จากสถาบันกษัตริย์ที่ตกต่ำลงภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อครั้งปี 2475 มาเป็นของรัฐบาลคณะราษฎร แต่ทว่าภายหลังการรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 อันนำมาซึ่งความฟ่ายแพ้ของคณะราษฎรและอำนาจถูกเปลี่ยนไปอยู่ฝ่ายกษัตริย์นิยม

ในการนั้นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งภายหลังวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 มีการประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (พระยศ ณ ขณะนั้น) ซึ่งภายหลังสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จนิวัติพระนครเป็นการถาวรในปี พ.ศ. 2493 เพื่อร่วมพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร และการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก¹² เสด็จผ่านพิภพเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช การเสด็จนิวัติพระนครโดยถาวร และการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชจักรีวงศ์ มีความพยายามช่วงชิงอำนาจทางบารมีหรืออำนาจทางศีลธรรมอันสูงส่งจากรัฐบาลคณะราษฎรกลับคืนสู่สถาบันกษัตริย์ที่ครองอำนาจนี้มาแต่ครั้งโบราณกาล

โดยฝ่ายกษัตริย์นิยมและราชสำนัก ในช่วงระยะเวลาแรกแห่งการเสด็จขึ้นครองราชย์ยังมีได้ทรงมีพระราชกรณียกิจอันใดที่เป็นการฟื้นฟูพระราชอำนาจทางศีลธรรมหรืออำนาจเชิงบารมีที่ชัดเจนนัก แต่มิใช่ว่าความคิดในการฟื้นฟูพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ที่เคยมีมาแต่เก่าก่อนจะไม่เคยมีอยู่ในพระบรมราชวินิจฉัยของพระองค์ เรื่องนี้สามารถอนุมานได้จากงานพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ ธาณีนิวัติ กรมหมื่นพิทยายุก ซึ่งต่อมากลายเป็นการบรรยายพิเศษแต่พระองค์และพระเชษฐาพร้อมพระราชมารดาต่างที่ได้เคยกล่าวไว้แล้ว การสถาปนาพระราชอำนาจนำทางศีลธรรมหรืออำนาจเชิงบารมีตามทฤษฎีของ Max Weber ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการสร้างพระ ซึ่งในช่วงทศวรรษที่ ๒๕๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ทรงเริ่มมีพระราชดำริในการจัดสร้างพระพุทธรูป

¹² สารานุกรมพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในรอบ 60 ปี แห่งการครองราชย์ ใน นิตยสารศิลปวัฒนธรรม (ออนไลน์: เผยแพร่ในระบบออนไลน์ครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม 2559 - https://www.silpa-mag.com/history/article_3366)

บพิตร ในปี พ.ศ. 2508 อันเป็นพระพุทธรูปบูชาขนาดหน้าตักกว้าง 23 เซนติเมตร สูง 40 เซนติเมตร (ประชุม ไชยวรรณ, 2541, น. 8) และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ

ภายหลังจากนั้นหนึ่งปี คือ ปี พ.ศ. 2509 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมมีพระราชดำริให้จัดสร้างพระเครื่องสำหรับพกติดตัว โดยรวบรวมมวลสารศักดิ์สิทธิ์จากทั่วประเทศ เช่น ผงธูปและดินจากกระถางธูปที่บูชาในศาลหลักเมืองทุกกระถาง เปลวทองจากหลักเมือง และผงศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ จากทั่วประเทศ เป็นต้น และมีการผสม ‘มวลสาร’ ที่สำคัญอันเป็นส่วนพระองค์ คือ เส้นพระเจ้า หรือเส้นผมของพระองค์ท่าน ดอกไม้แห้งจากมาลัยที่ประชาชนได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในการเสด็จพระราชดำเนินเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต และได้ทรงแขวนไว้ที่องค์พระแก้วมรกตตลอดเทศกาล ดอกไม้แห้งจากมาลัยที่แขวนพระมหาเศวตฉัตรและด้านพระขรรค์ชัยศรีในพระราชพิธีฉัตรมงคล สีซึ่งขูดจากผ้าใบที่ทรงเขียนภาพฝีพระหัตถ์ และชันและสีซึ่งทรงขูดจากเรือในพระที่นั่ง ขณะที่ทรงตกแต่งเรือในพระที่นั่ง (ประชุม ไชยวรรณ, 2541, น. 18)

นอกจากการรวบรวมมวลสารอันศักดิ์สิทธิ์จากทั่วประเทศและของส่วนพระองค์แล้ว การจัดสร้างพระสมเด็จจิตรลดาที่พระองค์ทรงกตพิมพ์เพื่อสร้างองค์พระด้วยพระองค์เองอีกด้วย โดยในระยะเวลาแรกเริ่มนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานพระสมเด็จจิตรลดาเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง (โดยพระเครื่องชุดนี้มาพร้อมกับจดหมายกำกับว่าได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ด้วย) กับข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้านความมั่นคง คือ ทหาร ตำรวจ และตำรวจตระเวนชายแดน เป็นอาทิ โดยพระสมเด็จจิตรลดาชุดที่ได้พระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ และตำรวจตระเวนชายแดนนี้มีได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกประจุพุทธาคมแต่อย่างใด แต่กลับมีประสบการณ์ด้านความแคล้วคลาดปลอดภัยจำนวนมาก จนประชาชนธรรมดาเมื่อได้รับทราบข่าวนี้มีความต้องการบูชาพระสมเด็จจิตรลดามากยิ่งขึ้น ในภายหลังจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสร้างพระ

เรือพระที่นั่ง รวมถึงเส้นพระเจ้าหรือเส้นผมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กลับมี
 อานุภาพความศักดิ์เป็นที่ประจักษ์อย่างพิสดาร และแม้ว่าพระเครื่องชุดนี้ในคราแรกที่ทรง
 สร้างและพระราชทานออกไปมิได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกใด ๆ แต่กลับมีอานุภาพเป็นที่
 ประจักษ์อย่างยิ่ง สิ่งที่แตกต่างอีกประการหนึ่งคือพระสมเด็จจิตรลดาชุดนี้เป็นพระเครื่องที่
 พระมหากษัตริย์ทรงสร้างและพระราชทานแก่บุคคลธรรมดา แม้ในช่วงเวลาก่อนหน้า
 พระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศ์จะทรงสร้างสิ่งที่คล้ายคลึงกับพระเครื่องหรือวัตถุมงคลมา
 ก่อนแต่สิ่งเหล่านั้นมิได้ถูกจำกัดไว้ในประเภทของพระเครื่องและวัตถุมงคลแต่อย่างใด
 เพราะสิ่งสร้างเหล่านั้นออกมาในรูปแบบของการเป็นของที่ระลึกหรือเหรียญที่ระลึกใน
 โอกาสต่างๆ (ณัฐพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์, 2555, น. 63-70)

การจัดสร้างพระเครื่องนั้นแปรเปลี่ยนจากการสร้างพระพิมพ์เพื่อบรรจุกรุในพระ
 เจดีย์หรือฐานพระเพื่อสืบพระศาสนา มาเป็นการสร้างพระเครื่องเมื่อยามเกิดวิกฤตการณ์
 ต่าง ๆ เช่น การอุบัติขึ้นของโรคอหิวาตกโรคที่ระบาดอย่างหนักในพระนครอยู่หลายครั้ง
 เช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว โดยทั้งสองครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตั้งการพระราชพิธีอาพาธ
 พิณาศ¹⁵ มีการนิมนต์พระเถรานุเถระเจริญพระปริตรในพระบรมมหาราชวัง ตั้งโรงทานทั้ง 4
 มุมของพระนคร ปล่อยสัตว์เล็กและใหญ่ให้รอดพ้นจากความตาย เป็นต้น แต่มูลเหตุแห่ง
 การจัดสร้างพระเครื่องเพื่อช่วยบำบัดทุกข์และขจัดปัดเป่าโรคระบาดนี้เกิดขึ้นในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดสร้างพระกริ่งอันเป็นพระพุทธ
 ลักษณะของพระโสฬสครุไวฑูรยประภาตภาคต พระพุทธเจ้าตามคติพุทธศาสนาหายาน ที่
 ทรงมีพุทธานุภาพในการขจัดปัดเป่าโรคร้ายโดยสมเด็จพระสังฆราชทรงสร้างเพื่อถวายแด่
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ (ณัฐพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์, 2555, น.
 54-59) จะเห็นได้ว่าการจัดสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลในยุคสมัยก่อนพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เป็นไปเพื่อราชสำนักและพระบรมวงศานุวงศ์แต่เพียงเท่านั้น ดังนั้น
 เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ทรงสร้างพระเครื่องสมเด็จจิตรลดาจึงเป็นความ

¹⁵ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ , พระราชพงษาวดาร รัชกาลที่ 2 “62. เกิดไข้หวัด
 กะโรค” ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ (<http://bit.ly/361YmVh>)

พิเศษอย่างยิ่งเพราะทรงสร้างพระเครื่องชุดนี้พระราชทานให้แก่ข้าราชการผู้ปฏิบัติงานด้านความมั่นคงที่มีใจเป็นเชื่อพระวงศ์ใด ๆ และยังทรงสร้างด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เองอีกด้วย

การสร้างพระพุทธรูปนวราชบพิตรเพื่อพระราชทานไปยังจังหวัดต่าง ๆ และการจัดสร้างพระเครื่องสมเด็จพระเจติบุตรลดาเพื่อพระราชทานแก่ทหารและตำรวจในที่นี่เป็นการกระทำที่ขบขันให้เห็นถึง ‘อำนาจทางบารมี’ ตามคำนิยามของ Weber หรือ ‘อำนาจทางศีลธรรมอันสูงส่ง’ อย่างชัดเจน ตามขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อแต่เก่าก่อนของไทยที่เชื่อว่า กษัตริย์คือผู้เปี่ยมล้นด้วยบุญญาธิการและบารมี การจัดสร้างพระพุทธรูปนวราชบพิตรพระราชทานไปยังจังหวัดต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงการแผ่ขยายพระราชอำนาจทางศีลธรรมไปทั่วประเทศ อันเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองและทางศีลธรรม ในส่วนของการจัดสร้างพระสมเด็จพระเจติบุตรลดาและพระราชทานให้แก่ทหารและตำรวจนี้ แม้องค์พระจะไม่เคยผ่านพิธีพุทธาภิเษกใด ๆ มาก่อนแต่กลับมีประสบการณ์ด้านความแคล้วคลาดปลอดภัยมากล้นเหลือคณานับ เป็นเครื่องหมายที่แสดงออกถึง ‘บารมีและศีลธรรมอันสูงส่ง’ ที่โดยปรกติแล้วมักจะปรากฏในพระเถรานุเถระ ผู้มากล้นด้วยบารมีธรรม

ปรากฏการณ์การสร้างพระสมเด็จพระเจติบุตรลดาและประสบการณ์ด้านความแคล้วคลาดของพระเครื่องชุดนี้ยังส่งผลให้อำนาจเชิงบารมีของพระองค์พุ่งทะยานขึ้นสูง กอปรกับพระราชจริยวัตรส่วนพระองค์ที่ทรงชอบเสด็จพระราชดำเนินเพื่อสนทนาธรรมกับพระเถรานุเถระชั้นผู้ใหญ่พร้อมกันได้รับคำปรารภจากพระเถรานุเถระว่าทรงเป็น ‘พระโพธิสัตว์’ (แม้การเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการสนทนาธรรมของพระองค์จะเกิดขึ้นในช่วงหลังทศวรรษที่ 2510 อันเป็นช่วงเวลาภายหลังที่ทรงหยุดการสร้างพระสมเด็จพระเจติบุตรลดาแล้วก็ตาม แต่คำปรารภเหล่านั้นเมื่อประกอบอภินิหารจากพระเครื่องที่ทรงสร้าง กลับยิ่งขบขันให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เป็นผู้ทรงคุณธรรมและบารมีเป็นอย่างมาก) เช่น การเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชฐานผ้าพระกฐินต้น ณ วัดป่าอุดมสมพรและเข้าสนทนาธรรมกับท่านพระอาจารย์ ฝั้น อาจาโร (ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์, 2555, น. 106-107) อันเป็นพระเถรานุเถระสายพ่อแม่ครูอาจารย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระราชปวงฉัตรสถามถึงพระอาจารย์ฝั้นเกี่ยวกับปัญหาทางบ้านเมือง เนื้อความโดยสรุปคือ ทรงถามถึงวิธีการที่จะทำให้อคนในชาติอยู่ดีมีสุขและมีความสามัคคีปรองดองกัน พระอาจารย์ฝั้น ได้ถวายวิสัชนาว่า ให้เข้าหาพระศาสนา เพราะศาสนาสอนให้ละชั่ว กระทบความดี ทำใจให้ผ่องใส จากนั้นทรงมีพระราชปวงฉัตรสถามต่อว่า คนส่วนมากทำดี คนส่วนน้อยทำชั่ว คนส่วนน้อยจะทำให้สังคมเดือดร้อนหรือไม่ และจะมีวิธีการแก้ไขปัญหาอย่างไร พระอาจารย์ฝั้นได้ถวายวิสัชนาว่า เป็นเพราะคนไม่รู้จักศาสนา ไม่รู้จักตนเองจึงเบียดเบียนกัน สร้างความรุ่มร้อนให้เกิดขึ้นในสังคม หากเรารู้จักตนเองและมีเมตตาต่อผู้อื่นซึ่งกันและกัน ความรุ่มร้อนหรือความวุ่นวายจะไม่บังเกิดขึ้น (ณัฐพล อยู่รุ่งเรื่องศักดิ์, 2555, น. 107)

การสนทนารธรรมดังกล่าวนี้แสดงนัยยะซ่อนเร้นประการหนึ่งคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมองพระองค์ในฐานะผู้ที่มีความปรารถนาจะแก้ไขปัญหามบ้านเมืองให้สงบสุข ประหนึ่งเป็นหน้าที่ของพระองค์ในปริมนทลทางการเมือง แม้ว่าในทางนิตินัยแล้วสถาบันกษัตริย์ (รวมถึงตัวพระองค์) มิได้มีสิทธิยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมืองหรือการกระทำใด ๆ ทางการเมืองเลย แต่จากบทสนทนารธรรมที่พระองค์ได้ทรงมีพระราชปวงฉัตรสถามนี้และพระราชมกรณียกิจหลายประการแม้จะเป็นไปในทางสังคมสงเคราะห์หรืองานสาธารณประโยชน์ แสดงให้เห็นว่าพระองค์กำลังแผ่ขยายอำนาจและกำลังใช้อำนาจทางศีลธรรมนั้น ทำในส่วนที่หากใช้หน่วยงานของภาครัฐกระทำจะเป็นไปได้ยากและเชิงซ้ำในทางปฏิบัติ ภาพสะท้อนจากการมีพระราชปวงฉัตรสถามในการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อการถวายผ้าพระกฐินต้นนี้ เป็นการสำแดงพระองค์ในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกพร้อมกับการแผ่ขยายอำนาจทางการปกครองในลักษณะพฤตินัยไปพร้อมกันด้วย

การสำแดงพระราชอำนาจทางบารมีหรือศีลธรรมนี้เมื่อประกอบเข้ากับอภินิหารจากพระเครื่องที่ทรงสร้างกลับยิ่งขับเน้นให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ เป็นผู้ทรงคุณธรรมและบารมีเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นการจัดสร้างพระเครื่องชุดนี้ของในหลวงรัชกาลที่ 9 เป็นนิตหมายที่รื้อฟื้นความเชื่อเกี่ยวกับบารมีของกษัตริย์ในอดีตให้ฟื้นฟูได้อย่างรวดเร็วในปัจจุบันผ่านการแผ่ขยายอำนาจบารมีทางศีลธรรม ‘ส่วนพระองค์’ ของ

พระองค์เองและถือเป็นการฟื้นฟูพระราชอำนาจเชิงบารมีของสถาบันกษัตริย์ ที่เคยมีมาแต่ครั้งโบราณกาลและเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีหรือภาพจำของสถาบันกษัตริย์นับตั้งแต่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์

บทวิเคราะห์เกี่ยวกับการศึกษาเรื่องพระราชอำนาจเชิงบารมีของสถาบันกษัตริย์กับสถาบันศาสนา

ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทนำ สถาบันกษัตริย์และสถาบันศาสนาเป็นสองสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้และต่างมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยและต่างตอบแทนกัน สถาบันศาสนาตั้งแต่ยุคโบราณดำรงอยู่ได้เพราะการอุปถัมภ์ค้ำจุนของกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ให้การอุปถัมภ์ สถาบันศาสนาภายใต้การนำของสถาบันสงฆ์จะสรรเสริญยกย่องกษัตริย์พระองค์นั้นเป็นอย่างมาก อันถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองหรือทางการปกครองให้แก่กษัตริย์พระองค์นั้น เมื่อผ่านเวลามาจนถึงห้วงเวลาแห่งความผันผวนและเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ยิ่งทางสังคมและสถาบันกษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจลดต่ำลงอย่างเห็นได้ชัด รวมถึงภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ที่แย่งลงตั้งแต่ช่วงปลายรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช การเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชสร้างความเปลี่ยนแปลงทางภาพลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

พระองค์ทรงริเริ่มการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ชนบทอันห่างไกล โดยเฉพาะในพื้นที่เสี่ยงต่อการครอบงำของแนวความคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ การเสด็จพระราชดำเนินฯ นี้เองที่เป็นการปรับปรุงภาพลักษณ์ของกษัตริย์จากความเป็นอยู่สุขสบายในวัง สู่กษัตริย์เดินดินผู้เปรียบเสมือนพ่อผู้คอยดูแลและเอาใจใส่ลูก ๆ ของพระองค์ การนี้เป็นการฟื้นฟูพระราชอำนาจเชิงบารมีของสถาบันกษัตริย์อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นการที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริจัดสร้างพระพุทธรูปนารายณ์อเนกปางอันเป็นพระพุทธรูปบูชาพระราชทานไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ถือเป็นการแผ่ขยายพระราชอำนาจเชิงบารมีในทางสัญลักษณ์ว่า พระบารมีของสถาบันกษัตริย์ได้แผ่ปกคลุมไปทั่วทั้งประเทศ อีกทั้งการที่ทรงมีพระราชดำริจัดสร้างพระเครื่องด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง รวมทั้งการรวบรวมมรดกสารอันศักดิ์สิทธิ์จากทั่วประเทศและมรดกสารส่วน

พระองค์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดเพื่อการจัดสร้างเป็นพระเครื่อง แล้วพระราชทานแก่ข้าราชการฝ่ายความมั่นคงที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อรักษาอธิปไตยของประเทศ โดยพระเครื่องชุดนั้นมีได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกประจุพุทธาคมมาก่อนแต่กลับมีประสบการณ์เกี่ยวกับการแคล้วคลาดปลอดภัยจำนวนมาก เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจทางศีลธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมด้วยทศบารมีและล้นด้วยคุณธรรมอันสูงส่ง

สิ่งหนึ่งที่สามารถยืนยันภาวะการณดังกล่าวของพระองค์ได้คือการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อภารกิจทางศาสนา โดยเฉพาะภารกิจทางศาสนาพุทธ พระองค์ทรงสำแดงพระองค์เองในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก เช่น การถวายผ้าพระกฐินต้นและสนทนาธรรมกับพระเถรานุเถระ ในบันทึกการสนทนาธรรมของพระเจ้าอยู่หัวฯ กับพระเถรานุเถระแต่ละครั้ง พระเถรานุเถระมักจะยกย่องพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมล้นด้วยบารมีอยู่อย่างสม่าเสมอ สิ่งนี้ยังชี้บ่งในภาวะความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระองค์ให้สูงยิ่งขึ้น

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงริเริ่มก่อร่างขึ้นไม่ว่าจะเป็น การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในพื้นที่ชนบท อันนำมาซึ่งโครงการเชิงสังคมสงเคราะห์จำนวนมาก รวมถึงการเสด็จพระราชดำเนินในฐานะองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกในพระราชกรณียกิจทางศาสนา ยิ่งเป็นสิ่งที่ชี้บ่งให้เห็นถึงอำนาจและบารมีทางศีลธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นั้นเป็นอย่างยิ่ง แต่สิ่งที่พระองค์ทรงก่อร่างขึ้นมานั้นล้วนแต่เป็นการริเริ่มส่วนพระองค์ที่ทำให้แนวคิดเรื่องบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์ภายใต้การนำของพระองค์ดำรงอยู่อย่างยาวนานด้วย เพราะพระองค์ทรงครองสิริราชสมบัติอย่างยาวนาน แต่ถึงกระนั้น ด้วยเพราะสิ่งที่พระองค์ทรงริเริ่มเป็นเรื่องส่วนพระองค์ทำให้แนวความคิดเรื่องบารมีและความศักดิ์สิทธิ์กลายเป็นของส่วนพระองค์ไปทั้งสิ้น มิได้เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันการปกครองอันเก่าแก่นี้แต่อย่างใด แม้จะมีความเชื่อเรื่องบุญญาธิการของบุคคลที่สามารถประทับใต้พระนพปฎลมหาเศวตฉัตรที่ตกทอดมาแต่ครั้งบรรพกาล แต่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์และบารมีนั้นล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องส่วนพระองค์ของ

องค์กษัตริย์ผู้ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช แต่เพียงเท่านั้น ดังนั้นบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันกษัตริย์นั้นจำเป็นต้องสร้างขึ้นใหม่ภายใต้การนำของกษัตริย์พระองค์ใหม่ด้วยพระองค์เองจึงจะสามารถดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์และบารมีไว้ได้

อ้างอิง

- Breuilly, J. (2011). Max Weber, charisma and nationalist leadership. *Journal of the Association for the study of Ethnicity and Nationalism*, 17(3), 477-499.
- Dhani Nivat, H.H. Prince. (1947). The Old Siamese conception of the Monarchy. *Journal of Siam Society* 36(2).
- Harari, H, Y. (2015). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Penguin Random House.
- ชัยชาญ จารุกัลส. (2548). พระอินทร์: การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อในจิตกรรมฝาผนังของหอไตรวัดระฆัง. สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐพล ใจจริง. (2556). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิรูปกษัตริย์สยาม (2475 – 2500). พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.
- ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์. (2555). ประวัติศาสตร์ผ่านพระเครื่อง: คติความเชื่อและพุทธพาณิชย์. พิมพ์ครั้งที่ 1. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2559). การเมืองระบบฟอซุอนุอุปถัมภ์แบบเผด็จการ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475. พิมพ์ครั้งที่ 5. นนทบุรี: ฟ้ายเดียวกัน.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2546). ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน.
- นนทวุฒิ ราชกาวิ. (2556). ความเชื่อแบบพุทธไทยในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ ช่วง พ.ศ. 2508-2519. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตรมหาวิทาลัยธรรมศาสตร์.
- ประมุข ไชยวรรณ. (2541). พระสมเด็จหลวงพ่ोजิตรลดา: พระเครื่องผีพระหัตถ์ขององค์พระประมุขของชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ฯ.
- ปราการ กลิ่นฟุ้ง. (2551). การเสด็จพระราชดำเนินท้องที่ต่างจังหวัดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ. 2493-2530. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว). (2520). ไตรภูมิโลกวินิจฉยกลา ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม 1. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ตรวจชำระ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ. (2527). เลขที่ 14 หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จศ. ชื่อ พระราชประวัติ ร.1 สำหรับบรรจุพระฤกษ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- เอนก มากอนันต์. (2550). แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2172-2394. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ. (2563). แนวคิดทางศาสนากับการสร้างวัฒนธรรมทางการปกครองของชนชั้นปกครอง : การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และการประดิษฐานพระราชวงศ์จักรีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. วารสารมานุษยวิทยา ศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) หน้า 25 – 50

ISSN: 2697-5157 (Online)

www.ejora.wordpress.com

แนวคิดทางศาสนากับการสร้างความชอบธรรมทางการปกครองของชนชั้นปกครอง :
การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์และการประดิษฐานพระราชวงศ์จักรีของพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ

จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ¹⁶

ความโกลาหลทางการเมืองภายในราชอาณาจักรและการศึกสงครามจากพระเจ้าอลอง
พญาแห่งราชวงศ์กองบอง ผู้ปกครองราชอาณาจักรกองบองทำให้ราชอาณาจักรอยุธยาอัน
รุ่งเรืองถึงคราวล่มสลายลงอย่างมีอาจฟื้นฟูให้รุ่งเรืองดังเดิมได้ (หม่อมทินอ่อง, 2551, น.
175-176) ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการสถาปนาพระราชอาณาจักรขึ้นใหม่ การสถาปนากรุง
ธนบุรีศรีมหาสมุทรขึ้นบนที่ราบลุ่มฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในตำบลบางกอก ภายใต้
การปกครองของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองส่วนใหญ่ไปกับการ
ปราบปรามกลุ่มก๊กต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.
2310 ทำให้ในรัชสมัยดังกล่าวมิได้มีเวลาในการจัดการราชกิจภายในพระนครเท่าใดนักทำ
ให้เกิดความวุ่นวายและโกลาหลทางการเมืองภายในขึ้นอีกครั้งหนึ่ง¹⁷ จนกระทั่งสมเด็จพระ

¹⁶ นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ปรัชญาและวรรณคดีอังกฤษ สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹⁷ เหตุการณ์ในปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นที่น่าเคลือบแคลงสงสัยมากเพราะ
ในเอกสารชั้นต้น อภินิหารบรรพบุรุษระบุว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จทิวงคตด้วยพระชันษา 47
พรรษา พร้อมกันนั้นมุขมนตรีทั้งปวงจึงอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นเถลิงถวัลยราช

เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระปฐมบรมกษัตริย์ ผู้ประดิษฐานพระราชวงศ์จักรีขึ้นและได้ย้ายเมืองหลวงจากปากตะวันตของแม่น้ำเจ้าพระยาสู่ปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และสถาปนาพระนครแห่งใหม่ขึ้นทรงพระราชทานนามว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยาหาดีลกภนพรัตน์ (ราชธานีบุรีรมย์อุดมนิเวศน์มหาสถาน) (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539, น. 7) หลังจากนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงมีพระบรมราชโองการให้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรจากหอพระแก้วในพระราชวังเดิมฝั่งธนบุรีสู่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขนานนามพระนครใหม่นี้ว่า “กรุงเทพพระมหานคร บวรรัตนโกสินทรมหินทรอยุธยาหาดีลกภนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์อุดมนิเวศน์มหาสถานอมรพิมานอวตารสถิตยสักกรัตต์ดิยวิศนุกรมประสิทธิ” เพื่อให้คล้องกับนามของพระพุทธรูปปฏิมากรที่ทรงอัญเชิญมาจากพระราชวังเดิม (สำเนาเอกสารสมุดไทยดำ, 2527, หน้า 7)

ภาพการล่มสลายของราชอาณาจักรอยุธยาถึงความโกลาหลในช่วงรอยต่อในช่วงสมัยกรุงธนบุรี เป็นการพยายามสร้างภาพความเสื่อมโทรมทางสังคมอันเนื่องมาจากการเสื่อมลงของศีลธรรมของผู้ปกครอง อันจะนำไปสู่ความเสื่อมทางศีลธรรมของอาณาจักรด้วย งานนิพนธ์ที่แสดงภาพเหล่านั้นออกมาได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ สังคดียวงค์ งานนิพนธ์ของพระพิมลธรรมหรือสมเด็จพระวันรัตน์ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชทานสมณศักดิ์ที่ สมเด็จพระวันรัตน์ ภายหลังการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีแห่งใหม่แล้ว) วัดพระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร สมบัติสืบพระบรมราชประเพณี” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 53-53) แต่ในเอกสารชิ้นอื่น ๆ เช่น สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ ๑๔ หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. ชื่อ พระราชประวัติ ร.1 สำหรับบรรจุพระฤกษ์ จากสำนักหอสมุดแห่งชาติระบุไว้ในหน้าที่ 7 ของเอกสารว่า “ครั้นเจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรีเสียพระสติ ประพฤติวิปริตต่าง ๆ ทำให้สมณพราหมณจารีและขุนนางข้าราชการราษฎรได้รับความเดือดร้อนด้วยราชทัณฑ์อันมิควรต่าง ๆ จนราษฎรละทิ้งเหย้าเรือนภูมิลำเนาหนีเข้าป่าไปเป็นหลายตำบล แผ่นดินเกิดไข้เป็นทรยุดจนขุนนางหัวเมืองยกไพร่พลเข้าล้อมกรุงธนบุรีไว้จับพระเจ้าแผ่นดินให้ออกเสียนอกอำนาจ...” เอกสารชิ้นอื่นทั้ง 2 ชิ้นข้างต้นระบุถึงเหตุการณ์ในช่วงปลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่แตกต่างกัน ทำให้เหตุการณ์ในช่วงเวลานั้นยังคงน่าคลิบแคลงสงสัย

การเสื่อมศีลธรรมและก่อปรตด้วยการประกอบอกุศลกรรมมีว้างแวงของผู้ปกครองจะนำมาซึ่งความเสื่อมถอยของกรุงศรีอยุธยา เฉกเช่นในปริเฉทที่ 7 แห่งสังคีตยวงศ์กล่าวถึงเหตุที่จะนำพาซึ่งความล่มสลายให้เกิดขึ้นว่า “สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสวยราชได้ 8 ปีเศษ มีปรีชาน้อยมักหลงใหล ปราศจากความสมบูรณ์ด้วยหิริโอตตปปะ ไม่มีวิจารณ์ในราชกิจทั้งหลาย ไม่มีใครครวญในคุณแลโทษ ครั้งนั้นเสนาบดีแลอำมาตย์แผ่นดินก็ดี ชาวพระนครก็ดี ชาวชนบทก็ดี ชาวคานนิคมก็ดี พากันตั้งอยู่ในอสังจธรรม ต่างก็เปนครนทุจริตเบียดเบียนซึ่งกันแลกัน ชาวชนบทแลชาวคานนิคมก็ได้บังเกิดความคับแค้นด้วยเหตุทั้งหลายต่าง ๆ” (สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพน, 2466, น. 402) การพยายามขบเน้นภาพความล่มสลายของราชอาณาจักรอยุธยาอันเป็นผลสืบเนื่องจากความเสื่อมทางศีลธรรมของผู้ปกครองและชาวบ้านชาวเมืองเป็นการสร้างภาพความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและทางสังคมที่เกิดขึ้นมาแล้วอันเป็นเหตุให้กรุงศรีอยุธยาถึงความล่มสลาย

อีกประการหนึ่งนั้นยังเป็นความพยายามในการสร้างความชอบธรรมทางการปกครองแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ อีกประการหนึ่งด้วยเมื่อผนวกรวมเรื่องศีลธรรมและสังคมเข้ากับแนวคิดทางศาสนา (แนวคิดทางศาสนาดังกล่าวนี้หมายรวมถึงการกล่าวอ้างในการสืบสายพระโลหิตของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ กลับไปถึงบุรพกษัตริย์ในกรุงศรีอยุธยาด้วยโดยการกล่าวอ้างถึงกฤษฎิกานินหารต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ประสูติ)

การกล่าวอ้างถึงการสืบสายพระโลหิตของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ กลับไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีปรากฏอยู่ในเอกสารชั้นต้น 3 ชั้น คือ หนังสืออภินิหารบรรพบุรุษ¹⁸ และหนังสือปฐมวงศ์ และหนังสือสมุดไทยดำ หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 14 ชื่อพระราชประวัติ ร.1 สำหรับ

¹⁸ หนังสืออภินิหารบรรพบุรุษและหนังสือปฐมวงศ์ กล่าวถึงพระชาติกำเนิดของต้นตระกูลของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่าทรงเป็นเหลนของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยต้นตระกูลของท่านนั้นเป็นบุตรหัวปีของเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) ซึ่งเจ้าพระยาโกษาธิบดีทั้งสองพระองค์นั้นทรงเป็นบุตรของเจ้าแม่วัดดุสิต อันเป็นราชินิกุลพระยศหม่อมเจ้าหญิงในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

จารึกบรรจุพระฤกษ์โดยในหนังสืออภินิหารบรรพบุรุษและหนังสือปฐมวงศ์มีการกล่าวถึงพระราชประวัติของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ในลักษณะเดียวกันคาดว่า หนังสือปฐมวงศ์คงได้รับการแต่งและคัดลอกจากหนังสืออภินิหารบรรพบุรุษ ส่วนหนังสือสมุดไทยดำ หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 14 ดังกล่าวนั้นมีการระบุถึงพระชาติกำเนิดของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯว่า “พระองค์ได้เสด็จมายังโลกนี้อุบัติในมหามาศคฤหบดีตระกูลอันมั่งคั่ง พร้อมด้วยมูลไอศูรียสมมติและวงษ์ญาติเป็นตระกูลสูงศักดิ์สืบมาหลายชั่วบรรพบุรุษ ถ้าจะกล่าวโดยมัธยมประเทศ ก็ควรจะนับว่าเป็นตระกูลมหาศาลเพราะเป็นตระกูลใหม่” (สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 14, 2527, น. 2) การกล่าวถึงการเสด็จมาอุบัติยังมนุษยโลกในมัธยมประเทศหรือในมัธยมประเทศ ในเอกสารดังกล่าวนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงจักรวาลทัศน์ทางการเมือง (อันถือเป็นการปรับเปลี่ยนคติทางศาสนาต่อการปกครอง) ซึ่งจะเกิดขึ้นในห้วงเวลาแห่งการปกครองของสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ที่ทรงเสด็จผ่านพิภพเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ เจกเช่นกษัตริย์ในสมัยอยุธยาที่มุ่งเน้นพิธีกรรมทางศาสนาแบบราชสำนักสยาม คือเป็นการผสมผสานของคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนา (ทั้งหินยานและมหายาน) เข้าไว้อย่างกลมกล่อม

พระราชพิธีปราบดาภิเษกและพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถูกขับเคลื่อนที่ความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นสมมติเทพอันเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมครั้งกรุงเก่า¹⁹ กอปรกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องพระโพธิสัตว์ (เอนก มากอนันต์, 2550) ผู้เปี่ยมด้วยบารมีและคติพระอินทร์ทางพุทธศาสนา (ชัยชาญ จารุกัลล์, 2548, น. 13-16) การพระราชพิธีทั้งในคติพราหมณ์-ฮินดูและพุทธศาสนานี้ กอปรกันอาจรวมกันเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกการพิธีพราหมณ์-ฮินดูเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นก่อนตามราชประเพณีของราชสำนักสยามสืบมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยในพิธีพราหมณ์-ฮินดู

¹⁹ สำเนาเอกสารหมู่จดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 เลขที่ 1 ชื่อ พิธีว่าด้วยเรื่องการพระราชพิธีราชาภิเษกครั้งของหลวงวัดประดู่ จ.ศ. 1145 (พ.ศ. 2326) ลงวัน 12 ค่ำ จุลศักราช 1145 ปีเถาะเบญจศก มีการแต่งกฎหมายซึ่งทำการพระราชพิธีราชาภิเษก ครั้งของหลวงวัดประดู่ โดยเนื้อความนั้นมีการกล่าวถึงการนำเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และอัญเชิญเทวรูปทางพราหมณ์-ฮินดูทั้งฝ่ายไสวณิกายและไวษณพนิกายเพื่อร่วมพิธีพราหมณ์เป็นเวลา 3 วันก่อนพิธีสงฆ์ทางพุทธศาสนา

นั้นมีการพระราชพิธียาวนานถึง 3 วัน (สำเนาเอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 เลขที่ 1, 2326, น. 1) จากนั้นจึงเป็นพิธีพุทธโดยการอาราธนาพระสงฆ์ราชาคณะเข้ามาเจริญพระพุทธมนต์ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539, น. 55) แต่ถึงกระนั้น ในพระราชพิธีทางพุทธกลับต้องมีพราหมณ์เข้าร่วมอยู่ด้วยเสมอ จากนั้นจะเป็นการถวายเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องบรมราชูปถัมภ์รวมถึงการรับราชสมบัติจากพราหมณ์และขุนนางทั้งปวง (สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 10, 2527, น. 2-3) อันเป็นสัญลักษณ์แห่งยกถวายองค์พระมหากษัตริย์ที่ปวงราษฎรยกขึ้นให้เป็นผู้นำสูงสุดและมีพระราชอำนาจสูงสุด

แต่ทว่าความศักดิ์สิทธิ์ของพระราชพิธีของราชสำนักที่สืบทอดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา อาจทำให้บุคคลที่จะขึ้นมาอยู่ภายใต้สถาบันกษัตริย์กลายเป็นพระมหากษัตริย์ได้ในทางนิตินัย ที่จะดำรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ทางอำนาจดุจดังเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่ความชอบธรรมในการก้าวขึ้นสู่ความกษัตริราชหรือความชอบธรรมทางพฤตินัย จำเป็นต้องมีการสร้างขึ้นมากลั่นกันไปด้วย ดังนั้นการสร้างความชอบธรรมในการก้าวขึ้นสู่ความเป็นกษัตริย์จึงจำเป็นต้องอาศัยคติทางพระพุทธศาสนา คือคติพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาอันมีความแตกต่างจากคติความเชื่อเรื่องอินทราเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เนื่องจากพระอินทร์ในพุทธศาสนาเป็นโอปปาติกะ ที่สั่งสมกุศลกรรมมาแต่ครั้งเป็นมนุษย์ เมื่อจุติจากโลกมนุษย์แล้วและผลแห่งกุศลกรรมนั้นส่งผล จึงได้เกิดเป็นพระอินทร์ผู้ปกครองสวรรค์ประทับบนไพชยนต์พิมานเหนือเขาสุเมรุ

จากคติความเชื่อดังกล่าวทำให้เห็นว่าการเป็นพระอินทร์หรือเป็นเทวราชผู้ปกครองสวรรค์นั้นมิได้เกิดจากปรมาตมันหรือปฐมพรหมดังเช่นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูระบุไว้ เปรียบเหมือนกับกษัตริย์ในโลกมนุษย์ที่ไม่จำเป็นที่จะต้องสืบเชื้อสายจากบุรพกษัตริย์ หากเป็นมนุษย์ผู้ทรงบารมีสามารถก้าวขึ้นสู่ความเป็นกษัตริย์ได้เฉกเช่นเดียวกันกับพระอินทร์ เป็นต้น นอกจากนั้นคติความเชื่อเรื่องพระอินทร์กับการบำเพ็ญบารมีสามารถผูกเข้ากับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งได้ด้วยคือ คติพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา นับแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แม้ราชสำนักอยุธยาในช่วงเวลาดังกล่าวจะขบเน้นไปที่ความศักดิ์สิทธิ์ประดุจเทพเทวาของพระมหากษัตริย์ภายใต้คติแบบสมมติเทพ แต่คติการยกย่องพระมหากษัตริย์

เปรียบเหมือนหน่อพระบรมพุทธานุภาพหรือเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงมากล้นด้วยบารมีหรือมหาธรรมิกราชาเป็นไปอย่างควบคู่กันไป หากตำแหน่งพระอินทร์สามารถหมุนเวียนเปลี่ยนผันได้ทุกเมื่อ การบำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะได้กลับคืนสู่ความเป็นพระอินทร์อีกครั้งถือเป็นวัตรปฏิบัติประการหนึ่งของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงการเสวยบารมีของพระพุทธเจ้าว่า ทรงเคยจุติในเทวโลกเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกะเทวราชถึง 36 ครั้ง²⁰ นั้นหมายความว่ากษัตริย์ผู้ดำรงพระราชสถานะเป็นพระโพธิสัตว์หรือมหาธรรมิกราชาและเทวราชย่อมกำลังบำเพ็ญบารมีสืบไปเพื่อการกำเนิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล เอกสารชิ้นต้นที่มีความสำคัญในการขบเน้นภาวะความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระมหากษัตริย์ไทยและรวมถึงพระอนุชาของพระมหากษัตริย์ในช่วงการสถาปนาพระนครแห่งใหม่ขึ้น คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและกรมพระราชวังบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทและงานนิพนธ์ชิ้นนั้นคือ สังคดียวงศ์ที่ถูกประพันธ์โดยสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร

ในงานนิพนธ์ชิ้นดังกล่าวมีการยกย่องและสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและกรมพระราชวังบวรราชเจ้าสุรสิงหนาทเป็นอย่างมาก เช่น ในปริเฉทที่ ๘ หน้า ๔๓๒ มีพูดถึงกรมพระราชวังบวรฯไว้ว่า “ลำดับนั้น พระบรมธรรมิกมหาปราชญ์ ผู้ทรงฤทธิ์มहिมา ทรงบุญญาธิการมาก เปนหน่อพระปัญญาธิกฉลาดในการสงคราม”¹⁷และมีการกล่าวยกย่องและสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชในปริเฉทที่ 8 หน้า 448 ว่า “ฝ่ายสมเด็จพระเชษฐาธิราช พระหน่อพุทธานุภาพศรัทธาธิก พระองค์ทรงพร้อมมูลด้วยคุณธรรมคือพระหิริโอตตัปป” ในคัมภีร์อรรถกถาระบุถึงระดับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ไว้ 3 ระดับ (พระพุทธโฆสเถระ, 2557, น. 14) คือ 1.ปัญญาธิกโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีมุ่งเน้นด้วยปัญญา เป็นระดับการบำเพ็ญบารมีที่น้อยที่สุดใช้ระยะเวลาการบำเพ็ญบารมีเพียง 4 อสงขัยแสนกัปป์ 2.ศรัทธาธิกโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีมุ่งเน้นด้วยศรัทธา เป็นระดับการบำเพ็ญบารมีที่มากขึ้นตามลำดับโดยใช้เวลาบำเพ็ญบารมี 8 อสงขัยแสนกัปป์ และ 3.วิริยาธิกโพธิสัตว์ เป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญ

²⁰ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 23 พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย สันตกนิบาต, 85 (อ้างในชัยชาญ จารุกัลล์, 2548, น. 16)

บารมีมุ่งเน้นด้วยวิริยะ เป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมียาวนานที่สุด คือ 16 อสงไขย²¹ แสนกับปี²² จากงานนิพนธ์ของสมเด็จพระวันรัตน์แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกผู้ทรงเป็นปฐมกษัตริย์และพระราชวงศ์จักรี ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ในทางพุทธจักรที่ใช้เวลาบำเพ็ญบารมียาวนานถึง 8 อสงไขยแสนกับปีอันเป็นสถานะที่สูงกว่าภาวะความเป็นพระโพธิสัตว์ของกรมพระราชบวรฯ ส่วนในทางอาณาจักรการจัดลำดับทางอำนาจเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงระดับทางอำนาจที่แตกต่างกันระหว่างพระมหากษัตริย์และพระมหาอุปราชระดับทางอำนาจที่แตกต่างกันนี้แสดงออกถึงพระราชกรณียกิจทั้งในฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักรที่แตกต่างกันด้วย

ภายหลังการเสด็จผ่านพิภพของสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คติทางศาสนาที่ส่งผลต่อแนวคิดทางการเมืองมีความเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน อันเป็นผลจากการล่มสลายของราชอาณาจักรอยุธยาและปัจจัยทางเศรษฐกิจในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา ที่มีการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนกับโลกภายนอก ทำให้คติทางศาสนาอันจะมีผลต่อคติทางการเมืองมีความเปลี่ยนแปลงไปในทางมนุษย์นิยมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นนำในช่วงแรกเริ่มของการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เลือกที่จะใช้คติทางศาสนาเพื่อประกอบสร้างอำนาจทางการเมืองในรูปแบบที่มุ่งเน้นกับพื้นที่และเวลาในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น มิได้หวังมุ่งเพียงการปรารถนาความเป็นพระพุทเจ้าในอนาคตกาล รวมถึงคติทางศาสนาที่อยู่นอกพื้นที่และเวลาในอนาคตแต่เพียงเท่านั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามแม้คติทางพุทธศาสนาที่นำมาประกอบสร้างอำนาจทางการเมืองจะยึดโยงกับพื้นที่และเวลาที่จับต้องได้หรือเวลาในปัจจุบันมากขึ้น แต่ความ

²¹ นับไม่ถ้วน, ไม่ง่ายที่จะนับ, หรือเป็นจำนวนธรรมชาติเท่ากับหนึ่งโกฏิยกกำลัง 20 (10,000,00020) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1381)

²² ความยาวนานของกัปหนึ่งนั้นในพระไตรปิฎกระบุไว้เป็นคำอุปมาว่าเหมือนภูเขาหินลูกใหญ่ยาวโยชน์หนึ่ง (1 โยชน์เท่ากับ 16 กิโลเมตร) กว้างโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่งไม่มีช่อง ไม่มีโพรง เป็นแท่งทึบ บุษผิงเอาผ้าแคว้นกาสิมาแล้ว ปัดภูเขานั้น 100 ปีต่อครั้ง ภูเขาหินลูกใหญ่นั้น ฟิงถึงการหมดไปสิ้นไป เพราะความพยายามนี้ ยังเร็วกว่าแลส่วนกัปหนึ่งยังไม่ถึงการหมดไป สิ้นไป, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 16 พระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 8 สังยุตตนิกาย นิตานวรรค สูตรที่ 5 ปีพพตสูตร

ศักดิ์สิทธิ์แห่งพระราชอำนาจและอำนาจทางการปกครองยังคงจำเป็นต้องยึดโยงกับพื้นที่ และเวลาที่จับต้องมิได้อยู่

ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนภายหลังการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ที่ผูก ยึดคติพระอินทร์ทางพุทธศาสนากับพระราชพิธีพราหมณ์-ฮินดูแบบราชสำนัก คือการ เปลี่ยนกระบวนทัศน์จักรวาลทางการเมืองหรือคติโลกศาสตร์แบบราชสำนักสยามที่มีการ ผสมผสานกันระหว่างพุทธศาสนาและพราหมณ์-ฮินดู กล่าวคือ โลกทัศน์ฐานในคัมภีร์โลก ศาสตร์ประกอบไปด้วยจักรวาลจำนวนมหาศาล แต่ละจักรวาลประกอบด้วยเขาพระสุเมรุ หรือเขาพระเมรุราชประดิษฐานอยู่ ณ จุดศูนย์กลางห้อมล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ 7 ชั้น ล้อมรอบเขาพระสุเมรุและมีทวีปใหญ่ทั้ง 4 อยู่บริเวณภายนอกของเขาสัตตบริภัณฑ์อีกครา หนึ่ง (พระยาธรรมปรีชา, 2520, น. 104-105) และบนเขาพระสุเมรุนี้คือดาวดึงส์ภพอัน เป็นที่ประทับของพระอินทร์โดยพระอินทร์จะประทับ ณ ไภยยนต์พิมานปราสาทที่ตั้งอยู่บน ยอดเขาพระสุเมรุ ทว่าภายหลังการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกฯ แล้วนั้นพระองค์ทรงมีการเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ทางการเมืองโดย อ้างอิงกับคติทางศาสนาที่โน้มเอียงคติทางพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น กระบวนทัศน์จักรวาล วิทยาทางการเมืองเปลี่ยนจากไภยยนต์พิมานปราสาทบนเขาพระสุเมรุ สู่อัศวินแผ่นดินใน มัชฌิมประเทศใจกลางชมพูทวีป อัศวินแผ่นดินคืออาณาบริเวณที่โพธิบัลลังก์หรือรัตน บัลลังก์ (พระยาธรรมปรีชา, 2520, น. 323) สถิตอยู่ โพธิบัลลังก์เป็นแทนประทับของพระ บรมโพธิสัตว์ที่กำลังจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โพธิบัลลังก์จะถูกรายล้อมด้วยมหา สถานหรือสถานที่ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จประทับเพื่อเสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา 7 สัปดาห์ (พระยาธรรมปรีชา, 2520, น. 323-324)

เมื่อรวมกับโพธิบัลลังก์อันเป็นแทนประทับที่พระบรมโพธิสัตว์ประทับนั่งในกาลแห่ง การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงรวมเป็นสัตตมหาสถาน นอกจากนั้นยังแวดล้อมด้วย อัญมณมหาสถาน หรือ มหาสถานทั้ง 8 แห่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปแสดงปาฏิหาริย์ ภายหลังการตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญู และถัดออกมาในวงนอกคือโสฬสมหาณครและมหาชน บพ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถูกแสดงออกมาภายใต้สถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาส วัด

พระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร โดยมีพระอุโบสถของวัดพระเชตุพลข่อยในตำแหน่งของศิระแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของโพธิบัลลังก์และรายล้อมด้วยมหาสถานทั้ง ๖ และอัฐมมหาสถาน (ไตรภูมิโลกวินิจฉยกลา อ่างใน ชาตรี ประกิตนนทการ, 2558, น. 263-264) การเปลี่ยนผ่านจากคติพระอินทร์ในพุทธศาสนาเมื่อครั้งการเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติในคราแรกสู่คติเรื่องสถานที่ที่สำคัญของพระบรมโพธิสัตว์ที่กำลังจะตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ภายหลังการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถือเป็นการแสดงออกทางพระราชอำนาจ ‘เหนือ’ หรือแสดงพระราชอำนาจนำเหนืออาณาจักรรอบข้าง

การแสดงพระราชอำนาจนำนี้ถือเป็นหนึ่งในบทบาทของบรมธรรมิกราชาคือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบารมีหรือพระโพธิสัตว์ชั้นปรมัตถบารมีที่มีอำนาจและหน้าที่ทางพุทธจักรในการอบรมสั่งสอนแก่เหล่าสัตว์ วรรณกรรมที่ส่งผลต่อแนวคิดบรมธรรมิกราชาหรือพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบารมี คือ อัครคัคคิณสูตร อันเป็นพระสูตรหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยเนื้อความนั้นกล่าวถึงการแสดงธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าต่อสามเณรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ณ พระวิหารบุพพาราม เป็นปราสาทของนางวิสาขามิคารมารดา เขตพระนครสาวัตถิโดยการแสดงธรรมดังกล่าวนั้นกล่าวถึงต้นกำเนิดของมนุษย์หลังเหตุการณ์โลกาวินาศและการเกิดขึ้นของมหาสมมติหรือกษัตริย์พระองค์แรกในโลก²³ แต่ตามเนื้อความเดิมของอัครคัคคิณสูตร มหาสมมตินั้นเป็นเพียงสัตว์ผู้ประเสริฐที่เหล่าสัตว์ทั้งมวลเลือกขึ้นมาเพราะเป็นผู้ที่มีความสง่างาม น่าเลื่อมใสและน่าเกรงขาม²⁴

การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นนำอันหมายรวมถึงแนวคิดทางการเมืองและคติทางศาสนาได้มีการตีความอัครคัคคิณสูตรใหม่โดยตีความ ‘สัตว์ผู้ประเสริฐ’ ที่ถูกเลือกขึ้นเป็นมหาสมมติเป็น ‘พระโพธิสัตว์’ ที่กลายเป็นกษัตริย์พระองค์แรกของภัทรกัปนี้ (พระยา

²³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อที่ 51-63

²⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 3 ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อที่ 62

ธรรมปรีชา, 2520, น. 69) การตีความดังกล่าวเกิดขึ้นในงานวรรณกรรมในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คือ ไตรภูมิโลกวินิจฉยภคา ฉบับที่ 2 หรือ ไตรภูมิฉบับหลวง ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาธรรมปรีชาสอบทานไตรภูมิพระร่วง ที่พระยาสิทธิไทย แห่งกรุงสุโขทัยเป็นผู้พระราชานิพนธ์ที่ยังคงหลงเหลือมาจากครั้งกรุงศรีอยุธยาและโปรดให้มีการแต่งสำนวนใหม่เพิ่มเติมขึ้น โดยคาดว่า การตีความมหาสมมติหรือกษัตริย์ว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นอดีตชาติของสมเด็จพระศรีศากยมนีหรือพระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ของภัทรกัปนี้ เป็นสำนวนที่ถูกแต่งขึ้นใหม่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ไตรภูมิโลกวินิจฉยภคาจึงถือเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางอำนาจฝ่ายอาณาจักรและส่งผลต่อแนวคิดบรมธรรมิกราชา กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงมองพระราชาฐานะของพระองค์ว่า ทรงเป็นมหาสมมติที่สมณชีพราหมณ์และราษฎรเลือกและยกพระองค์ขึ้นเป็นผู้ปกครองอันทรงธรรม และมูลเหตุแห่งภาวะมหาสมมติราชานั้นเป็นเพราะการที่พระองค์เปี่ยมด้วยบุญญาธิการและบารมีที่ได้สั่งสมมาแต่ครั้งอดีตชาติ การที่สมณชีพราหมณ์และราษฎรเลือกและยกพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์เป็นการแสดงความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจอีกประการหนึ่งด้วยซึ่งแนวคิดดังกล่าวอยู่ในพื้นที่และเวลาที่จับต้องได้มากกว่าคติพระอินทร์ในพุทธศาสนา ในเอกสารชั้นต้นหลายชิ้น เช่น หนังสืออภินิหารบรรพบุรุษที่ระบุข้อความว่า “ครั้งนั้นมุขมนตรีทั้งปวงพร้อมกันประชุมเชิญเสด็จสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ สืบพระบรมราชประเพณี พระองค์ท่านก็รับอาธรรณด้วยพระอาการดุชนิภาพ” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น. 53)

ในหนังสือปฐมวงศ์ที่ถึงแม้จะมีการระบุถึงเหตุการณ์ในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่แตกต่างกันแต่ความหมาย โดยรวมในตอนท้ายนั้นมีความหมายถึงการถูกยกขึ้นจากราษฎรและสมณชีพราหมณ์เช่นกัน “...ขณะนั้นสมณชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎรพร้อมกันประชุมเชิญเสด็จสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติ สืบสันตติวงศ์บรมกษัตริย์ขัตติยราชประเพณีตามเยี่ยงอย่างพระมหากษัตริราชพระบาทสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกท่านก็ทรงรับด้วยดุชนิภาพ” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2545, น.103) หรือเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ชื่อพระราชประวัติ ร.1

สำหรับการบรรจุพระฤกษ์ จากหอสมุดแห่งชาติ ได้มีการระบุในตอนหนึ่งว่า “แล้วมุขมนตรีปรึกษาพร้อมกันกราบทูลวิงวอนอัญเชิญพระองค์ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ – เพิ่มเติมโดยผู้เขียน) ให้เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ จึงทรงพระราชดำริว่า เวลานี้แผ่นดินเกิดทรยศจราจล ถ้าจะไม่ทรงรับบำรุงแผ่นดิน พระพุทธศาสนาก็จะเสื่อมทรุดเศร้าหมอง ทั้งสมณพราหมณ์จารย์อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง ก็จะได้ความเดือดร้อนคับแค้นยุคเชษฐด้วยไม่มีที่พึ่ง จึงได้ทรงรับการที่จะบำรุงแผ่นดินต่อไป ซ้ำพื่อพราหมณ์ตั้งพระราชพิธีปราบดาภิเษกโดยสังเขป”³¹ จากข้อความทั้งหมดที่ได้ยกมานี้เป็นการแสดงออกถึงการทรงมองพระราชฐานะของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ว่าทรงเป็นมหาสมมติราชาที่ขอบธรรมอันได้รับการยกขึ้นจากอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง

ภายหลังการรับคำกราบบังคมทูลจากมุขมนตรี สมณชีพราหมณ์และอาณาประชาราษฎร์ในการขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองอาณาประชาราษฎร์และเพื่อการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบไปแล้วนั้น พระราชกรณียกิจแรกภายหลังการพระราชพิธีปราบดาภิเษกในปี พ.ศ. 2325 คือการออกกฎควบคุมความประพฤติและวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ที่เสื่อมย่อหย่อนในพระธรรมวินัยภายหลังการเสวยกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 (สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 14, 2527, น. 7) จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมมีพระราชบัญชาบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีการตรากฎพระสงฆ์ในข้อแรกขึ้นในวันเสาร์ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 จุลศักราช 1144 (พ.ศ. 2325) ปีชาล จัตวาศก ว่าให้พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาทั้งพระบาลีและอรรถกถาฎีกาด้วยความสำรวมสงบบำรับ โดยเฉพาะการแสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระเวสสันดรชาดกให้เป็นไปอย่างสงบบำรับและน่าเลื่อมใส (กรมศิลปากร, 2521, น. 544-545) ในเอกสารขั้นต้นกฎหมายตราสามดวงในส่วนของกฎพระสงฆ์ที่ทางกรมศิลปากรได้ทำการปริวรรตจากต้นฉบับสมุดไทยระบุถึงพระราชฐานะของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯว่าทรงเป็น “องค์เอกอัครมหาสาสนูปัมพก” (กฎหมายตราสามดวง, 2521, น. 544)

อีกทั้งยังระบุถึงความปราถนาของพระมหากษัตริย์ไทยแต่ครั้งกรุงสุโขทัยที่มักจะปราถนาพระโพธิญาณหรือทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในพระองค์ว่า ทรงเป็นพระโพธิสัตว์

“ปรารถนาพระโพธิญาณสัพัญประกอบด้วยพระมหากุณาญาณ หากตักเตือนพระไทยเปนทำมดา กรรณาจะให้เปนประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งปวง”³⁵ จากข้อความดังกล่าวสามารถตีความได้ว่า นอกจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ จะทรงมองพระองค์ในฐานะพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบารมีและความเมตตากรุณาแล้วนั้นข้าราชการบริพารใกล้ชิดหรือกระทั่งประชากรราษฎรต่างมองพระองค์ในฐานะดังกล่าวเช่นกัน และด้วยพระราชฐานะดังกล่าวถึงแล้วนั้น ทำให้พระองค์ต้องทรงทำหน้าที่อย่างพระโพธิสัตว์ที่ทรงห่วงใยประชากรราษฎรผ่านการแทรกแซงอำนาจทางการปกครองฝ่ายพุทธจักรด้วยอำนาจทางการปกครองฝ่ายอาณาจักร โดยอาศัยภาวะความเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อช่วยเหลือสมณชีพราหมณ์และปวงอาณาประชาราษฎร์ (หรือในอีกนัยยะหนึ่งคือพุทธบริษัททั้ง 4)²⁵ ให้รอดพ้นจากอบายภูมิเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว

นอกจากกฎพระสงฆ์ที่ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมมีพระราชโองการรับสั่งให้มีการควบคุมการแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์มีความสงบเรียบร้อยแล้วนั้น พระองค์ยังทรงออกกฎพระสงฆ์เพิ่มเติมอีกเรื่อยมาจนกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมคณะสงฆ์มีทั้งหมด 10 ข้อโดยในแต่ละข้อมีการกล่าวถึงการควบคุมความประพฤติของสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีบัญญัติไว้ อีกทั้งยังมีการกำหนดบทลงโทษแก่ภิกษุสงฆ์นอกรีตหรือที่เรียกว่า “อลัชชี” ให้พ้นจากพระศาสนาเพื่อมิให้ศรัทธาของราษฎรมัวหมองเพื่อเป็นการป้องกันมิให้ศาสนาถึงแก่ความเสื่อม นอกจากนั้นในกฎพระสงฆ์นี้มีการกล่าวถึงหลักฐานยืนยันตัวตนของเหล่าภิกษุและสามเณรในหัวขอบเขตชันตสีมาเพื่อการยืนยันในสถานะของตนว่าเป็นภิกษุสามเณรที่บวชเรียนมา โดยถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่แท้จริง คือ การกำหนดให้พระราชาคณะออกตราตั้งเป็นอักษรขอมชื่อย่ออาราม อีกทั้งมีการกำหนดสงฆ์อธิการประจำวัดเพื่อดูแลภิกษุสามเณรที่ปกครองอยู่และมีการกำหนดให้ภิกษุสามเณรที่ต้องการจะเดินทางไปจำวัด ณ ที่อื่นใดในขอบเขตชันตสีมาเขียนชื่อต้น ฉายา อายุและชื่อของพระอุปัชฌาย์พร้อมตราตั้งของสงฆ์อธิการที่ประจำอยู่เพื่อเป็นหลักฐานการยืนยันตัวตนแล้วนำไปยื่นกับพระราชาคณะในเมือง

²⁵พุทธบริษัททั้ง 4 ประกอบไปด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะดำรงไว้ซึ่งพระศาสนาเอาไว้ได้

นั้น ๆ (กรมศิลปากร, 2521, น. 550) ในแง่หนึ่งการออกกฎหมายพระสงฆ์ดังกล่าวนั้นเป็นการควบคุมการปฏิบัติตนของพระสงฆ์และสามเณรในขอบเขตชั้นตีสี่มาให้ความประพฤติที่ต้องตรงกับพระธรรมวินัยเพื่อการสืบทอดพระศาสนาและเพื่อป้องกันมิให้เหล่าภิกษุสามเณรเหล่านี้กระทำผิดพระธรรมวินัยในพื้นที่และเวลาปัจจุบัน และอาจตีความได้ว่า เป็นการป้องกันมิให้ภิกษุสามเณรเหล่านี้ต้องได้รับโทษจากผลแห่งการละเมิดพระธรรมวินัยเมื่อสิ้นชีพไปแล้วในพื้นที่และเวลาตามความเชื่อแบบไตรภูมิ

แต่ในอีกแง่หนึ่ง การออกกฎหมายพระสงฆ์เพื่อควบคุมคณะสงฆ์นั้นเปรียบเสมือนการควบคุมฝ่ายพุทธจักรที่มักจะมีการสร้างความชอบธรรมในการปกครองฝ่ายอาณาจักรอยู่เสมอ หากผู้นำคนใหม่ที่จะขึ้นมาให้คำสัตย์แก่คณะสงฆ์ว่าจักทำนุบำรุงพระศาสนาให้จงดี เหตุการณ์ลักษณะที่คล้ายกับเหตุการณ์ดังกล่าวเคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์อยู่หลายครั้ง เช่น คราวการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งราชอาณาจักรล้านนา พระเจ้าติโลกราชทรงทำรัฐประหารจากพระราชบิดาของตนโดยมีสถาบันสงฆ์คอยให้การสนับสนุน โดยการให้เหตุผลว่า ในรัชสมัยของพญาสามฝั่งแกนพระศานามัวหมองเพราะทำวญญูมุ่งสนใจในทางไสยศาสตร์มิได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้จงดี และเมื่อเจ้าทำวญญูได้ขึ้นครองสิริราชสมบัติเป็นพระเจ้าติโลกราชแล้วนั้นพระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างดีเลิศ (สงวน โชติสุขรัตน์, 2561, น. 77-84) ในรัชสมัยของพระองค์มีการสนับสนุนการพระปริยัติธรรมและสนับสนุนคณะสงฆ์สีหฬทำให้พุทธศาสนาลังกาวงศ์ใหม่เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จนกระทั่งในรัชสมัยของพระองค์เกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นเป็นครั้งที่ 8 ในโลกในปี พ.ศ. 2020 (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555, น. 162) ด้วยเหตุนี้ความพยายามในการเข้าควบคุมสถาบันสงฆ์ด้วยวิธีการใด ๆ ก็ตามจึงมีความสำคัญและจำเป็นในการรวบรวมอำนาจทางการปกครองฝ่ายอาณาจักร

นอกจากการพยายามเข้าควบคุมอำนาจผ่านสถาบันสงฆ์แล้ว การสำแดงพระองค์ในพระราชฐานะของพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบารมีหรือบรมธรรมิกราชาผ่านการสังคายนาพระธรรมวินัยหรือการสังคายนาพระไตรปิฎกถือเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นเช่นกัน ภายหลังการพระราชพิธีปราบดาภิเษกในปี พ.ศ. 2325 และการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในปี พ.ศ. 2328

แล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้รำพึงและเผด็จยามถึงความถูกต้องของพระไตรปิฎกกับพระราชาคณะเพราะภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาหลายประการได้สูญหายหรือมีความผิดเพี้ยนไป (สมเด็จพระวันรัตนวัตพระเชตุพน, 2466, น. 407-412)

ในการนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทได้มี ‘พระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา’ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบำเพ็ญกุศลแต่พระภิกษุและสมเด็จพระราชาคณะแม่กองการชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย (สมเด็จพระวันรัตนวัตพระเชตุพน, 2466, น. 445-453) เมื่อการชำระพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทได้ทรงถวายทานและเครื่องไทยธรรมแก่พระภิกษุที่ร่วมกันกระทำการสังคายนา อันมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานและได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรางวัลเสื้อผ้าแก่พระยาธรรมปुरुหิต พระยาพจนานุปิตและราชบัณฑิตยทั้ง 32 คน ดังข้อความที่มีการบันทึกในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ว่า “อนึ่งเมื่อสำเร็จการสังคายนานั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงถวายไตรยจีวรปริกขารภัณฑ์แก่พระสงฆ์ทั้งสองร้อยสิบแปดรูป มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน ล้วนปณิตทุกสิ่งเปนมหามหกรรมฉลองพระไตรปิฎก แลพระราชทานรางวัลเสื้อผ้าแก่ พระยาธรรมปुरुหิตพระยาพจนานุปิตแลราชบัณฑิตยทั้งสามสิบสองคนนั้นด้วย” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539, น. 119-120)

จากนั้นจึงมีการฉลองพระไตรปิฎกที่ทรงชำระใหม่เสร็จสิ้นแล้วขึ้นพระยานุมาศพระราชยานต่าง ๆ และตั้งกระบวนแห่สมโภชพระไตรปิฎก มีเครื่องเล่นมากมาย ดังที่ได้มีการบันทึกไว้ว่า “ครั้นเมื่อเสร็จการสร้างพระไตรปิฎกฉบับทองแล้ว จึงให้เชิญพระคัมภีร์ทั้งปวงขึ้นพระยานุมาศพระราชยานต่าง ๆ ตั้งกระบวนแห่สมโภชพระไตรปิฎก มีเครื่องเล่นเปนนอกน่านุประการเปนมหรสพแก่ตาประชาราษฎร์ทั้งปวง แล้วเชิญพระคัมภีร์พระปริยัติธรรมเข้าประดิษฐานไว้ในตู้ประดับมุขตั้งไว้ในหอพระมณฑิยธรรมกลางสระ ในวัดพระศรี

รัตนศาสดารามภายในพระราชวังแล้วให้มีงานมโหรสพสมโภชพระไตรปิฎกหอพระมณเฑียรธรรม” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539, น. 120) การสมโภชพระไตรปิฎกที่ได้รับการชำระใหม่แล้ว และการเชิญคัมภีร์ขึ้นพระยานุมาศพระราชยานต่าง ๆ แห่ไปทั่วทั้งพระนครอีกทั้งยังมีงานมโหรสพสมโภชดังกล่าวด้วยนั้นเป็นสิ่งที่แสดงถึงความสำคัญ (ทั้งในทางพุทธจักรและทางอาณาจักร) ของกระบวนการสังคายนาหรือการชำระพระธรรมวินัยให้วิสุทธิสมบูรณ์ภายหลังการสูญหายไปคราวการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ความสำคัญในฝ่ายพุทธจักรคือการสร้างกุศลกรรมที่ยิ่งใหญ่เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

ในฝ่ายทางอาณาจักรการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ และกรมพระราชวังบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงสามารถมีการตั้งกระบวนการสังคายนาพระไตรปิฎกให้เกิดขึ้นในพระนครแห่งใหม่ที่เพิ่งได้รับการสถาปนาเพียงไม่กี่ปีขึ้นได้นั้น นับเป็นสัญลักษณ์ทางอำนาจประการหนึ่งว่า พระนครกรุงรัตนโกสินทร์แห่งนี้มีบุญญาธิการ ผู้ปกครองทรงมีทศพิธราชธรรม²⁶ และจักรวรรดิวัตร 12²⁷

²⁶ ทศพิธราชธรรม หมายถึงตามรูปศัพท์ ทศพิธราชธรรม แปลว่า ธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินหรือธรรมที่พระเจ้าแผ่นดินพึงประพฤติ 10 อย่าง หมายความว่า ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนนั้นพึงดำเนินการปกครองด้วยธรรม 10 อย่างนี้ นี้เป็นความหมายของทศพิธราชธรรมที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณกาล ซึ่งทางพระพุทธศาสนาได้สอนว่า หากพระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม 10 อย่างนี้แล้ว ก็จะทำให้ไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ไพร่ฟ้าจะหน้าใสกันทั่วหน้า สำหรับผู้มีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ซึ่งมีใช้พระเจ้าแผ่นดิน ก็ควรเจริญรอยตามพระเจ้าแผ่นดิน โดยนำเอาหลักธรรม 10 อย่างนี้มาปฏิบัติในการปกครองเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมตามอุดมการณ์แห่งการปกครองหลักธรรม 10 อย่างนั้น ได้แก่

1. ทาน การให้ คือการสละทรัพย์สิ่งของเพื่อบำรุงเลี้ยงดูช่วยเหลือประชาราษฎร์ผู้ยากไร้เชื้อใจ และบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ตามความเหมาะสมแก่สภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการของประชาชนผู้ยากไร้
2. ศีล ความมีศีล คือมีความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัย รักษาความประพฤติทางกาย ทางวาจาได้เรียบร้อย โดยเว้นจากกายทุจริต วจีทุจริต ประพฤติแต่กายสุจริต และวีสุจริต
3. บริจาค การเสียสละ คือการบริจาคจตุปัจจัยบำรุงพระพุทธศาสนาถวายไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์หรือสมณะชีพรามณ์ เป็นการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้วัฒนาถาวรตลอดจนการ

เสียดสละความสุขส่วนตัว ประโยชน์ส่วนตัวเพื่อความสุขและประโยชน์ของส่วนรวม คือ ประเทศชาติ หรือความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4. อาชวาระ ความซื่อตรง คือซื่อสัตย์สุจริต ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน
5. มัททวะ ความอ่อนโยน คือมีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง หยาบคาย หรือกระด้าง แสดงกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ชวนให้เกิดความเคารพจงรักภักดีและยำเกรง
6. ตปะ การบำเพ็ญตบะ คือมีอุตสาหะในการบำเพ็ญเพียรเพื่อเผากิเลส ลดกิเลสโดยการรักษาอุโบสถศีลเป็นประจำทุกวันพระ รวมทั้งการรู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่หมกมุ่นหรือหลงติดอยู่ในกามสุข
7. อักโกธะ ความไม่โกรธ คือไม่พิโรธโกรธซึ่งโดยผลุนผลัน ไม่แสดงความเกรี้ยวกราด ไม่ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้กระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาธรรมประจำใจ รู้จักใช้สติยับยั้งระงับความขุ่นเคืองไว้ได้ ไม่แสดงความดุตันโหดเหี้ยมทางจิตให้ปรากฏ
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือไม่บีบบังคับ กดขี่ข่มเหงใครให้เดือดร้อน เช่น ไม่ใช้อำนาจหน้าที่ขู่เข็ญบังคับใคร ไม่ลงโทษผู้ไม่มีความผิด มีจิตกรุณาแก่คนทั่วไป ไม่เป็นคนหาเรื่องกลั่นแกล้ง หรือเสกสรรปั้นแต่งเรื่อง เพื่อบีบบังคับผู้อื่นให้ยอมรับการกระทำบางอย่างอันเป็นความผิด ตลอดจนไม่ขู่เข็ญผู้อื่นให้กระทำหรือละเว้นการกระทำ อันเป็นความผิดความเสียหายแก่ผู้อื่น ไม่ริดไถผู้อื่น เป็นต้น
9. ชันติ ความอดทน คืออดต่อการที่ยังไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ ทนต่อการได้รับสิ่งที่ตนไม่ต้องการ ตลอดจนอดทนต่อความลำบาก ความตรากตรำและความเจ็บใจ เมื่อทำสิ่งใดถูกต้องแล้ว แม้จะมีผู้เห็นผิดคัดค้านหรือกล่าวโจมตีอย่างไร ก็ไม่ท้อถอย หรือแม้จะมีใครกล่าวเสียดสี ถากถาง เย้ยหยันอย่างไรก็ทนฟังได้ ไม่แสดงอาการน้อยเนื้อต่ำใจ และเลิกล้มการกระทำความดี
10. อวิโรธนะ ความไม่ประพฤติผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากทำนองคลองธรรม คือความไม่ประพฤติฝ่าฝืนลบล้างตัวบทกฎหมายและจารีตประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง ตลอดจนไม่ประพฤติผิดระเบียบแบบแผน กฎบังคับ หรือความนิยมอันดีงามของสังคม (กรมศิลปากร, 2555)

²⁷ จักรวรรดิวัตร 5, 12 (วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ, พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ, ธรรมเนียมการทางบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระเจ้าจักรพรรดิ, หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ — duties of a universal king or a great ruler)

1. ธรรมาธิปไตย (ถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพนับถือบูชายำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยเป็นธรรมาธิปไตย — supremacy of the law of truth and righteousness; rule of the Dhamma; rule of the true law) (1) และ 2. ธรรมิการักษา (จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม — provision of the right watch, ward an protection)

ดังนั้นอำนาจฝ่ายพุทธจักรและอำนาจฝ่ายอาณาจักรจึงเป็นสิ่งที่แบ่งแยกออกจากกันไม่ได้ คติฝ่ายพุทธศาสนากับอำนาจทางการปกครองมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน ฝ่ายพุทธจักรให้กับสนับสนุนและให้การรับรองในความชอบธรรมของผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักร ส่วนผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักรเมื่อได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายพุทธจักรแล้วนั้นจึงได้ให้การ

ก. อันโตชน (แก่ชนภายใน ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ฮอร์ส ธิดา จนถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด คือ คนในปกครองส่วนตัว ตั้งแต่บุตรธิดาเป็นต้นไป ด้วยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอนเป็นต้น ให้อยู่โดยเรียบร้อยสงบสุข และมีความเคารพนับถือกัน — for one's own folk) (2)

ข. พลกาย (แก่กองทัพ คือ ปวงเสนาข้าทหาร, ข้าราชการฝ่ายทหาร — for the army; the arms-forces; military personnel) (3)

ค. ขัตติยะ (แก่กษัตริย์ทั้งหลายผู้อยู่ในพระบรมเดชาานุภาพ, เจ้าเมืองขึ้น, ปัจจุบันสงเคราะห์ชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย, ข้าราชการฝ่ายปกครอง — for colonial kings; administrative officers) (4)

ง. อนุยนต์ (แก่ผู้ตามเสด็จ คือ ราชบริพารทั้งหลาย, ปัจจุบันควรสงเคราะห์ข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าทั้งหมด — for the royal dependants; civil servants) (5)

จ. พราหมณคฤหบดี (แก่ชนเจ้าพิธี เจ้าตำรา พ่อค้า เจ้าไร่เจ้านา คือ ครูบาอาจารย์ นักวิชาการ หมอ พ่อค้า ผู้ประกอบอาชีพวิชีพต่างๆ และเกษตรกร ด้วยช่วยจัดหาทุนและอุปกรณ์เป็นต้น — for brahmins and householders; the professional, traders and the agricultural) (6)

ฉ. เนคมชนบท (แก่ชาวนิคมนชนบท คือ ราษฎรทั้งปวงทุกท้องถิ่นตลอดถึงชายแดนทั่วไปไม่ทอดทิ้ง — for town and country dwellers; townsmen and villagers; upcountry people) (7)

ช. สมณพราหมณ์ (แก่พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม — for the religious) (8)

ญ. มิคปักษี (แก่มฤคและปักษี คือ สัตว์อันควรสงวนทั้งหลาย — for beasts and birds) (9)

3. อธรรมการนิเสธนา (ห้ามกัน มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือ จัดการป้องกัน แก่ไข มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง — to let no wrongdoing prevail in the kingdom) (10)

4. ธนานุประทาน (ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแคว้น — to let wealth be given or distributed to the poor) (11)

5. ปริปุจฉา (ปรึกษาสอบถามปัญหาเกี่ยวกับสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤดีดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมาเมา อยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดีชั่ว ควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤดีปฏิบัติให้เป็นไปโดยถูกต้อง ข้อนี้ปัจจุบันสงเคราะห์นักปราชญ์นักวิชาการผู้ทรง

สนับสนุนฝ่ายพุทธจักร โดยเฉพาะสถาบันสงฆ์อันถือเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง และเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในพระราชอาณาจักรจักกลายเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้อาณาจักรอื่น ๆ ยอมรับในบุญบารมีอันถือเป็นอำนาจทางฝ่ายศาสนาและอาจยอมรับในอำนาจฝ่ายอาณาจักรด้วย หรือในอีกแง่หนึ่งคือการแผ่ขยายอำนาจทางศีลธรรม (ที่มาควบคุมกับอำนาจฝ่ายอาณาจักร) เหนืออาณาจักรอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงด้วย

ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ทรงเรียกให้มีการนำคัมภีร์ทางพุทธศาสนาต่าง ๆ และพระไตรปิฎกจากหัวเมืองเหนือ คือ อาณาจักรล้านนาลงมาที่พระนครกรุงเทพฯ มีหลักฐานปรากฏในเอกสารชั้นต้น ท้องตราเรื่องพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่พระยาวิเสสสงคราม หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยาเชียงใหม่ “ทรงกระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่าทรงพระราชศรัทธาให้สร้างหนังสือพระไตรปิฎกขึ้นไว้สำหรับพระศาสนาครั้งนี้เป็นอันมาก หนังสือพระไตรปิฎก ณ กรุงฯ ยังขาดอยู่เป็นหลายพระคัมภีร์ และพระยาตากลงไปเฝ้าทูลละอองฯ กราบทูลพระกรุณาว่าหนังสือพระไตรปิฎกมีอยู่ที่บ้านแม่แสงเป็นอันมากให้พระยาตากขึ้นมาเอาหนังสือพระไตรปิฎกที่บ้านแม่แสงให้สิ้น ให้เอาลงไปส่งให้ถึงกรุงแต่ในเดือนยี่ปีเถาะสัปดาห์” (สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 3, 2527, น. 3) คัมภีร์ทางศาสนาและหนังสือพระไตรปิฎกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมรับสั่งให้พระยาเชียงใหม่จัดส่งลงมา ณ กรุงเทพฯ คาดว่ามีหนังสือชินกาลมาลินีปกรณ์ที่ถูกนิพนธ์เป็นภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนาโดยพระรัตนปัญญา เมื่อปี พ.ศ. 2071 และถูกแปลเป็นภาษาไทยในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ โดยปรากฏชื่อผู้แปลคือ พระยาพจนานิมิต (พระรัตนปัญญา, 2554, น. 10) การที่ทรงแผ่พระราชอำนาจครอบคลุมยังอาณาจักรล้านนานั้น สืบเนื่องจากการที่พระยาจำบ้านเข้าสวามิภักดิ์ต่อสมเด็จพระเจ้าตากสินกรุงธนบุรี เพื่อขอความช่วยเหลือจากพระองค์ในการขับไล่กองทัพพม่าที่เข้ารุกรานและปกครองอาณาจักรล้านนาอยู่ถึง 216 ปี (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555, น. 255-257)

แม้ในภายหลังพระยาจำบ้านหรือพระยาหลวงวชิรปราการจะถูกลงโทษจำคุกที่กรุงธนบุรีในข้อหาฆ่าอุปราชก่อนแก้วและเสียชีวิตที่กรุงธนบุรี แต่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น พระเจ้ากาวิละแห่งกลุ่มเจ้าเจ็ดตนได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่หรือเจ้าหลวงเชียงใหม่

ด้วยเพราะการทำความดีความชอบจากการร่วมกับพระยาแพร์ (ซึ่งในขณะนั้นเจ้ากาวิละ เป็นเจ้าเมืองครองนครลำปางอยู่) ในการไม่ยอมสวามิภักดิ์กับพม่าแต่สวามิภักดิ์กับ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ แทน จึงได้รับพระราชทานแต่งตั้งเป็นเจ้าหลวง เมืองเชียงใหม่และเริ่มการฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่โดยทางพระนครกรุงเทพฯ นั้น มีจุดประสงค์ ในการตั้งเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่เป็นไปเพื่อการป้องกันรักษาอาณาเขตฝ่ายตะวันตก เนื่องด้วยเจ้ากาวิละมีฝีมือในทางการสงคราม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2539, น. 97-99)

องค์บรมธรรมิกราชาจำเป็นต้องมีเครื่องประกอบบารมีนอกจากเครื่องเบญจราชา กุฎภัณฑ์แล้วนั้น เครื่องประกอบบารมีของพระบรมธรรมิกราชาอีกประการหนึ่งคือ พระพุทธรูป ด้วยคติทางพุทธศาสนาที่ผสมกับแนวคิดทางการเมืองพระพุทธรูปอัน ศักดิ์สิทธิ์จะเสด็จมาอยู่กับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบารมีและเปี่ยมด้วยกุศล ไม่ว่าจะเป็นการ เสด็จมาโดยเทพเทวดาบันดาลตั้งเช่นในงานนิพนธ์ทางพุทธศาสนาทั้งหลาย หรือเป็นไป เพราะการมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้แม่ทัพนายกองอัญเชิญพระพุทธรูปองค์สำคัญนั้น ลงมาสู่พระนครพร้อมกับไพร่พลที่กวาดต้อนมาได้ ดังเช่นคำสั่งของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่มีรับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นจอมทัพไปทำศึกกับนครหลวงพระบางหรือ กรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วรับสั่งให้อัญเชิญพระแก้วมรกตลงมาสู่กรุงธนบุรี “ลุดีกราช 1130 ปี จอสัมฤทธิ์ศก ครั้นปีกุรเอกศก ดำรัสให้พระเจ้ากษัตริย์ศึกเป็นจอมทัพ ไปกระทำแก่กรุงศรี สัตนาคนหุตได้ จึงอัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตพร้อมกับพระบาง (วิราวรรณ นฤปิติ, 2560, น. 21) ลงมา ณ กรุงธนบุรี พระเจ้าอยู่หัวให้แต่งโรงรับเสด็จขึ้นประดิษฐาน ไว้ ณ ข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง แล้วก็กระทำมหันตสักการสมโภชเป็นอันมาก” (พันจันทนุมาศ , 2560, น. 14) และเมื่อเกิดการเปลี่ยนผ่านทางการปกครองแผ่นดินและสถาปนากรุง รัตนโกสินทร์ขึ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีการอัญเชิญพระแก้วมรกตจากฝั่งธนบุรีสู่ฝั่งพระนครประดิษฐาน ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้มีการพระราชทานพระบางคืนแก่เจ้า นันทเสนผู้ทรงครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดากลับไปครองราชอาณาจักรล้านช้าง

(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2560, น.14) สาเหตุแห่งการพระราชทานพระบางคืนกลับสู่ราชอาณาจักรล้านช้างพร้อมกับเจ้านันทเสนเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงแต่งตั้งเป็นเจ้าครองเมืองเวียงจันทน์ จะเห็นได้ว่าราชสำนักรัตนโกสินทร์มองว่าตนเองเป็นศูนย์กลางจักรวาลในทางการเมืองดังที่ได้กล่าวเอาไว้แล้ว ณ ข้างต้น องค์บรมธรรมิกราชาที่ศูนย์กลางแห่งจักรวาล (ศิระชะแผ่นดินบนมัชฌิมประเทศ ชมพูทวีป) จะพระราชทานพระพุทธรูปอันเป็นเครื่องประกอบเกียรติยศกลับคืนสู่แหล่งที่มาเดิมเมื่อใดหรือจะเรียกคืนพระพุทธรูปดังกล่าวกลับสู่ศูนย์กลางเมื่อใดก็ได้เช่นกัน

นอกจากในเรื่องของการอัญเชิญพระพุทธรูปจากอาณาจักรอื่นเข้าสู่พระนครแล้วนั้น การอัญเชิญพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือหรือราชธานีเก่าเข้าสู่พระนครแห่งใหม่เป็นการแสดงถึงซึ่งความพยายามสถาปนาราชธานีแห่งใหม่ในเชิงบารมีด้วยเช่นกัน แต่ก่อนการอัญเชิญพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือลงสู่พระนครใหม่นี้เกิดขึ้นภายหลังการพยายามสร้างแบบจำลองของจักรวาลทางการเมืองที่ผูกพันกับพุทธศาสนา ณ วัดพระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร แนวคิดการพยายามสร้างแบบจำลองของจักรวาลทางการเมืองนี้คาดว่าเกิดขึ้นพร้อมกับ ‘พระราชศรัทธา’ หรือ แนวคิดของการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร แนวคิดที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใต้การบันทึกในเอกสารชั้นต้นต่าง ๆ เช่นในพระราชพงศาวดารหรือเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงรัชสมัยของพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง มักกล่าวถึงการสร้างวัดหรือการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ว่าเป็นไปด้วย ‘พระราชศรัทธา’ ของพระมหากษัตริย์ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้สืบเนื่องไป

ในกรณีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ก็กับการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพลฯ และการอัญเชิญพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือลงมาประดิษฐาน ณ สถานที่ดังกล่าวเป็นไปเพื่อการสร้างบารมีที่เหนือกว่าในทางพุทธจักรและเป็นการสร้างอำนาจที่เหนือกว่ากรมพระราชวังบวรฯ (ชาติรี ประภิตนนทการ, 2558, น. 154) ถึงแม้ในทางทฤษฎี (และในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น สังคีตยวงศ์อันเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพลฯ ที่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ในฐานะพระโพธิสัตว์

ชั้นศรัทธาธิกะ (สมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพน, 2466, น. 449) และกรมพระราชวังบวร ๆ ในฐานะพระโพธิสัตว์ชั้นปัญญาธิกะ ที่ใช้เวลาการบำเพ็ญบารมีน้อยกว่า) พระมหากษัตริย์ จะมีอำนาจเหนือกว่ากรมพระราชวังบวรฯ ที่ทรงดำรงพระราชฐานะเป็นพระมหาอุปราช แต่ในความเป็นจริงแล้วนั้นทั้ง 2 พระองค์ ต่างแข่งขันกันสั่งสมพระราชอำนาจทาง อาณาจักรเพื่อความเหนือกว่าอีกฝ่ายแม้จะเป็นในทางพฤตินัยก็ตาม

เมื่อการสร้างแบบจำลองของจักรวาลทางการเมืองในวัดพระเชตุพนฯ ดำเนินการ เสร็จสิ้นบริบูรณ์แล้วในปี พ.ศ. 2335 ภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์เสร็จสิ้นได้มีการอัญเชิญ พระศรีสรรเพชญ์จากกรุงเก่าลงมาที่กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อประดิษฐานไว้ในพระเจดีย์ที่ ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้สร้างขึ้นและสร้างเสร็จสิ้นในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2336 (วิราวรรณ นฤปิตี, 2560, น. 37) หลังจากนั้นจึงมีการอัญเชิญพระพุทธรูปจากทั้งสุโขทัย เมืองสวรรคโลก พิจิตร และเมืองลพบุรี การอัญเชิญพระพุทธรูปจากหัวเมืองเหนือและราชธานีเก่ามาสถิตย์ไว้ ณ พระนครแห่งใหม่ แสดงออกถึงการประกอบกุศลกรรมครั้งใหญ่อัน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของภาวะความเป็นจักรพรรดิราชหรือภาวะความเป็นบรมธรรมิกราช กล่าวคือ พระจักรพรรดิราชมีพระราชศรัทธาอันใหญ่ยิ่งในพระพุทธศาสนาและทรงมีความ เป็นห่วงในองค์พระพุทธรูปที่กษัตริย์หรือผู้มีบุญในยุคเก่าก่อนเคยสร้างเอาไว้จะเกิดความ เสียหายจากภัยทางธรรมชาติและภัยจากมนุษย์ผู้มีสันดานหยาบช้ำ ทั้งหมดทั้งมวลนี้เกิด จากความเชื่อเรื่องอายุพระศาสนาที่จะไปถึง 5000 ปีนับจากหลังจากการเสด็จดับขันธ ปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เหตุผลอีกประการหนึ่งคือการนำพระพุทธรูปหลากหลายปางและขนาดเหล่านี้มา ประดิษฐาน ณ บริเวณที่มีการก่อสร้างขึ้นใหม่และบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ โดยมีการ อัญเชิญพระพุทธรูปแต่ละรูปแบบสถิตย์ในสถานที่ที่แสดงถึงลักษณะของความเป็นศิระษะ แผ่นดิน อันเป็นที่ประดิษฐานของโพธิบัลลังก์หรือรัตนบัลลังก์ อันเป็นสถานที่ที่เกิดขึ้นเป็น แห่งแรกบนโลกและเป็นสถานที่สุดท้ายที่จะดับสลายลงไปภายหลังไฟบรรลัยกัลป์ (ชาติรี ประกิตนทการ, 2558, น. 153-154) ห้อมล้อมด้วยสถานที่สำคัญต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ แล้วข้างต้น นอกจากนั้นเหตุผลที่สำคัญที่สุดของการสร้างแบบจำลองจักรวาลทัศน์ทาง

การเมืองนี้คือ การพยายามสถาปนาพระองค์และกรุงรัตนโกสินทร์นี้เป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและเป็นศูนย์กลางจักรวาลทางการเมืองโดยมีองค์บรมธรรมิกราชาผู้ทรงธรรมปกครองอาณาประชาราษฎร์และทรงเป็นผู้ชี้แนะกษัตริย์ในอาณาจักรรอบข้าง

การสถาปนาพระราชอาณาจักรใหม่และการสถาปนาพระราชวงศ์ใหม่โดยมิได้มีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับพระบรมวงศานุวงศ์หรือบุรพกษัตริราชครั่งเก่าก่อนมีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องสถาปนาแนวคิดทางการเมืองบางประการเพื่อสร้างความชอบธรรมในการก้าวขึ้นสู่อำนาจอย่างสมบูรณ์แบบ ในห้วงเวลาดังกล่าว แนวคิดทางศาสนาเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่อความคิดของชนชั้นนำและชนชั้นสูงรวมถึงราษฎรด้วย ในกรณีนี้คือ พุทธศาสนาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทั้งในการปกครองภายในและการพยายามสถาปนาพระราชอำนาจนอกขอบเขตชั้นที่สมาไปยังอาณาจักรใกล้เคียงเพื่อสร้างบารมีและความน่าเกรงขาม การสถาปนาพระราชฐานะของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ในฐานะองค์บรมธรรมิกราชาผ่านแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มีความผูกพันกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองอย่างแนบแน่นเป็นสิ่งที่มิประสิทธิภาพสูงสุดเพราะเป็นสิ่งที่สร้างถึงอำนาจบารมีและลำดับชั้นทางสังคมทั้งภายในราชอาณาจักรและภายนอกราชอาณาจักรในเวลาเดียวกัน

นอกจากการตั้งอำนาจทางพุทธจักรให้มาสนับสนุนอำนาจทางฝ่ายอาณาจักรแล้ว เอกสารที่มีการบันทึกในช่วงเวลาดังกล่าวหรือภายหลังจากนั้นสามารถสร้างความชอบธรรมให้กับปฐมบรมราชวงศ์จักรีได้เช่นกัน เช่น การกล่าวอ้างถึงการสืบเชื้อสายจากพระบรมวงศานุวงศ์ในราชวงศ์ปราสาททองมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา (อันถือเป็นช่วงเวลาที่ราชอาณาจักรอยุธยาค่อนข้างเจริญรุ่งเรืองทั้งในทางฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายศาสนจักร) เป็นการสร้างความชอบธรรมในอีกรูปแบบหนึ่ง เช่นว่าผู้ปกครองคนใหม่เป็นผู้สืบทอดหน่อเนื้อกษัตริราชมาแต่ครั้งกรุงเก่า และด้วยเหตุนี้ผู้ปกครองคนใหม่จะทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรและพระพุทธจักรให้เจริญรุ่งเรืองดังเช่นครั้งเก่าก่อนให้จงได้ ทั้งหมดนี้คือการเมืองที่มีความผูกพันทางอำนาจที่มีสามารถจะออกจากกันได้ คือ อำนาจฝ่ายพุทธจักร

คือ สถาบันสงฆ์ และอำนาจฝ่ายอาณาจักร หรือ สถาบันกษัตริย์หรือสถาบันการปกครอง เพราะอำนาจทั้งสองฝ่ายนี้ล้วนแล้วแต่เกื้อหนุนซึ่งกันและกันมาแต่ครั้งบรรพกาล

อ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2521). กฎหมายตราสามดวง : กฎพระสงฆ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2555). ไตรภูมิภคณบัลลอบความของโครงการวรรณกรรมอาเซียนในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “คติไตรภูมิ : อิทธิพลต่อวิถีสังคมไทย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. ห้องสมุดดิจิทัลลวชิรญาณ: (<https://bit.ly/3iekOBJ>).
- ชาติรี ประภิตนนทการ. (2558). อุตมการณ์ในรัชกาลที่ 1 ผ่านงานศิลปะสถาปัตยกรรมการเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชัยชาญ จารุกัลส. (2548). พระอินทร์ : การศึกษารูปแบบและคติความเชื่อในจิตกรรมฝาผนังของหอไตรวัดระฆัง. สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ บรรณาธิการ (นฤมล ธีรวัฒน์ ผู้ชำระต้นฉบับ). (2539). ประชุมพงศาวดารฉบับราชภู่ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2534). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- พระพุทธรูปโสเถระ. (2557). อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุณทกนิกาย เถรคาถา ปริมาณตถปิณี ภาค 1 ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ตรวจชำระ). (2520). ไตรภูมิโลกวินิจยภคณ ฉบับที่ 2 (ไตรภูมิฉบับหลวง) เล่ม 1. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

- พระรัตนปัญญา (พระยาพจนานิมิต แพล). (2554). ชินกาลมาลินี (พิมพ์ตามฉบับหลวงในหอพระสมุดวชิรญาณ กรุงเทพฯ ร.ศ. 127). พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- วิราวรรณ นฤปิติ. (2560). การเมืองเรื่องพระพุทธรูป. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: มติชน
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2561). ประวัติศาสตร์ถิ่นเหนือกับเรื่องอื่น ๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สมเด็จพระวันรัตน์วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แต่งภาษามคธ (พระยาปริยัติธรรมธาดา) (แพ ตาลลักษมณ) เปรียญ แพลเป็นภาษาไทย. (2466). สังคีตยวงค์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย. จังหวัดพระนคร: โรงพิมพ์ไท.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2555). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ บุญเดือน ศรีวรพจน์ ชำระต้นฉบับ. (2545). ต้นฉบับหนังสืออภินิหารบรรพบุรุษพิมพ์แจกเป็นของชำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยภักดีนารถ สุประดิษฐ์ พ.ศ. 2473. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำเนาเอกสารจดหมายเหตุรัชกาลที่ 1 เลขที่ 1 ชื่อ พิธีว่าด้วยเรื่องการพระราชพิธีราชาภิเษกครั้งที่ของหลวงวัดประดู่ จ.ศ. 1145 (พ.ศ. 2326). สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 3 หมู่จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ. 1148. (2527). ท้องตราเรื่องพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่พระยาวิเสสสงคราม – สำเนาหนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเชียงใหม่ให้จัดส่งหนังสือพระไตรปิฎกลงไป ณ กรุงเทพฯ วันที่ 21 ตุลาคม พุทธศักราช 2328. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 10 หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. ชื่อ พิธีว่าด้วยพระบรมราชาภิเษกในรัชกาลที่ 1. (2527). กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- สำเนาเอกสารหนังสือสมุดไทยดำ เลขที่ 14 หมู่จดหมายเหตุ ร.1 ไม่ปรากฏ จ.ศ. (2527). ชื่อ พระราชประวัติ ร.1 สำหรับบรรจุพระฤกษ์ สำนักหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.

หม่องทินอ่อง (เพ็ชรี สุมิตร แปล). (2551). ประวัติศาสตร์พม่า พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์.

เอนก มากอนันต์. (2550). แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทย ตั้งแต่ พ.ศ.
2172-2394. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจษฎา บัวบาล. (2563). Film Review: The Tale of The Princess Kaguya. วารสาร
มานุษยวิทยาศึกษา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) หน้า 51 - 55

ISSN: 2697-5157 (Online)

www.ejora.wordpress.com

ปริทัศน์หนัง : The Tale of The Princess Kaguya

เจษฏา บัวบาล

การ์ตูนเรื่องนี้ออกมาในปี 2013 ซึ่งยังทำให้เป็น 2D เพื่อให้ภาพความงามของภาพวาดลายน้ำ เขียนและกำกับโดย Isao Takahata ที่อิงตามนิทานพื้นบ้านเรื่อง “ตำนานคนตัดไผ่”(The Tale of The Bamboo Cutter) ซึ่งเป็นวรรณกรรมญี่ปุ่นสมัยศตวรรษที่ 10 สร้างโดย Studio Ghibli มีความยาวรวม 137 นาที

ความพิเศษของการ์ตูนเรื่องนี้คือ ช่วงที่นางเอกร้องไห้ ผมรู้สึกเฉยๆ แต่ช่วงที่เธอหัวเราะกลับทำให้ผมน้ำตาไหล เพราะบริบทที่หนังปูมาก่อนจะถึงฉากนั้น ทำให้เรามองการหัวเราะของเธอว่าเป็นเพียง “อิสระภาพที่แสนสั้น” ซึ่งเธอปรารถนาอย่างมาก แต่กลับได้มาแสนยาก

เรื่องราวเริ่มจากการที่ตัวละครเอก คือ Kaguya ถูกกำเนิดมาจากหน่อไม้ และเติบโตเร็วกว่าเด็กทั่วไป เธอถูกเลี้ยงดูโดยครอบครัวของคนตัดไผ่ ซึ่งเป็นลุงและป้าที่ฐานะยากจนและไม่มีลูก ปาฏิหาริย์ต่างๆ เกิดขึ้นอีกมากมาย เช่น มีทองหรือเสื้อผ้าสวยๆ ไหลออกมาจากกอไผ่ เพื่อให้เป็นของขวัญแก่ “เด็กหน่อไม้” คนนั้น

ความสุขจากการได้เล่นกับเพื่อนในหมู่บ้านห่างไกลก็จบลง เมื่อพ่อและแม่ตัดสินใจพาเธอไปใช้ชีวิตแบบเจ้าหญิงในเมืองหลวง เธอถูกฝึกให้เป็นเจ้าหญิงที่ต้องมีกิริยามารยาทแบบใหม่

ซึ่งขัดกับธรรมชาติของมนุษย์ในชนบท ไม่มีอิสระแม้จะหัวเราะให้เห็นฟัน เพราะฟันถูกทำให้เป็นสีดำ และความงามก็ถูกนิยามใหม่ เช่น ถอนขนคิ้วเดิมออก เพื่อวาดคิ้วใน

ตำแหน่งใหม่ การต้องถูกเคารพในฐานะเจ้าหญิงทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างเธอและคนอื่นๆ เป็นไปแบบไม่ปกติ เด็กที่เล่นกันสนุก เมื่อวิ่งมาชนกับเธอก็ต้องคุกเข่าคำนับ ขอโทษ และวิ่งหนีไปเล่นที่อื่น

เธอโชคดีที่ยังมีแม่ที่เข้าใจและเหมือนจะเสพติดธรรมชาติแบบป่าเขามากกว่า ในคฤหาสน์นั้นจึงมีมุมเล็กๆ ที่แม่ใช้ทอผ้าและปลูกผักจัดสวน เพื่อเสพสุขจากความชอบเก่าๆ เธอเองก็ตกแต่งสวนนั้น และหามุมที่มองดูแล้วเหมือนกับวิวที่บ้านเก่า หลายคนมองว่า ธีมหลักของเรื่องนี้คือ ผู้ปกครองมักอ้างความรักลูกและอยากทำให้เด็กมีความสุขในแบบที่ตัวเองคิด แทนที่จะปล่อยให้เขาเติบโตและมีความสุขในแบบของเขาเอง

สุดท้าย เมื่อต้องประสพกับความทุกข์หลายอย่าง เธอจึงขอความช่วยเหลือ (โดยบังเอิญ) ให้สวรรค์มารับเธอกลับ แต่ก่อนจะถึงวันที่กำหนดนั้น (ขึ้น 15 ค่ำ) เธอเปลี่ยนใจ และอยากใช้ชีวิตบนโลกนี้ต่อ ที่แม่จะมีทั้งสุขและทุกข์ แต่มันก็สายไปแล้ว

ผมคิดว่า สิ่งหนึ่งที่คนไม่ค่อยพูดถึงคือ หนึ่งเรื่องนี้สะท้อนนัยของการปฏิเสธความเชื่อแบบศาสนาด้วย ซึ่งก็อาจไม่แปลก เพราะนิยายพื้นบ้านที่มีเรื่องปาฏิหาริย์บ้าง อาจไม่สอดคล้องหรือปฏิเสธแนวคิดหลายอย่างของศาสนาหลัก (รวมทั้งศาสนาพุทธด้วย) ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อน พ่อ แม่ ธรรมชาติ ฯลฯ และมีความสุขกับพวกเขาในปัจจุบันในแบบที่เราชอบ สำคัญกว่าหลักคำสอนปรัชญาทางศาสนา (ใหญ่ๆ) ที่มาทำให้เราใช้ชีวิตแบบไม่ปกติ ในแง่นี้ ศาสนาก็เป็นเช่นเดียวค่านิยมทางสังคมอื่นๆ (ซึ่งแปลกปลอม)

ศาสนาพุทธที่อธิบายกันมีหลายมิติ ในถรเวทอาจถูกมองว่า หนีสังสารวัฏเพื่อเข้าสู่นิพพาน จึงนำมาสู่การต้องปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อบรรลุธรรม หรืออย่างน้อย ก็ควรทำบุญ เพื่อไปเกิดใน

สวรรค์ (เช่น ดุสิตบุรีแบบธรรมกาย) ซึ่งมีความสุขกว่าในโลกนี้ และจะเข้าถึงธรรมในอนาคต เช่นเดียวกับสุขาวดีของมหายานเป็นต้น เรื่องเล่าของเจ้าแม่กวนอิมก็ชี้ชัด ว่าเธอเลือกที่จะช่วยคนในโลก (คติโพธิสัตว์) ก่อนที่จะเข้านิพพาน อย่างน้อย ความเชื่อในแง่นี้เป็นการแบ่งโลกเป็น 2 โลก คือโลกที่ต้องประสบทุกข์ (โลกียะ) และโลกที่ปราศจากทุกข์ (โลกุตตระ)

ไปไกลกว่านั้นหน่อยคือ มหายาน/วัชรยาน บางสำนักที่เริ่มอธิบายว่า ทั้งสองโลกนั้นไม่ได้แยกจากกัน โดยเน้นว่า โลกสังสารวัฏนี้แหละ ที่ทำให้เราได้เรียนรู้ มีคนทุกข์ยาก คนโง่ ทำให้เรามีโอกาสได้ฝึกความเมตตากรุณาเพื่อจะช่วยเหลือเขา หรือใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา/รับมือกับปรากฏการณ์ที่หลากหลาย และในโลกนี้เอง เมื่อฝึกใจจนถึงขั้นสูงสุด คือปัญญา และกรุณาเติบโตเต็มที่ นิพพานก็ปรากฏชัด ซึ่งไม่จำเป็นต้องไปหาที่โลกไหน การอธิบายวิฤติเป็นโอกาสผ่านการสลายภาพมายาของโลก เป็นที่นิยมมากขึ้นในปัจจุบัน (แม้ในสายเถรวาทเอง)

แต่ทั้งนี้ แนวคิดแบบหลัง ก็ยังเน้นให้ต้องทำบางอย่างหรือฝึกบางอย่าง เพื่อก้าวถึงจุดนั้นอยู่นั่นเอง หมายความว่า คนทั่วไปที่ยังไม่รู้อันนั้นก็ยังเป็นมิจฉาทิฐิ ซึ่งยากที่จะพบความสุขที่แท้จริงได้ จึงต้องมาเรียนรู้วิธีคิด มาฝึกปฏิบัติกับแนวทางของตน (ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิ) เสียก่อน เขาจึงจะพบสุขหรือนิพพานที่มีอยู่ในโลกสังสารวัฏนี้ได้

การต้องใช้กระบวนการบางอย่างเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน (Inner Transformation) หรือปัญญาที่จะมาแทงทะลุมายา เพื่อจะเห็นทุกอย่างตามที่เป็นจริง และใจไม่ข้องอยู่กับทุกข์ หากมองในอีกแง่ การพยายามแปลงสิ่งที่พบนั้นก็ เป็น “มายา” อย่างหนึ่ง เธอพูดกับเทพ (หรือโพธิสัตว์?) ที่มารับไปอยู่บ้านเดิมคือดวงจันทร์ โดยมีพระพุทธเจ้ายืนอยู่ข้างๆ ว่า “อย่ามองว่าโลกมนุษย์นี้ไม่ดีหรือจอมปลอม มันก็มีทั้งทุกข์และสุขนั่นแหละ” ซึ่งเธอปรารถนาจะอยู่ต่อไป

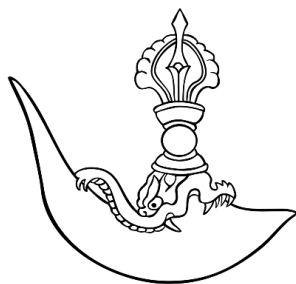
หนังสือนี้สะท้อนความจริงว่า โลกมีทั้งสุขและทุกข์ แล้วไง? ทำไมต้องมองว่ามันไม่ปกติ แล้วหาวิธีบางอย่างเพื่อจัดการความคิดหรือสร้างความเข้าใจแบบพิเศษด้วย ในเมื่อสุข/ทุกข์ เป็นเรื่องธรรมดา ก็อยู่กับมัน การได้ใช้ชีวิตแบบที่ชอบ อดบ้าง อิ่มบ้าง “ขโมยบ้าง” (ซึ่งผิดหลักศาสนา) แต่เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา ถ้าเทียบกับการบรรลุธรรม หรือไปอยู่ในโลกพิเศษที่ไม่มีทุกข์ หรือโลกที่บอกว่าไม่เป็นมายา

ในแง่นี้ ผมมองว่า การใช้ความสัมพันธ์ของพ่อแม่ เพื่อน สัตว์และต้นไม้มาอธิบายความสุขที่มนุษย์ปรารถนา แม้จะมีความทุกข์หรือไม่สมหวังปะปนอยู่ หรือขัดกับหลักการศาสนา ก็ดูจะมีน้ำหนักมากพอที่จะโน้มน้าวให้เราสนับสนุนการใช้ชีวิตเช่นนั้นของเธอ กล่าวคือ แม้ฉากตอนจบของหนังจะมีพระพุทธเจ้ามารับเธอไปอยู่ดวงจันทร์ แต่เนื้อหาที่สื่อ ก็คือการปฏิเสธศาสนานั้นเอง

พระครูวรวิริยคุณ. (2563). ดอกบัว: สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการหลุดพ้นทาง
พุทธคติ. วารสารมานุษยวิทยาศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) หน้า 56 - 65

ISSN: 2697-5157 (Online)

www.ejora.wordpress.com

ดอกบัว : สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์และการหลุดพ้นทางพุทธคติ

พระครูวรวิริยคุณ²⁸

ดอกบัวเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ของผู้มีบุญ ซึ่งเชื่อว่าเป็นพืชชนิดแรกที่เกิดมาบนโลกและเป็นเครื่องหมายบุญนิมิตในการอุบัติของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ดอกบัวจึงเป็นราชินีของดอกไม้ที่มีความงดงามประดุจความงามของหญิงสาวหรือแม่เทพธิดาที่อยู่ในน้ำและเป็นปรัชญาชีวิตของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง โดยเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ สัญลักษณ์แทนความดี สัญลักษณ์แทนปัญญาและการหลุดพ้นทางพุทธคติ สัญลักษณ์สัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนา และอุปมาเปรียบเทียบกับบุคคลผู้ที่เกิดมาในโลกนี้ในการรู้ธรรมของพระพุทธเจ้าความเชื่อและประโยชน์ด้านต่างๆ มากมาย

การกำเนิดดอกบัว

ดอกบัวเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพืชชนิดแรกที่เกิดมาบนโลก เป็นดอกไม้ของผู้มีบุญและเป็นเครื่องหมายของการกำเนิดของเทพเจ้าต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาบัวเป็นดอกไม้ชนิดแรกที่เกิดมาพร้อมกับโลกและเป็นบุญนิมิตให้กับโลกในแต่ละยุคคว่าจะมีพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติ เพื่อตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณที่พระองค์ โดยการดูจากจำนวนดอกบัวที่ปรากฏขึ้น ณ รัตนบัลลังก์ได้ตรัสพระศรีมหาโพธิ์ และศาสนาพราหมณ์-

²⁸ นิสิตปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ฮินดู เชื่อว่าบัวเป็นพืชชนิดแรกที่เกิดมาบนโลกเช่นเดียวกัน ตำนานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกล่าวว่าดอกบัวได้ผุดมาจากหน้าผากของพระวิษณุหรือพระนารายณ์ ดังนั้นจะเห็นว่าตำนานเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะมีดอกบัวเข้าไปเกี่ยวข้องเสมอ อาทิเช่น การประทับยืน นั่ง หรือนอนของเทพต่างๆ จึงอยู่บนดอกบัว เป็นต้น

บัวเป็นพืชน้ำประเภทล้มลุก ลำต้นมีลักษณะเป็นเหง้าหรือหัว เป็นพืชใบเดี่ยวเจริญที่ใต้น้ำ ผิวหน้าหรือเหนือน้ำและเจริญขึ้นจากลำต้นมีก้านใบขึ้นมา รูปร่างของใบมีหลายลักษณะส่วนใหญ่ใบกลม บางชนิดมีก้านใบบัว ดอกบัวจึงเป็นราชินีของดอกไม้ที่ด้วยความงามของดอกบัวที่เบ่งบานประจักษ์ความงามของหญิงสาวหรือเจ้าสาวหรือแม่เทพธิดาที่อยู่ในน้ำซึ่งเป็นพันธุ์ไม้น้ำที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของคุณงามความดี บัวหลวงขึ้นอยู่ในน้ำจืดออกดอกตลอดทั้งปี อยู่ในน้ำลึกพอสมควรมีถิ่นกำเนิดอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดอกจะเริ่มบานตั้งแต่ตอนเช้า ก้านดอกยาวมีหนามเหมือนก้านใบชูดอกเหนือน้ำและสูงกว่าใบเล็กน้อย มีกลีบเลี้ยง 4-5 กลีบ สีขาวอมเขียวหรือสีเทาอมชมพู ร่วงง่าย กลีบดอกจำนวนมาก เรียงซ้อนหลายชั้น เกสรตัวผู้มีจำนวนมากหลายสี

ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่ชาวพุทธมีศรัทธาเป็นอย่างมากเพราะเป็นดอกไม้ที่ใช้บูชาพระอยู่เป็นประจำ แม้แต่การแสดงความเคารพด้วยการประนมมือจะมีลักษณะเหมือนดอกบัว การที่ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่ใช้ในพิธีมงคล เพราะธรรมชาติการกำเนิดของดอกบัวได้แสดงให้เห็นถึงปรัชญาการดำเนินชีวิตอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือแม้จะเกิดในโคลนตมแต่เมื่อโผล่พ้นน้ำขึ้นมารับแสงของดวงอาทิตย์แล้วกลีบดอกกลับสะอาดบริสุทธิ์ไม่มีสิ่งใดแปดเปื้อน จึงเปรียบเสมือนคนที่เกิดมาแล้วหากเข้าถึงหลักธรรมก็สามารถเป็นผู้หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้ อย่างไรก็ตาม บัวจึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธตั้งแต่เป็นดอกไม้บูชาพระ เป็นอาหาร เป็นสัญลักษณ์ เป็นศิลปะ การตั้งชื่อคน สิ่งของ และสถานที่ เป็นต้น

บัวตามหลักพฤกษศาสตร์สามารถแบ่งบัวออกเป็น 3 ชนิด คือ

1. ปทุมชาติ คือ บัวหลวง มีดอกสีชมพู ดอกสีขาว ดอกสีชมพูซ้อน ดอกสีขาวซ้อน บัวเข็มดอกสีชมพู ดอกสีขาว บัวหลวงจะพบมากในเขตร้อน นิยมใช้ดอกบูชาพระปักแจกันหรือลอยอ่างแก้วไว้ดูเล่นเพื่อความสวยงาม

2. อุบลชาติ คือ บัวสาย มีบัวแดง บัวขาว บัวชมพู บัวผัน บัวเฟื่อน บัวจงกลนี บัวสาย สัตตบุษย์ มีก้านอ่อน ผิวเกลี้ยง ขึ้นทั่วไป ลักษณะดอกชั้นเดียวมีกระพุ่มน้อย กลีบแคบ นิยมปลูกประดับบ้านมากกว่าใช้ประโยชน์อย่างอื่น

3. วิทตอเรีย คือ บัวที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ใบมีขนาดประมาณ 6 ฟุต ลอยบนผิวน้ำ ใบอ่อนมีสีแดงคล้ำ เมื่อแก่จะเป็นสีเขียว มีหนามแหลมตามก้านใบ ดอกมีขนาดใหญ่ แรกบานจะมีสีขาว เปลี่ยนเป็นสีชมพูอมขาวและเป็นสีแดง บานในเวลาใกล้ค่ำ กลางคืน มีกลิ่นหอม หุบในตอนสายในวันรุ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง อุณรุท ทรงกล่าวถึงบัวพันธุ์พื้นเมืองว่ามีอยู่ 7 ชนิด ดังนี้

ประกอบสรรพโกมุทปทุมมาลย์	ชูก้านบานผกาเกสร
แดงขาวดอกเขียววรชร	ขาบม่วงซ้อนสลักกัน
บ้างชูฝักดอกแฝงตูมแย้ม	จงกลแกมแนบกอเฟื่อนผัน
โกมุทสัตตบุษย์สัตตบรรณ	ประทุมชั้นอุบลดวงบาน
เรณูร่วงในกระแสดินธุ์	วารินอาบรสหอมหวาน
ภุมเรศบินร่อนรำเพยพาน	เกล้าซ่านกุสุมาลย์มาลี

ดอกบัวสัญลักษณ์แทนความดี

ดอกบัวเป็นราชินีของดอกไม้ที่มีลักษณะสวยงามที่ประจักษ์แก่สายตาผู้พบเห็น เนื่องด้วยดอกไม้ใหญ่สีสดุดตาที่ชูอยู่พ้นน้ำและมีใบขนาดใหญ่ จัดเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นดอกไม้ของผู้มีบุญและเป็นเครื่องหมายของการกำเนิดของเทพเจ้าต่างๆ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาถือว่าดอกบัวคือ ความบริสุทธิ์และสะอาด เพราะบัวยังรากลึกลงไปใต้ดินนั้นหมายถึงการมีอยู่ของคุณงามความดีหรือความชั่วที่จะเกิดขึ้นหรือมีอยู่นั้นเกิดขึ้นได้ทุกแห่งเปรียบเสมือนดอกบัวที่ไม่ได้เกิดขึ้นบนขุนเขาสูงไกลขอบฟ้าหรือสรวงสวรรค์ แต่บัวจะเกิดจากโคลนตมด้วยการหยั่งรากไปในโคลนเลนที่สกปรก เมื่อออกดอกแล้วดอกบัวจะชู

ดอกขึ้นเหนือน้ำ ความดีและความชั่วมักจะอยู่คู่กันเสมอ ดอกบัวที่ปรากฏผ่านความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาที่ได้สะท้อนให้เห็นปรัชญาชีวิต ดังนี้

1. สัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน ชาวฮินดูเชื่อว่าดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ มีพืชพันธุ์ธัญญาหารสามารถหล่อเลี้ยงมวลมนุษยชาติทั้งโลกได้ โดยเฉพาะสถานที่ที่มีบัวเจริญงอกงามขึ้น สถานที่นั้นน้ำต้องจืด สะอาด และพื้นดินใต้โคลนตมมีแร่ธาตุ สารอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ข้าวเป็นพืชหลักในการเลี้ยงชีวิตของมวลมนุษยชาติสามารถเจริญงอกงามตามความอุดมสมบูรณ์นั้น ส่วนในน้ำก็จะมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ เช่น เต่า กุ้ง หอย ปู ปลา เป็นต้น

2. สัญลักษณ์แทนคุณงามความดี ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่ชาวพุทธในประเทศไทยนำไปใช้ในพิธีมงคล เช่น การนำดอกบัวบูชาพระรัตนตรัย เป็นการผูกพันจิตใจให้ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ และเป็นการยกย่องว่าบัวจะแทรกผ่านพื้นโคลนตมมาเป็นดอกที่งดงาม มีกลิ่นหอม ต้องพบกับความลำบากในการหลบหลีกความสกปรกและพ้นจากการเป็นอาหารของเต่าและปูปลา แสดงให้เห็นถึงปรัชญาชีวิตอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ แม้จะเกิดในโคลนตมแต่เมื่อโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำ เพื่อรับแสงสว่าง กลีบดอกขาวสะอาด บริสุทธิ์และไม่มีสิ่งแปดเปื้อน จึงเปรียบเสมือนคนที่เกิดมาแล้วหากเข้าหาหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็สามารถหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ได้ทั้งปวง

3. สัญลักษณ์แทนปัญญาและการหลุดพ้นทางพุทธคติ การปรากฏรูปภาพหรือปฏิมากรรมพระพุทธเจ้าประทับบนดอกบัว ซึ่งมีความหมายเชิงปรัชญาว่าพระพุทธองค์ผู้ทรงหมดสิ้นจากอาสวกิเลสแล้วย่อมมีความเบาบางจนไม่อาจทำให้สิ่งใดๆ ซอกซ้าได้อีก แม้แต่เกสรบัวอันนุ่ม

4. สัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนา ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติของพระพุทธศาสนาอยู่หลายเหตุการณ์ เช่น เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จเข้าสู่พระครรภ์พระมารดาพระนางสิริมหามายาทรงสุบินนิมิตเห็นช้างเผือกหนึ่งเชือกชูงวงจับปทุมชาติ (บัวหลวง) สีขาว มีกลิ่นหอมฟุ้งมาถวายพระนาง เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ทรงเสด็จดำเนินไป 7 ก้าว แต่ละก้าวมีดอกบัวขึ้นมารองรับ เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะทรงพระชนมายุได้ 7 พรรษา พระราชาบิดาโปรดให้ขุดสระโบกขรณี 3 สระ โดยปลูกอุบลบัว

ชาว ปทุมบัวหลวง และบุณฑริกบัวขาว และเมื่อตรัสรู้พระองค์ทรงเปรียบเวไนยสัตว์อุปมาด้วยดอกบัวสี่เหล่า จากพุทธประวัติดังกล่าวจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าตอนประสูติมีดอกบัวบานรองรับพระบาททุกก้าวอย่าง ตอนตรัสรู้มีดอกบัวมารองรับและตอนปรินิพพานมีดอกบัวผุดขึ้นมารองรับสังขารของพระพุทธองค์

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ทรงเปรียบมนุษย์ไว้ว่ามีสี่เหล่าเช่นเดียวกับดอกบัว เรียกว่า “บัวสี่เหล่า” เมื่อครั้งพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงพิจารณาธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุนั้นว่ามีความละเอียดอ่อน สุขุมคัมภีรภาพ ยากต่อบุคคลที่จะรู้ เข้าใจและปฏิบัติได้ และทรงพิจารณาเห็นว่าบุคคลในโลกนี้มีหลายจำพวก บางพวกสอนได้ บางพวกสอนไม่ได้ ทรงตรัสเปรียบบุคคล 4 ประเภทที่มีสติปัญญาแตกต่างกันไปกับดอกบัวสี่เหล่า ดอกบัวสี่เหล่าจึงเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงความสามารถของคนที่ยืนยันธรรมะหรือเรื่องต่างๆ ออกเป็น 4 จำพวก ดังนี้

1. ดอกบัวพื้หน้า (อุคคฤตัญญ) พวกที่มีสติปัญญาฉลาดเฉลียว มีความคิดเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมก็สามารถรู้และเข้าใจในเวลาอันรวดเร็ว จึงเปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่พื้หน้า เมื่อรับแสงของดวงอาทิตย์ในยามเช้าก็สามารถเบ่งบานทันที

2. ดอกบัวปริมน้ำ (วิปจิตัญญ) พวกที่มีสติปัญญาปานกลาง มีความคิดเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มเติมจะสามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาไม่ช้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ปริมน้ำ ซึ่งจะเบ่งบานในวันถัดไป

3. ดอกบัวใต้น้ำ (เนยยะ) พวกที่มีสติปัญญาน้อย แต่มีความคิดเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วพิจารณาตามและได้รับการอบรมฝึกฝนเพิ่มอยู่เสมอ มีความขยันหมั่นเพียรไม่ย่อท้อ มีสติมั่นประกอบด้วยศรัทธาปสาทะ ในที่สุดก็สามารถรู้และเข้าใจได้ในวันหนึ่งข้างหน้า เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ซึ่งจะค่อยๆ โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำและเบ่งบานได้ในวันหนึ่ง

4. ดอกบัวใต้โคลนตม (ปทปรมะ) พวกที่ไร้สติปัญญาและมีความคิดเป็นมิจฉาทิฐิ แม้ได้ฟังธรรมก็ไม่อาจเข้าใจความหมายหรือรู้ตามได้ทั้งยังขาดศรัทธาปสาทะ ไร้ซึ่งความ

เพียรความพยายาม เปรียบเสมือนดอกบัวที่จมอยู่กับโคลนตม ทั้งยังจะตกเป็นอาหารของเต่าและปลาไปเสีย จึงไม่มีโอกาสโผล่ขึ้นมาพ่นน้ำเพื่อเบ่งบานได้เลย

ดอกบัวกับความเชื่อ

ดอกบัวเป็นดอกไม้ใต้น้ำที่มีลักษณะพิเศษที่เป็นปรัชญาชีวิตของมนุษย์ที่แฝงไว้ด้วยความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระพุทธศาสนา และความเชื่อของคนบางกลุ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ดอกบัวกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธสมัยโบราณเชื่อว่าดอกบัวก็เหมือนคนเรา ดอกบัวที่ชูดอกพ้นจากผิวน้ำมารับแสงสว่างของดวงอาทิตย์ก็เหมือนกับผู้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง กลายเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานด้วยธรรม ซึ่งเป็นความหมายอันลึกซึ้งและเป็นมงคลชีวิตอย่างยิ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าเวลาประทับนั่ง ยืน เดิน จะมีดอกบัวมารองรับพระบาทเสมอ

2. ดอกบัวกับความเชื่อโบราณ ชาวจีนเชื่อว่าดอกบัวเป็นดอกไม้บริสุทธิ์ สะอาด และเป็นมงคล การอาบน้ำในแหล่งน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์ที่มีดอกบัวขึ้นนั้นจะได้รับพลังความบริสุทธิ์ สะอาด และความเชื่อเกี่ยวกับครอบครัว คนจีนจึงนำภาพวาดดอกบัวมาเป็นของขวัญให้แก่กันและกันเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งเชื่อกันว่าจะมีลูกหลานเป็นชายไว้สืบสกุลอย่างไม่ขาดสาย ความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งร่ำรวยตลอดไป และชาวอียิปต์โบราณเชื่อว่าดอกบัวเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถชำระล้างจิตวิญญาณของคนตายให้บริสุทธิ์ได้ จึงนำดอกบัวมาวางไว้ที่มัมมี่ เพื่อให้ผู้ตายกลับมาเกิดใหม่เร็วขึ้น

3. ดอกบัวกับความเชื่อการปลูกบัวประจำบ้าน ครอบครัวใดที่ปลูกบัวไว้ประจำบ้าน จะช่วยให้ครอบครัวนั้นมีจิตใจที่บริสุทธิ์ สะอาด และเบิกบานแจ่มใส และเชื่อว่าสายใยของบัวที่ยืดยาวนั้นเป็นสายสัมพันธ์ของครอบครัว จะทำให้ทุกคนมีความห่วงใยรักใคร่และผูกพันกันอย่างแนบแน่น ครอบครัวนั้นจะมีแต่ความสุข เพราะความรักใคร่ปรองดองของคนในครอบครัว การปลูกบัวนิยมปลูกในวันพุธ เพราะวันพุธเป็นปลูกต้นไม้ที่ให้ความสวยงาม

บัวที่ปลูกในวันพุธจะผลิดอกบานสะพรั่งงดงามไปทั่วทั้งสระ คนที่เหมาะสมที่จะปลูกบัวมากที่สุดคือ คนที่เกิดปีจอ เพราะบัวเป็นดอกไม้ประจำปีของคนเกิดปีจอและจะเพิ่มความเป็นสิริมงคลให้แก่ครอบครัว

ประโยชน์ของบัว

บัวได้มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธและชาวโลกมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลอย่างมากมายในหลายๆ ด้านทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสามารถจำแนกประโยชน์ของบัวและดอกบัวออกเป็น 5 ด้าน ดังนี้

1. ประโยชน์ด้านอาหาร ได้แก่ เมล็ดบัวใช้เป็นอาหารรับประทานได้ทั้งสดและแห้งในรูปแบบของอาหารคาวและหวาน ใบอ่อนใช้เป็นผักสดจิ้มน้ำพริก รากหรือไหล (หัว) ใช้เชื่อมเป็นขนมหวานหรือต้มจิ้มน้ำพริกหรือผัด ต้ม ก้านบัวใช้ปรุงอาหารได้หลายชนิด

2. ประโยชน์ด้านยา สำหรับรักษาโรคที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หมอชีวกโกมารภัจจ์ใช้ดอกบัวปรุงยาถวายพระพุทธเจ้าเพื่อแก้อาการอ่อนเพลียพระวรกาย ได้แก่ ดิบัวต้มน้ำร้อนแก้ร้อนใน ช่วยขยายหลอดเลือด กลีบบัวและเกสรบัวเป็นเครื่องยาไทยยาบำรุงหัวใจ แก้กโรคตับ ยาหอมทุกชนิด เม็ดบัวรากบัวผสมกับน้ำร้อนรักษาโรคทางเดินปัสสาวะ ระบบสืบพันธุ์ ลดความร้อนในร่างกาย แก้กการอักเสบของอวัยวะภายใน และช่วยการไหลเวียนของเหลวในร่างกาย

3. ประโยชน์ด้านการใช้สอย ได้แก่ ดอกบัวใช้บูชาพระ ใส่แจกันใบบัวใช้ห่อของ ผักบัวและต้นบัวตากแห้งผสมทำยากันยุง หุงต้ม ทำเชื้อเห็ดฟาง และการปลูกบัวส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

4. ประโยชน์ด้านปรัชญาชีวิตและความเชื่อ ได้แก่ บัวแม้จะเกิดในโคลนตมจะออกดอกโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำเพื่อรับแสงของดวงอาทิตย์ กลีบดอกสะอาดบริสุทธิ์ เปรียบเสมือนคนที่เกิดมาแล้วหากเข้าหาหลักธรรมก็สามารถหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้

5. ประโยชน์ด้านศิลปะ ได้แก่ ดอกบัวเป็นดอกไม้ที่ให้แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ศิลปะลายไทย รูปทรงที่เป็นต้นแบบของเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ (บั๋งคว่ำ) เจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ (บัวตูม) และรูปทรงในการสร้างลวดลายของเสาที่เป็นบัวคว่ำบัวหาย เป็นต้น

สรุป

ดอกบัวเป็นดอกไม้ศักดิ์สิทธิ์ของผู้มีบุญที่เกิดมาพร้อมกับโลกและเป็นเครื่องหมายบุญนิมิตในการเสด็จอุบัติของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเชื่อกันว่าดอกบัวผุดมาจากหน้าผากของพระนารายณ์ ดอกบัวจึงเป็นราชินีของดอกไม้ที่มีความงดงาม ประดุจความงามของหญิงสาวหรือเทพธิดาที่อยู่ในน้ำ การกำเนิดของดอกบัวแสดงให้เห็นถึงปรัชญาชีวิตว่าแม้จะเกิดในโคลนตม เมื่อโผล่ขึ้นมาพ่นน้ำจะแบ่งบานรับแสงของดวงอาทิตย์ กลีบดอกสะอาดบริสุทธิ์ จึงเปรียบเสมือนคนที่เกิดมาแล้วหากเข้าถึงหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็สามารถหลุดพ้นกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้ ดอกบัวจึงเป็นสัญลักษณ์แทนความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน สัญลักษณ์แทนคุณงามความดี สัญลักษณ์แทนปัญญาและการหลุดพ้นทางพุทธคติ สัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนา และความเชื่อในด้านต่างๆ ดอกบัวได้มีบทบาทต่อชีวิตของชาวพุทธในด้านอาหาร ด้านยา ด้านการใช้สอย ด้านปรัชญาชีวิตและความเชื่อ และด้านศิลปะ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

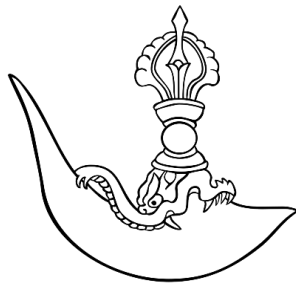
ธัญนันท์ วีระกุล. (2551). ไม้มงคล. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ปัญญา นามสง่า. (2561). ดอกบัวกับการเรียนรู้ในทัศน์พุทธปรัชญา. *มจร. ปรัชญาปริทรรศน์*. 1(2), (กรกฎาคม-ธันวาคม) : 50-61.

พระครูโสภาสุตฺตมฺคณฺ. (2563). วิเคราะห์สัญญาที่ปรากฏในการแสดงหนังนครินทร์ ชาทอง.
วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา).บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ. (2563). จากลึงกาสู่ล้านนา: อำนาจ คณะสงฆ์ และการณ์พระราชอาณาจักร. วารสารมานุษยวิทยาศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม) หน้า 66 – 90

ISSN: 2697-5157 (Online)
www.ejora.wordpress.com

จากลังกาสู่ล้านนา : อำนาจ คณะสงฆ์ และการณ์พระราชอาณาจักร

จักรกฤษณ์ วิทย์สุภาเลิศ²⁹

บทนำ

การเข้ามาของสมณฑุตของพระเจ้าอโศกมหาราชภายหลังการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 236 ที่เมืองปาฏลิบุตร พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงมีพระราชศรัทธาต่อพระมหินทเถระและคณะสงฆ์ผู้ติดตามมาด้วยเป็นอย่างมาก และได้ถวายอุทยานมหาเมฆวันอันเป็นอุทยานส่วนพระองค์ให้ตกเป็นธรณีสงฆ์ ซึ่งต่อมามีการสร้างวัดและศาสนสถานขนาดใหญ่อันเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในลังกาทวีป³⁰ สืบต่อไปอีกหลายศตวรรษ อุทยานมหาเมฆวันนกลายเป็นวัดมหาวิหารและเป็นที่พักของคณะสงฆ์นิคายมหาวิหารที่ได้สืบทอดพระพุทธพจน์ พระธรรมวินัย และประเพณีต่างๆ อันบริสุทธิ์จากดินแดนชมพูทวีป ต่อมาเมื่อพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จสวรรคต อาณาจักรอนุราชปุระต้องเผชิญกับความวุ่นวายทางการเมืองและการศึกสงครามกับชนชาติทมิฬอยู่เป็นเวลานาน จนกระทั่งล่วงเข้าสู่ พ.ศ. 453 พระเจ้าวศัมมอบาได้กู้ชาติจากเหล่าทมิฬชนได้สำเร็จและได้โปรดให้มีการทำลายศาสนสถานของเหล่าเดียริถ์ยี่นามว่า “คีรี” และโปรดให้มีการสร้างวัดขึ้นใน

²⁹นักศึกษาระดับปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ปรัชญาและวรรณคดีอังกฤษ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³⁰ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555) น. 111

สถานที่แห่งเดิมโดยพระราชทานนามใหม่ว่า “อภัยคีรี” เพื่อตอบแทนคุณแก่พระเถระติสสะผู้ช่วยเหลือพระองค์ไว้ยามหนีศึกสงครามและช่องสุมกำลังพลสำหรับการกู้ชาติ³¹

เมื่อพระติสสะเถระรับถวายอารามอภัยคีรีแล้วนั้น คณะสงฆ์มหาวิหารได้ลงประชุมสงฆ์และมีมติสงฆ์ร่วมกันและได้ผลสรุปคือการปัพพชาชนิยกรรมพระติสสะเถระผู้รับอารามอภัยคีรี ในเวลานั้นพระเถระผู้ใหญ่นามว่า พระมหาเทพยติสสะ แสดงความไม่เห็นด้วยต่อสังฆามตินั้น แต่มติของสงฆ์มหาวิหารยังคงเป็นเช่นเดิม จนนำไปสู่การแยกตัวออกจากเถรวาทแบบสำนักมหาวิหารในลังกา³² ในระยะแรกวัตรปฏิบัติของทั้งสองสำนักนั้นยังไม่มี ความแตกต่างกัน แต่ในเวลาต่อมา นิกายอภัยคีรีได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพระธรรมรุจิ แห่งไวตุลยนิกาย (นิกายไวตุลยะถูกสถาปนาขึ้นโดยพรหมณ์นอกรีตผู้แฝงตัวเข้ามาอุปสมบทในพุทธศาสนานามว่า ไวตุลยพราหมณ์ โดยมีจุดประสงค์ในการเข้ามาทำลายพุทธศาสนาในชมพูทวีป ไวตุลยพราหมณ์ได้แต่งคัมภีร์ใหม่โดยอ้างว่าคัมภีร์ที่ตนรจนานั้นเป็นคำสอนที่แท้จริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า³³ โดยลักษณะคำสอนของฝ่ายไวตุลยะนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับความเชื่อของพุทธศาสนาฝ่ายอจารียวาทเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ฝ่ายไวตุลยนิกายนั้นเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติในดุสิตเทวโลก และไม่เคยจุติลงมาอุบัติในมนุษยโลก การปรากฏพระวรกายของพระพุทธเจ้าบนมนุษยโลกนั้นเป็นเพียงภาพมายาหรืออวตารของพระพุทธรูปองค์ที่ลงมาแต่เพียงเท่านั้น)³⁴

พุทธศาสนาแบบเถรวาทที่คณะสงฆ์มหาวิหารได้ทำการสืบทอดมาแต่ครั้งพระมหินทเถระเสด็จเยือนลังกาประเทศถูกทำลายลงอีกหลายครั้งนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา แต่พระสงฆ์ผู้สืบทอดวัตรปฏิบัติและหลักคำสอนของสำนักมหาวิหารไม่เคยขาด

³¹ เหวร์กิชิตะวิชัยพาหุเถระ นิพนธ์, พระมหาพจน์ สุวโจ แปล/เรียบเรียง, นิกายสังครหะ: บันทึกการพระศาสนาของชมพูทวีปและลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (นครปฐม: สาละพิมพ์การ; 2559) น.39 - 40

³² เรื่องเดียวกัน, น. 39 - 40

³³ เรื่องเดียวกัน, น.41

³⁴ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2555) น.243- 244

⁷ กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534) น. 469-470

สะบันง ยามเมื่อเกิดวิกฤตหมู่สงฆ์จกอพยพทิ้งศาสนสถานที่สำคัญไว้เพื่อสืบทอดหลักธรรม ที่ถูกต้อง นอกจากจะมีการสังฆเภททำให้เกิดนิกายอภัยคีรีหรือนิกายธรรมรุจิขึ้นแล้ว ได้เกิด สังฆเภทขึ้นอีกคราหนึ่งในรัชสมัยพระเจ้ามหาเสนาะทรงครองราชย์ราว พ.ศ. 817 – 844 ภายหลังจากการที่ทรงมีพระราชศรัทธากับสงฆ์ฝ่ายธรรมรุจินิกายผ่านการยุแย้งของ พระสังฆมิตรอันสร้างความขัดแย้งและกระด้างกระเดื่องเป็นอันมากแก่ราชฎและอำมาตย์ ทั้งหลาย พระองค์จึงทรงกลับมาให้การสนับสนุนสงฆ์ฝ่ายมหาวิหารดั้งเดิม

แต่ถึงกระนั้นในระยะเวลาไม่นาน พระเจ้ามหาเสนาะกลับทรงมีพระราชศรัทธากับ พระเถระอันมีนามว่า “ติสสะ” แห่งทักษิณารามวิหารและมีพระราชประสงค์จะสร้างเขตวัน วิหารภายในเขตอุทยานโชติวันซึ่งอุทยานโชติวันนี้อยู่ในอาณาเขตเดียวกันกับอาณาเขตมหา วิหารวาสิ เมื่อครั้งสร้างเขตวันวิหารเสร็จสมบูรณ์แล้ว พระเจ้ามหาเสนาะจึงอาราธนานิมนต์ พระเถระจากคณะมหาวิหารให้ไปผูกพันสีมาตามแบบที่สืบทอดมาแต่ครั้งพระมหินทเถระ เจ้า แต่คณะสงฆ์มหาวิหารส่วนหนึ่งปฏิเสธและหลีกเลี่ยงออกจากพระนครไปนานถึง 9 เดือน ฝ่ายอำมาตย์จึงได้ทำการสึกพระติสสะเถระและพระที่เข้ากับฝ่ายพระติสสะเถระในเวลา ต่อมาสงฆ์กลุ่มนี้จึงถูกเรียกว่า เขตวันวิหารวาสิ³⁵

ภายหลังจากนั้นได้มีความโกลาหลจากศึกสงครามภายนอกระหว่างแคว้นโจฬะของ ทมิฬชนและศึกการแย่งชิงราชสมบัติภายในอีกหลายครา กระทั่งอาณาจักรอนุราชปุระล่ม สลายลงในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 จึงเกิดการย้ายเมืองหลวงไปที่ปุสัถลินครในรัชสมัย ของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 และมีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาภายหลังจากที่ศาสนาได้เสื่อมลง ในช่วงศึกสงคราม โดยการอาราธนานิมนต์สงฆ์ชาวสิงหลที่อพยพไปยังรามัญประเทศ กลับมาอุปสมบทกุลบุตรและศาสนทายาทเพื่อฟื้นคืนวัตรปฏิบัติของสำนักมหาวิหารให้

³⁵ อดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ , ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา , พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555) น.382 – 384

⁹ สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แต่งภาษามคร (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณณ) เบริยญ แปลเป็นภาษาไทย), สังคีตยวงค์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2466) น.120

¹⁰ อดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555) น.398

กลับคืนมา³⁶ กระทั่งเกิดการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 7 ในอีก 4 รัชกาลถัดมา คือ รัชกาลของพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16³⁷ (ในวรรณกรรมพุทธศาสนาของไทย คือ สังคีตยวงศ์ซึ่งถูกรจนาโดยสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพลวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารในรัชกาลที่ 1 กล่าวถึงระยะเวลาของการสังคายนาในครั้งนี้ว่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 1587 แต่หากยึดตามการศึกษาของตะวันตกแล้วนั้นจะพบว่า พระเจ้าปรักกมพาทูที่ 1 ทรงขึ้นครองราชย์ในช่วงปี พ.ศ. 1696 - 1729 ซึ่งคาดว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันนี้ด้วย)³⁸ โดยมีพระเจ้าปรักกมพาทูเป็นองค์อุปถัมภ์

นอกจากการสังคายนาพระธรรมวินัยแล้ว ในกาลนี้พระองค์มีความพยายามในการสลายนิกายที่แตกแยกกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธศตวรรษที่ 5 คือ อภัยคีรีนิกาย และเมื่อพุทธศตวรรษที่ 9 คือ เขตวันวิหารนิกาย ให้เกิดความสามัคคีธรรมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวกับมหาวิหารนิกายอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพระองค์สามารถทำสำเร็จและสามารถแผ่ขยายพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ไปสู่รัฐและอาณาจักรต่างๆ ทัวทั้งภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งแน่นอนว่ามีรามัญประเทศ อาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา สิ่งที่ยกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์นี้มีเหมือนกันคือการเป็นองค์อุปถัมภ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งนั่นถือเป็นการแสดงแสนยานุภาพตามแนวคิดแบบจักรพรรดิราชย์ทั้งในทางโลกวิสัยและธรรมวิสัย³⁹

พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป : อำนาจแห่งพระพุทธจักรกับกษัตริย์ลังกา

ลังกาทวีปหรือเกาะลังกาเป็นเกาะเล็กๆ ที่มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายหยดน้ำ ตั้งอยู่ในมหาสมุทรอินเดีย⁴⁰ และอยู่ทางตอนใต้ของฮินดูสถานหรือประเทศอินเดียในปัจจุบัน ลังกาทวีปได้น้อมรับนำพระพุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเป็นศาสนาประจำชาติอย่าง

³⁹สายชล วรรณรักษ์ (สัตยานุรักษ์), พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352), กรุงเทพฯ 2525) น.213

⁴⁰ปิยนดา (นิโครธา) บุณนาค, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2534) น.4

เป็นทางการในปี พ.ศ. 236 หลังจากทีพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงอาราธนานิมนต์ให้พระสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ส่งไปยังทิศต่างๆ เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาอันบริสุทธิ์ภายหลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ของโลกที่เมืองปาฏลีบุตรเพื่อกำจัดเหล่านักบวชนอกพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า เดียรถีย์ ที่เข้ามาแอบแฝงบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาเพื่อหวังในลาภสักการะ⁴¹ หนึ่งในคณะสมณทูตที่ถูกส่งออกมาครั้งนี้คือคณะของพระมหินทเถระที่เดินทางมายังลังกาทวีปในปี พ.ศ. 236 แต่ก่อนหน้านั้นคาดว่าชาวสิงหลในลังกาทวีปได้รู้จักและคุ้นเคยกับคำสอนและชื่อเสียงของพระสมณโคดมอยู่ก่อนแล้ว จากการที่กษัตริย์สิงหลมีความสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าวิชัยและพวกปาณฑยะทางอินเดียตอนใต้ที่อพยพมาจากมณฑลประเทศอันเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงดำรงพระชนม์ชีพอยู่นั้นทรงประดิษฐานพระศาสนาและคำสอนของพระองค์ไว้ตลอดที่ทรงดำรงพระชนม์ชีพ⁴² เมื่อถึงสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (พระเจ้าติสสะ) เมื่อทรงรับปฐมราชาภิเษกในคัมภีร์มหาวงศ์บันทึกไว้ว่า

“อันว่าอัศจรรย์ทั้งหลายเป็นอันมากก็บังเกิดมีในลังกาทวีป พร้อมกันกับ
ขณะเมื่อราชาภิเษก สมเด็จพระเจ้าเทวานัมปิยติสสนั้น อันว่าชุมทองอัน
บุคคลฝังไว้ในภายใต้แผ่นดินในสกลลังกาทวีปแลแก้วทั้งหลายอันตั้งอยู่
ภายในแผ่นดิน ก็ขึ้นมาตั้งอยู่บนพื้นแผ่นดินประการหนึ่งอันว่าแก้ว
ทั้งหลาย อันตั้งอยู่ในสำเภาอันแตกในสมุทรแลแก้วอันเกิดในท้องสมุทรใน
ที่ใกล้ลังกาทวีป ก็ขึ้นมาสู่แผ่นดินด้วยบุญญาภาพแห่งสมเด็จพระเจ้าเท
วานัมปิยติส”⁴³

เมื่อพระองค์เห็นดังนั้นจึงทรงตระหนักว่าควรนำทรัพย์สมบัติที่ผุดขึ้นมาเหล่านี้ถวายแด่พระเจ้าธรรมมาโสกราชบพิตรด้วยนัยยะของการสยบยอมต่อพระเจ้าจักรพรรดิผู้

⁴¹กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534), น.136-137

⁴²วัลโปละ ราหุล (จ้านงค์ ทองประเสริฐ แปล), พระพุทธศาสนาในลังกา (History of Buddhism in Ceylon) (พระนคร:โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2510) น.68

⁴³กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534),น. 176

ยิ่งใหญ่ (แม้ในคัมภีร์มหาวงศ์จะบันทึกว่าทั้งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะและพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็น “อทิฏฐุสหาย”⁴⁴แต่ในทัศนะของผู้เขียน ขอตั้งเป็นข้อสังเกตในประเด็น “อทิฏฐุสหาย” ว่าอาจเป็นนัยยะของผู้รจนาคัมภีร์มหาวงศ์ในการสร้างสถานะภายนอกที่ดูทัดเทียมกับพระเจ้าอโศกมหาราช แต่ในอีกนัยยะหนึ่งสถานะที่แท้จริงที่ซ่อนอยู่คือสถานะที่ต่ำกว่าพระเจ้าอโศกมหาราชของกษัตริย์ลังกาพระองค์นี้ ทำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงมีพระราชดำริในการส่งทรัพย์ศฤงคารอันมีค่าเหล่านี้เพื่อถวายแด่พระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อแสดงความเคารพนบ)

เมื่อคณะราชทูตพร้อมเครื่องราชบรรณาการไปถึงเมืองปาฏลีบุตรแล้วนั้น พระเจ้าศรีธรรมมาโศกทรงปีติอย่างล้นพ้นและทรงพิจารณาว่าจะพระราชทานสิ่งใดกลับไปเพื่อให้สมพระเกียรติของพระองค์และเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้ จึงทรงตระหนักถึงเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และเครื่องราชูปโภค รวมถึงวิธีการและขั้นตอนของการราชาภิเษกอย่างภาคีประเทศอย่างถูกต้องและสมบูรณ์แบบพร้อมอันประกอบไปด้วย 1.พัทวาลวิชนี 2.พระมหาพิชัยมงกุฎ 3.พระแสงขรรค์ 4.เศวตฉัตร และ 5.ฉลองพระบาทแก้ว รวมถึงของมีค่าอื่นๆ เช่น สังวาลย์ พระเต้า น้ำจากสระอโนดาตและแม่น้ำคงคา พระมหาสุวรรณรัตนสังข์ พระมหาหิริรัตนสังข์และนางขัตติยราชกัญญา⁴⁵ เป็นต้น

นอกจากการพระราชทานของมีค่าทั้งหลายนี้แล้ว พระเจ้าศรีธรรมมาโศกได้พระราชทานพระนามใหม่แก่พระเจ้าติสสะด้วยว่า “พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ” อันมีความหมายว่า พระเจ้าติสสะผู้เป็นที่รักแห่งเทวดา เมื่อคณะราชทูตนำของมีค่าที่พระเจ้าอโศกทรงพระราชทานกลับคืนมาให้แล้วนั้น จึงทรงประกอบพิธีราชาภิเษกโดยครบถ้วนสมบูรณ์ตามแบบของภาคีประเทศโดยการราชาภิเษกครั้งที่ 2 นี้สำเร็จเสร็จสิ้นในวันเพ็ญเดือนหกก่อนที่พระมหินทเถระและคณะจะเสด็จมายังลังกาทวีปในเดือนเจ็ด⁴⁶ อันถือเป็นการประดิษฐานพระศาสนาของพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าอย่างเป็นทางการและมั่นคงลง

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, น. 177

⁴⁵ปิยนาด (นิโครธา) บุณนาค, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย, (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), น.54-55

⁴⁶กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534), น. 183

บนลังกาทวิป โดยในกาลนั้นเมื่อพระมหินทเถระและคณะเสด็จมายังลังกาทวิป พระองค์ได้ทรงปรากฏต่อหน้าพระพักตร์ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะที่มีสสกบรรพตและได้แสดงจุฬหัตถิปโทปมสูตรถวายแด่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ⁴⁷ โดยพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และด้วยพระราชศรัทธาอันแรงกล้าในพระพุทธศาสนาของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะนี้จึงทำให้พระองค์ทรงร้องขอให้พระมหินทเถระทรงผูกสีมาคลุมทั้งสิ่งหลทวิป โดยปกติแล้วการผูกสีมามีความสำคัญในทางพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เนื่องจากถือเป็นการกำหนดเขตพื้นที่ที่สามารถจะบรรพชาอุปสมบทภิกษุและสามเณรได้ แต่ในกรณีของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะนี้ การที่ทรงร้องขอให้พระมหินทเถระผูกสีมาครอบคลุมไปทั้งประเทศนั้นมีนัยยะทางการเมืองในการสยบสมยอมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ “พระมหากษัตริย์” พระองค์นั้น คือ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า⁴⁸ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์ลังกายอมศิโรราบต่อพระพุทธศาสนา การพิจารณาตนของกษัตริย์ลังกาพระองค์นี้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 3 ส่งผลต่องานวรรณกรรมทางพุทธศาสนาและความคิดของชนชั้นปกครองของลังกาไปอีกเป็นเวลานาน

ในทัศนะของผู้เขียน แนวคิดเรื่องกษัตริย์โพธิสัตว์ของลังกานั้นได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ที่ปวงศที่ถือเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาบาลีที่มีความสำคัญมากในลังกาทวิปนี้ คัมภีร์ที่ปวงศระบุถึงการเสด็จมาของพระสมณโคดมยังลังกาทวิปก่อนจะทรงดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ว่า ทรงเคยเสด็จมายังลังกาทวิปถึง 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 หลังจากตรัสรู้แล้ว 5 เดือน ครั้งที่ 2 หลังจากตรัสรู้แล้ว 5 ปี และ ครั้งที่ 3 หลังจากตรัสรู้แล้ว 8 ปี⁴⁹ โดยหลักใหญ่ใจความของการเสด็จมาของพระสมณโคดมยังลังกาทวิปนั้นเป็นไปเพื่อการสยบเหล่ายักษ์ ภูติ และรากษสที่อาศัยอยู่บนลังกาทวิปในช่วงเวลาหลังจากที่ทรงตรัสรู้แล้ว 5 เดือน นอกจากนั้นยังทรงรำพึงว่าลังกาทวิปนี้เหมาะสมแก่มนุษย์และเป็นทีที่ที่เหมาะสมกับ

⁴⁷วัลโปละ ราหุล (จันนงค์ ทองประเสริฐ แปล), พระพุทธศาสนาในลังกา (History of Buddhism in Ceylon), (พระนคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, 2510), น.69-70

⁴⁸เรื่องเดียวกัน, น. 86 – 87

⁴⁹GP. Malalasekera (ลังกา कुमार แปล), ศรีลังกา: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ การณ์พระศาสนา และวรรณคดี (The Pali Literature of Ceylon), (นครปฐม: สำนักพิมพ์สาละ, 2554), น.22

การประดิษฐานพระธรรม (พระศาสนาของพระองค์) (ปริเฉทที่ 1 คัมภีร์ที่ปวงค์)⁵⁰ ในคำรบที่ 2 ของการเสด็จยังลังกาทวีป คือการเสด็จไปสยบเหล่านาคทั้งหลายที่อาศัยอยู่บนลังกาทวีป ภายหลังจากที่ทรงตรัสรู้แล้ว 5 วัสสา (ปริเฉทที่ 2 คัมภีร์ที่ปวงค์) และในปริเฉทเดียวกันนี้ได้กล่าวถึงการเสด็จมาของพระสมณโคดมแห่งศากยวงศ์อีกคำรบหนึ่งภายหลังจากที่ทรงตรัสรู้แล้ว 8 วัสสาผ่านการอาราธนานิมิตต์ของท้าวพระยาของเหล่าคนผู้เป็นใหญ่ นามว่า พระมณีอักษิยะ โดยในครานี้ทรงพยากรณ์ว่า ณ ที่แห่งนี้จะมีการประดิษฐานต้นพระศรีมหาโพธิ์บริเวณที่ในอนาคตจะเป็นอุทยานมหาเมฆวันของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (อันจะกลายเป็นวัดมหาวิหารที่จำพรรษาของพระมหินทเถระในอนาคตกาล) และจะมีการประดิษฐานบัลลังก์ไว้ ณ ที่แห่งนี้⁵¹

จากทั้งการร้องขอให้พระมหินทเถระทรงผูกสีมาครอบคลุมทั้งเกาะลังกา (และสถาปนาคณะสงฆ์มหาวิหารอันถือเป็นคณะสงฆ์เถรวาทที่บริสุทธิ์ที่สุดนับจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ณ เมืองปาฏลีบุตร) และจากการบันทึกถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังเกาะลังกาในก่อนที่จะทรงดับขันธปรินิพพาน (อันเป็นการเล่าขานสืบทอดกันมาแต่โบราณ)⁵² ในคัมภีร์ที่ปวงค์ที่ถึงแม้ว่าจะมีการจดบันทึกร่วมกันของทั้งภิกษุและภิกษุณี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 ส่งผลให้แนวคิดเรื่องกษัตริย์โพธิสัตว์ของลังกานั้นเริ่มหยั่งรากแก้วมาตั้งแต่ครั้งรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะและแตกเป็นรากแขนงในรัชกาลต่อ ๆ มา ความชัดเจนในเรื่องแนวคิดดังกล่าวปรากฏชัดขึ้นในจารึกของพระเจ้ามหินทะที่ 4 แห่งลังกา ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 10 หรือช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 - 16 ที่ทรงจารึกไว้ ณ เขตวนาราม โดยระบุไว้ว่า “ไม่มีใครนอกจากพระโพธิสัตว์เท่านั้นที่จะเป็นกษัตริย์ของศรีลังกาได้”⁵³ และว่า “พระโพธิสัตว์เท่านั้นที่ได้รับการรับรอง (เวียงร้าง)

⁵⁰เฮอร์มานน์ โอลเดนเบิร์ก แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาอังกฤษ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์-ภิกษุณีธัมมันทา แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย) คัมภีร์ที่ปวงค์, (กรุงเทพฯ: ส่องศยาม, 2553), น.3-9

⁵¹เรื่องเดียวกัน น. 10-15

⁵²GP. Malalasekera (ลังกาคุมาร แปล), ศรีลังกา: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ การณ์พระศาสนา และวรรณคดี (The Pali Literature of Ceylon), (นครปฐม: สำนักพิมพ์สาละ, 2554), น.22

⁵³วัลโปละ ราหุล (จำนงค์ ทองประเสริฐ แปล), พระพุทธศาสนาในลังกา (History of Buddhism in Ceylon) (พระนคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, 2510), น.87

(assurance)⁵⁴ จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว” และในจารึกหลักเดียวกันนี้ยังระบุเพิ่มเติมด้วยว่า “ผู้ที่ขึ้นครองราชย์จะต้องได้รับการสถาปนาโดยมหาสงฆ์เพื่อปกป้องและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา⁵⁵ การที่จารึกในสมัยพระเจ้ามหินทะที่ 4 มีการระบุว่ากษัตริย์ลังกาต้องผ่านการสถาปนาโดยมหาสงฆ์นอกจากจะเป็นการให้สัตยาบันต่อคณะสงฆ์ (มหาวิหาร) แล้วว่าจะปกป้องและทำนุบำรุงคณะสงฆ์อย่างเคารพบนบ้น้อมและมอบกายถวายชีวิตในการปกป้องพระพุทธศาสนา การที่กษัตริย์ลังกาต้องผ่านการสถาปนาหรือมูรธาภิเษกอีกคำรบหนึ่งกับพระสงฆ์เป็นการแสดงออกว่าคณะสงฆ์อันเป็นตัวแทนทางอำนาจของฝ่ายพุทธจักรมีอำนาจเหนือตัวแทนทางอำนาจของฝ่ายอาณาจักรคือกษัตริย์อีกด้วย

นอกจากจารึกของพระเจ้ามหินทะที่ 4 ในคริสต์ศตวรรษที่ 10 แล้วนั้น หนังสือปุชชาวลียะซึ่งถูกรจนาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 มีการอธิบายเพิ่มเติมว่า “เกาะลังกานี้เป็นของพระพุทธเจ้า เปรียบเสมือนกรูสมบัติที่เต็มไปด้วยไตรรัตน์ ดังนั้นผู้ที่อยู่บนเกาะนี้ถ้านับถือศาสนาอื่น ก็เปรียบเสมือนยักษ์ที่อยู่บนเกาะในอดีต จะอยู่ได้ไม่นาน แม้ว่าจะมีกษัตริย์ที่ขึ้นครองบางพระองค์ที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาเข้ามาปกครองโดยกำลัง ก็จะไม่อยู่ได้ไม่นาน จะไม่สามารถสืบสันตติวงศ์บนเกาะนี้ได้ นี่เป็นพุทธานุภาพ เกาะลังกานี้ จึงเป็นดินแดนเฉพาะกษัตริย์ผู้ตั้งอยู่ในธรรม เช่นนี้ จึงจะสามารถสืบสันตติวงศ์โดยไพบูลย์”⁵⁶

ลังกาประเทศเกิดเหตุการณ์ความโกลาหลทางการเมืองขึ้นหลายครั้งในเวลาหลายร้อยปี ทั้งวิกฤตทางการเมืองจากผู้รุกรานภายนอกคือ ชนชาติโจฬะหรือชาวทมิฬจากทางอินเดียตอนใต้หรือวิกฤตทางการเมืองภายในราชสำนักอันได้แก่การแก่งแย่งราชสมบัติและความขัดแย้งภายในระหว่างขุนนาง จากเหตุการณ์เหล่านี้ทำให้พุทธศาสนาบนลังกาทวีปมีความผิดเพี้ยนและแตกแยกหรือเกิดการสังฆเภทขึ้นหลายครั้ง เช่น การสังฆเภทครั้งแรก

⁵⁴ ประโยคดังกล่าวผู้เขียนได้ทำการสอบทานจากหนังสือต้นฉบับภาษาอังกฤษ คือ History of Buddhism in Ceylon ของ Walpola Rahula พบว่าในหน้า 62 ที่พูดถึงการประดิษฐานของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ พบว่า ต้นฉบับใช้คำว่า “received this assurance (viyaran)” ซึ่งแปลว่า “ได้รับการรับรองจาก...” มากกว่าประโยคที่จำนงค์ ทองประเสริฐจะแปลออกมาว่า “ได้รับความแน่ใจจาก...”

⁵⁵ ฉัตรสุมาลย์, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา (รวบทบทความจากมติชนสุดสัปดาห์), พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทยธิเบตในเครือบริษัท ส่องสยาม จำกัด), น.98

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น.99

เกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าวชิรมุขามณีอภัยอันทำให้เกิดอภัยคีรีวาสีและการสังฆเภทครั้งที่ 2 ในรัชสมัยพระเจ้ามหาเสนะอันทำให้เกิดเซตวันวาสี ทำให้คณะสงฆ์ในสิงหลประเทศดำเนินไปเป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนล่วงเข้าสู่รัชกาลแห่งพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 แห่งราชอาณาจักรโปลอนนารุวะหรือปลัตตินครที่ทรงเริ่มกระบวนการการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นอีกคำรบหนึ่งในลังกาประเทศนี้ ดังที่กล่าวไว้ ณ ข้างต้นแล้วว่าในเอกสารของนักวิชาการตะวันตกด้านบูรพคดีศึกษากล่าวถึงการอาราธนาภิกษุชาวสิงหลที่อพยพหลบหนีราชภัยและภัยสงครามไปยังรามัญประเทศเพื่อกลับมาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาประเทศ⁵⁷ แต่กระบวนการดังกล่าวยังไม่บริบูรณ์ดีกลับเกิดเหตุการณ์ความโกลาหลภายในพระราชอาณาจักรจนผ่านเวลาไปอีกถึง 4 รัชกาล

จนถึงรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชที่กระบวนการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกาทวีปเกิดความบริสุทธิ์และบริบูรณ์อย่างถึงที่สุดประหนึ่งเมื่อคราวที่พระมหินทเถระนำศาสนาของพระสมณโคดมแห่งศากยวงศ์มาประดิษฐานยังลังกาทวีป เพราะการสังคายนาพระธรรมวินัยในคราวนี้ พระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชสามารถสลายนิกายที่เกิดขึ้นจากการสังฆเภทในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5 คือการแยกตัวออกมาของอภัยคีรีวาสี ในรัชสมัยของพระเจ้าวชิรมุขามณีอภัย⁵⁸ และการสังฆเภทในช่วงพุทธศตวรรษที่ 9 คือการแยกตัวออกมาจากอภัยคีรีวาสีอีกคำรบหนึ่งคือเซตวันวาสี ในรัชสมัยของพระเจ้ามหาเสนะ⁵⁹ แต่เดิมก่อนการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช สภาพการณ์ทางพระพุทธศาสนาในลังกาประกอบไปด้วย 3 นิกาย คือ

1. มหาวิหารนิกาย นิกายดั้งเดิมที่สืบพระศาสนามาจากการสังคายนาครั้งที่ 3 ที่เมืองปาฏลีบุตร อันมีพระมหาโมคคัลลบุตรตีสเถระทรงเป็นประธานและมีพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ผ่านการนำเข้ามาของพระมหินทเถระ สมณทูตที่พระเจ้าอโศกทรงส่งมา

⁵⁷ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555), น.382-384

⁵⁸ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555) น.197-199

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น.242-247

2. อภัยคีรีนิกาย เกิดขึ้นภายหลังการที่พระมหาตีสสระเถระอันเป็นภิกษุที่พระเจ้าวัฏฏคามณีนอภัยทรงอุปฐากโดยพิสดารจนถูกคณะสงฆ์มหาวิหารกระทำการขับพาราชนิยกรรม แม้ในระยะแรกวัตรปฏิบัติจะมีความคล้ายคลึงกับวัตรของมหาวิหาร แต่ในเวลาต่อมาเมื่อได้รับอิทธิพลของไวตุลยนิกายอันเป็นผลสืบเนื่องจากการแฝงตัวเข้ามาบวชของอดีตพราหมณ์นอกรีตไวตุลยพราหมณ์ โดยได้แต่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่กล่าวว่า แท้จริงแล้วพระพุทธเจ้ามิเคยเสด็จลงมาয়มนุษย์โลกแม้แต่วินาทีเดียว พระองค์ทรงสำเร็จอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณบนดุสิตเทวโลกและสอนธรรมอยู่ ณ ที่แห่งนั้น ภาคที่ปรากฏขึ้นในมนุษย์โลกเป็นเพียงภาพลวงตาหรือมายาแต่เพียงเท่านั้น⁶⁰

3. เขตวันนิกาย เกิดจากการถูกยุแหยงโดยพระสังฆมิตรผู้ฝึกฝนในไวตุลยนิกายแก่พระเจ้ามหาเสนะจนถึงการออกประกาศห้ามมิให้ผู้ใดทำบุญกับภิกษุมหาวิหารมิฉะนั้นจะโดนปรับด้วยสินไหม 100 อันทำให้ภิกษุมหาวิหารประสบทุกข์ภัยจนต้องอพยพหลีกเลี่ยงไปจำพรรษาในโรหนชนบทและมลัชชนบท⁶¹

การสังคายนาพระธรรมวินัยในครั้งที่ 7 ของโลกนี้เกิดขึ้นโดยมีองค์อุปถัมภ์คือพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช และประธานการสังคายนาคือพระมหากัสสปะเจ้าแห่งสำนักอุทุมพรคีรีวิหาร⁶² ผลแห่งการสังคายนาในครานี้ส่งผลให้เกิดการสมานฉันท์ระหว่างภิกษุสงฆ์ทั้ง 3 นิกาย ภายหลังจากการขับไล่ลัทธิออกจากสิงหลประเทศแล้ว ทำให้เกิดการสมานระหว่างนิกายทั้ง 3 จนเหลือเพียงหนึ่งเดียว คือ มหาวิหารนิกาย⁶³และภายหลังจากการสังคายนาพระธรรมวินัยในครานี้ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้ถูกส่งออกและเผยแผ่ออกไปยังอาณาจักรและดินแดนต่างๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งการแผ่พระพุทธศาสนา

⁶⁰เรื่องเดียวกัน, น.243 - 244

⁶¹เรื่องเดียวกัน, น.245

⁶²สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แต่งภาษามคร (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักขมณ) เปரியู แปลเป็นภาษาไทย), สังคิตยวงศ์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2466), น.114

⁶³พระปัญญาสามี (เมเปิล โมด เรียบเรียง, แสง มณวิฑูร แปล), ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา (พระนคร: กรมศิลปากร, 2506), น.65

ออกไปในคราวนี้มีได้มีเพียงความคิด ความเชื่อ และคัมภีร์ (ทั้งพระพุทธรูปจากชมพูทวีป คัมภีร์อรรถกถาจากชมพูทวีป และ คัมภีร์อรรถกถารวมถึงคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอื่นๆ ที่ถูกรจนาขึ้นในลังกา) ทางพุทธศาสนาแต่เพียงเท่านั้น แต่ยังมี การนำแนวคิดทางการปกครองแบบภารตทวิปที่ลังกาได้รับมาแต่ครั้งรัชสมัยพระเจ้าทวารวดีและได้รับผสมผสานอย่างกลมกล่อมจนกลายเป็นรูปแบบหรือแนวคิดทางการปกครองที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเองออกไปพร้อมกับสมณทูตที่เดินทางออกไปตามคำร้องขอของกษัตริย์ในดินแดนสุวรรณภูมิหรือจากการที่ภิกษุในดินแดนเหล่านั้นเดินทางมาขอบวชแปลงหรือบวชเรียนพระธรรมวินัยในลังกาเพื่อสืบพระศาสนาที่บริสุทธิ์ (ตามคติลังกา) กลับไปยังดินแดนของตนอีกครั้งในส่วนต่อไปจะเป็นการกล่าวถึงการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์และกระบวนการพัฒนาทางความคิด ความเชื่อในอาณาจักรล้านนาสืบไป

พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ : อำนาจและการควบคุมคณะสงฆ์

เมื่อการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 7 ในโลกหรือครั้งที่ 4⁶⁴ ณ สิงหลประเทศสำเร็จบริบูรณ์แล้ว ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 17-18 หรือในระหว่างปี พ.ศ. 1696 - 1729⁶⁵ (แม้ในตำนานไทยอย่างสังคีตยวงศ์จะระบุว่าพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราชจะทำการสังคายนาพระธรรมวินัยในปี พ.ศ. 1578⁶⁶ หรือในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 16 อันอาจมีการคลาดเคลื่อนในการจดบันทึกหรือการอ้างอิงได้) และได้แผ่ขยายออกไปสู่รามัญประเทศผ่านการเดินทางไปศึกษาพระธรรมปิฎกในลังกาทวีปของพระอุทุมพรซึ่งได้เดินทางกลับสู่รามัญประเทศ ข่าวการเดินทางกลับมายังรามัญประเทศได้ไปถึงหูของพระสุมนเถระชาวสุโขทัย จึงเดินทางไปยังรามัญประเทศพร้อมกับภิกษุผู้เป็นสหายและขอบวชอีกคำรบหนึ่งใน

⁶⁴สมเด็จพระวันรัตนวัตพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แห่งราชามคร (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษมณ) เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย), สังคีตยวงศ์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2466), น.17 - 18

⁶⁵คณีย์ ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555), น.299

⁶⁶สมเด็จพระวันรัตนวัตพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แห่งราชามคร (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษมณ) เปรียญ แปลเป็นภาษาไทย), สังคีตยวงศ์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2466), น.113

สำนักของพระมหาอุทุมพรมหาสามีเพื่อเล่าเรียนธรรมปิฎกใหม่⁶⁷ และเมื่อพระสุมนเถระได้ ร่ำเรียนในพระพุทธรูปโดยบริบูรณ์แล้วนั้นจึงเดินทางกลับมายังเมืองสัชชนาลัยในสมัยของ พระมหาธรรมราชา (พระยาสิทธิไทย) ซึ่งพระยาสิทธิไทยทรงปีติเป็นล้นพ้นจึงทรงสร้างวัดป่า มะม่วงหรือวัดอัมพวนารามถวาย⁶⁸

ความเรื่องพระสุมนเถระเดินทางกลับมายังเมืองสัชชนาลัยนี้แล้วขึ้นไปถึงพระกรรม ของพญาเกีอานา ท้าวพญาจึงมีพระราชศรัทธาอาราธนานิมนต์ภิกษุขึ้นมาที่เมืองเชียงใหม่เพื่อ ทำสังฆกรรมในคราแรกนั้นพญาเกีอานาทรงส่งราชทูตไปที่สำนักของท่านมหาสามีอุทุมพรใน รามัญประเทศ แล้วจึงได้ภิกษุรูปหนึ่งนามว่า อานนท มา แต่เมื่อท่านอานนทมาถึงท่านมิพึง ประารถนาทำสังฆกรรมในป่าจึงถวายพระพรแต่ท้าวพญาว่ามีอาจารย์ของท่านนามว่า สุมน เถระจำพรรษาอยู่ที่เมืองสุโขทัย ให้ท้าวพญาอาราธนานิมนต์พระคุณเจ้าพระองค์นั้นมาเถิด

พญาเกีอานาจึงส่งราชทูตไปอาราธนานิมนต์พระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยแล้วให้ ท่านจำพรรษาที่หริภุญไชยนครแล้วจึงสร้างพระพุทธรูป 4 องค์ถวายเป็นพุทธรูปชา ประดิษฐานไว้ในวัดพระยืน⁶⁹ หลังจากนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดบุ ษยารามมหาวิหารขึ้น ณ เมืองเชียงใหม่ เมื่อพุทธศักราช ๑๙๑๕ แลได้อาราธนานิมนต์พระ สุมนเถระจากวัดพระยืน เมืองหริภุญไชยขึ้นมาจำพรรษาที่วัดบุษยารามหรือวัดสวนดอกและ ได้ทำการอุปฐากและอุปถัมภ์พระเถระเจ้าตลอดพระชนม์ชีพของพญาเกีอานา⁷⁰ การที่ พญาเกีอานาให้การอุปถัมภ์แก่คณะสงฆ์รามัญอรัญวาสี⁷¹ หรือคณะสงฆ์วัดบุษยารามเป็นพิเศษ

⁶⁷พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิฑูร แปล), ชินกาลมาลินีปกรณ์ (พระนคร:กรมศิลปากร, 2515), น.108 - 109

⁶⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 109

⁶⁹พระรัตนปัญญาเถระ (แสง มนวิฑูร แปล) , ชินกาลมาลินีปกรณ์ (พระนคร: กรมศิลปากร, 2515 น. 109-111

⁷⁰เรื่องเดียวกัน น.118

⁷¹ แม้จะมีวัตรปฏิบัติดั้งเดิมแบบอรัญวาสีหรือแบบพระป่า แต่ด้วยความที่วัดบุษยารามตั้งอยู่ ใจกลางเวียงทำให้วัตรปฏิบัติมีการเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับผู้คนและกษัตริย์มากยิ่งขึ้น ดู พระพุทธรูป (สุด ศรีสมวงศ์, พรหม ขมาลา แปล), ตำนานมูลศาสนา, (พระนคร:กรมศิลปากร, 2519), น.212 อ้างแล้วในปริยญา กายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, ปริยญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), น.120

ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายพุทธจักรคือบุพพารามวาสีและฝ่ายอาณาจักรคือพญากือนา เพิ่มมากยิ่งขึ้นอันส่งผลต่อการณ์พระราชอาณาจักรโดยตรง กล่าวคือ พญากือนาได้กัสนา อุทิศสิ่งต่างๆ ให้แก่คณะสงฆ์บุพพารามหรือคณะสงฆ์สวนดอกเป็นจำนวนมาก เช่น ข้าว (คน) หรือแรงงานคน ที่ดิน และทรัพย์สินเป็นจำนวนมาก⁷² อันนำไปสู่การใช้คณะสงฆ์นี้ในการ สร้างดูแลอำนาจทางการเมืองระหว่างขุนนางและกษัตริย์ผ่านการอุปถัมภ์วัดและคณะสงฆ์ สถานการณ์ที่ชัดเจนที่สุดคือความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และเชื้อพระวงศ์ที่ให้การ สนับสนุนคณะสงฆ์คนละนิกายจนนำไปสู่ความโกลาหลทางการเมือง⁷³ แต่ก่อนจะไปถึงจุด นั้น เราต้องทำความรู้จักกับคณะสงฆ์อีกนิกายหนึ่งที่เข้ามาเป็นลำดับสุดท้ายในล้านนา เสียก่อน

คณะสงฆ์ป่าแดงหรือคณะสงฆ์สีหลนิกายถูกนำเข้ามาโดยพระมหาญาณคัมภีร์เถระ ผู้ซึ่งเดิมนั้นบวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดสวนดอก ก่อนจะพบว่าคัมภีร์ทางศาสนาของนิกาย สวนดอกนั้นมีความผิดเพี้ยนไปในบางจุดอันเป็นจุดเริ่มต้นของการค้นคว้าหาคัมภีร์และธรรม ปิฎกที่ถูกต้องจนนำไปสู่การเดินทางไปสู่ลังกาทวีปเพื่อสืบค้นความจริง โดยการเดินทางไป สืบค้นนั้นพญาสามฝั่งแกนได้ให้การอุปถัมภ์การเดินทางมา ณ ที่นี้ด้วย⁷⁴ เมื่อพระมหาญาณ คัมภีร์เถระเดินทางถึงลังกาประเทศแล้วนั้น ได้เข้ากราบนมัสการพระมหาเถระนามสุรินท เถระ ที่วัดอุปปาราม ในเมืองอนูราชปุระเมื่อสืบความจนทราบ ท่านพระมหาเถระจึงกล่าวแก่ ท่านมหาญาณคัมภีร์ว่า “*อาวุโส ท่านทั้งหลายบ่เป็นพระสักคน*”⁷⁵ ด้วยเพราะเหตุว่าคัมภีร์ และวัตรปฏิบัติที่รับมาจากพระสุมนเถระอันเป็นศิษย์ของมหาสามีเจ้าอุทุมพรแห่งรามัญ ประเทศนั้นแปลคัมภีร์จากภาษาบาลีหรือภาษาสิงหลสู่ภาษามอญผิดเพี้ยนเนื่องจากจำนวน ตัวอักษรของทั้ง 2 ภาษานี้มีไม่เท่ากัน⁷⁶ เมื่อทราบดังนั้นแล้ว พระมหาญาณคัมภีร์เถระจึง

⁷²ปริญา ภายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, ปริญยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), น.120

⁷³เรื่องเดียวกัน น.123

⁷⁴พระมหาญาณคัมภีร์เถระ (โครงการสำรวจคัมภีร์ไบเบิลและสมุดข่อย ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปวิวรรต) , ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง (เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2519) น.14

⁷⁵เรื่องเดียวกัน, น.16

⁷⁶เรื่องเดียวกัน, น.16

เข้ารับการอุปสมบทอีกคำรบหนึ่งทีล้งกาอันถือเป็นการบวชแปลงนิกายเพื่อความเป็นภิกษุ โดยสมบูรณ์

หลังจากผ่านการอุปสมบทเพื่อศึกษาเล่าเรียนธรรมปิฎกและอุปัฏฐากพระมหาเถระที่วัดภูปารามในช่วงระยะหนึ่งแล้วจึงเดินทางกลับล้านนาประเทศ แต่การเดินทางกลับของพระมหาญาณคัมภีร์เถระนี้จำต้องผ่านเมืองอโยธยา (กรุงศรีอยุธยา) เสียก่อน ท่านเดินทางถึงกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 1976 และได้เผยแผ่วัตรปฏิบัติที่ถูกต้องจากลังกาประเทศสู่หมู่สงฆ์ในกรุงศรีอยุธยาและได้เผยแผ่วัตรปฏิบัติเหล่านี้ไปยังหัวเมืองต่าง ๆ ที่ท่านต้องผ่าน⁷⁷ เมื่อท่านมหาญาณคัมภีร์นำศาสนาจากสีฬประเทศเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ท่านได้ประดิษฐานสีฬนิกายลงในเวียงอันนำมาซึ่งความขัดแย้งทางการเมืองสืบต่อไป ความขัดแย้งทางการเมืองอันนำมาซึ่งความโกลาหลทางการเมืองภายในเกิดขึ้นในรัชสมัยของพญาสามฝั่งแกน พญาสามฝั่งแกนทรงมีพระราชศรัทธาต่อคณะสงฆ์นิกายสวนดอก ซึ่งทางคณะสงฆ์ป่าแดงเห็นว่า วัตรปฏิบัติของสงฆ์นิกายสวนดอกไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอันสืบเนื่องมาจากการอุปสมบทในรูปแบบที่ไม่ต้องตรงกับพระธรรมวินัยดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

นอกจากนั้นคณะสงฆ์สีฬนิกายมองว่าคณะสงฆ์รามัญวัดสวนดอกนี้กลืนกลายวัตรปฏิบัติดั้งเดิมของชาวบ้านชาวเมืองในพื้นที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวัตรปฏิบัติทางพุทธศาสนาด้วย เช่น การบูชาผีบรรพบุรุษและการบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ⁷⁸ อันเป็นเหตุให้สงฆ์ในบุปผารามวาสีชาตซึ่งความเป็นภิกษุตามคติแบบลังกาที่พระมหาญาณคัมภีร์เถระนำเข้ามา อีกทั้งการวิพากษ์พญาสามฝั่งแกนในเรื่องการสนับสนุนวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์นิกายบุปผาราม การสนับสนุนคณะสงฆ์บุปผารามของพญาสามฝั่งแกนขัดแย้งกับเชื้อพระวงศ์และขุนนางในรัชสมัยของพระองค์ที่หันมาให้ความสนใจในวัตรปฏิบัติของนิกายป่าแดงหลวง จนท้ายที่สุดทำวลกบุตรคนที่ 6 ของพญาสามฝั่งแกนและนายสามเด็กน้อยข้าราชการผู้ใกล้ชิดกับพญาสามฝั่งแกนสามารถยึดอำนาจจากบิดาได้สำเร็จ ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วถือเป็น

⁷⁷เรื่องเดียวกัน, น.17-19

⁷⁸ปริญญา กายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, ปริญญาพันธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), น.120

การกระทำที่ผิดทำนองคลองธรรมทางการปกครอง⁷⁹ แต่เพราะการเลือกใช้ความคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนาในการปกครองที่ถูกพัฒนาขึ้นในสี่หลักเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการปกครองในเรื่องบุญญาบารมี กล่าวคือ ผู้ที่สามารถขึ้นครองสิริราชสมบัติได้นั้นต้องเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการหรือสั่งสมบุญบารมีมาแต่ครั้งอดีตกาล เมื่อผู้ครองราชย์นั้นสิ้นบุญหรือปราศจากซึ่งบุญญาธิการแล้วไซ้ ผู้นั้นก็จักต้องสูญสิ้นซึ่งอำนาจ⁸⁰

นอกจากการเลือกใช้ความคิดความเชื่อนี้แล้ว การอาราธนาอิมันต์พระเถระชั้นผู้ใหญ่ในเมืองเชียงใหม่ เพื่อเป็นสักขีพยานในการยกราชสมบัติของพญาสามฝั่งแกนแก่ท้าวลกหรือพระเจ้าติโลกราชผ่านการตรวจน้ามอบราชบัลลังก์⁸¹ เมื่อพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์แล้ว ในระยะแรก ปัญหาทางการเมืองภายในราชอาณาจักรยังคงดำรงอยู่ คือเรื่องความขัดแย้งระหว่างขุนนาง ทำให้เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วจึงทรงเริ่มต้นการรวบอำนาจเข้าสู่พระองค์เป็นประการแรกคือการปฏิรูปศาสนา โดยทรงเรียกร้องให้คณะสงฆ์ที่มีอยู่เดิม คือ คณะสงฆ์พื้นเมือง อันเป็นคณะสงฆ์ที่พญามังรายนำขึ้นมาจากเมืองหริภุญชัย⁸² โดยทรงเรียกร้องให้คณะสงฆ์ที่มีอยู่เดิม คือ คณะสงฆ์พื้นเมือง อันเป็นคณะสงฆ์ที่พญามังรายนำขึ้นมาจากเมืองหริภุญชัย⁸³ (ซึ่งพระนางจามเทวีได้นำพุทธศาสนาขึ้นมาจากละโว้ซึ่งเมืองละโว้นั้นรับพระศาสนาจากสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ถูกส่งมายังดินแดนสุวรรณภูมิ คือ พระโสณะและพระอุตตระเถระ)⁸⁴ และคณะสงฆ์วัดสวนดอกหรือคณะสงฆ์รามัญอรัญวาสี

⁷⁹ดวงฤทัย หิริณัฐิต, การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985 - พ.ศ. 2030, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์บัณฑิตภาควิชาประวัติศาสตร์ ภัณฑิทวีทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), น.76

⁸⁰เรื่องเดียวกัน, น.84

⁸¹นพคุณ ตันติกุล, พระราชประวัติพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาทำสงครามกับพระบรมไตรโลกนาถอยุธยา: จากข้อมูลปฐมภูมิของล้านนา (เชียงใหม่: ล้านนาคอมพิวเตอร์พริ้นติ้ง, 2548), น.10

⁸²ปริญญา กายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), น.120

⁸³เรื่องเดียวกัน, น. 134

⁸⁴จากคัมภีร์ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสตร์ที่ถูกกรณาโดยพระปัญญาสามี ระบุว่าสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้รับหน้าที่ในการเผยแผ่พุทธศาสนาในรามัญประเทศอันหมายรวมถึงดินแดนสุวรรณภูมิด้วย ดินแดนสุวรรณภูมินี้ นักวิชาการประวัติศาสตร์หลายท่านเห็นพ้องตรงกันว่ามิศูนย์กลาง

ภายหลังการเสด็จขึ้นครองราชย์พระเจ้าติโลกราชพระองค์ทรงให้การอุปถัมภ์คณะสงฆ์สีพลเป็นอย่างมากและทรงจัดให้มีการอุปสมบทกุลบุตรในนิกายสีพลหรือลัทธิวาทกัมม์ใหม่นี้เป็นจำนวน 500 คนและอาราธนานิมนต์พระมหาเมธังกรอันเป็นพระอาจารย์ของพระองค์จากเมืองหริภุญชัยให้ขึ้นมาจำพรรษาที่วัดราชมณเฑียรและถวายสมณศักดิ์แก่พระมหาเมธังกรเป็นอดุลศักดิ์ยธิดิกราชมหาสามีเจ้า⁸⁵ โดยการสนับสนุนหรือการให้การอุปถัมภ์คณะสงฆ์สีพลอย่างมากในช่วงระยะเวลาแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์นั้นเป็นไปเพื่อการควบคุมสมดุลทางอำนาจกับคณะสงฆ์สวนดอกหรือคณะสงฆ์รามัญ (แม้ในกาลต่อมาพระเจ้าติโลกราชจะให้การสนับสนุนคณะสงฆ์ทุกคณะในราชอาณาจักรอย่างเท่าเทียมกัน) ความขัดแย้งระหว่างหมู่สงฆ์ทั้ง 2 นิกายนี้ส่งผลให้เกิดการตระหนักรู้ด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์รามัญและหันกลับมาให้ความสำคัญการสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่สามเณรมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นจากความขัดแย้งในครั้งนี้ทำให้คณะสงฆ์สวนดอกให้ความสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของการผูกพันธสีมาที่ถูกต้องเพื่อการอุปสมบทที่วิสุทธ์และบริบูรณ์⁸⁶ ทั้งนี้ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่าประเด็นดังกล่าวนี้เกิดจากการที่คณะสงฆ์สีพลได้รับการอุปถัมภ์อย่างยิ่งยวดและโดยปราณีตจากกษัตริย์ทำให้คณะสงฆ์สวนดอกจำต้องปรับปรุงตัวเองให้ถูกต้อง

จากการปรับปรุงด้านต่าง ๆ ของคณะสงฆ์บุพพารามทำให้เกิดการสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นได้เป็นครั้งที่ 8 ในโลกเมื่อปี พ.ศ. 2020 อันเป็นผลสืบเนื่องจากการปฏิรูปคณะสงฆ์ที่ส่งผลให้เกิดการตระหนักถึงการศึกษาปริยัติธรรม มูลเหตุหนึ่งของการตระหนักรู้ในเรื่องการศึกษาปริยัติธรรมและการปฏิรูปตนเองของคณะสงฆ์ทั้งฝ่ายบุพพารามวาสีและคณะสงฆ์พื้นเมืองเกิดจากนโยบายของพระเจ้าติโลกราชที่ต้องการผสาน

อยู่หลายที่มีใช้มีเพียงที่เมืองเมาะตะมะแต่เพียงเท่านั้น หนึ่งในศูนย์กลางของดินแดนสุวรรณภูมิคืออาณาจักรทวารวดีและละโว้ด้วย เพราะในหนังสือชินกาลมาลินีปกรณ์ระบุว่า ‘ก็แลพระนางจัมมเทวีนั้น ได้เสด็จสู่นาวาด้วยมหาบริวารทั้งหลายทั้งปวงประมาณ 500 คนแลด้วยพระมหาเถรทั้งหลายผู้ทรงตีปฏกประมาณ 500 รูป’ ดังนั้นแล้วในทัศนะของผู้เขียนจึงเห็นว่านี่คือการนำพุทธศาสนาจากสมณทูตของพระเจ้าอโศกขึ้นมาสู่เมืองหริภุญชัยด้วย

⁸⁵เรื่องเดียวกัน น.134

⁸⁶เรื่องเดียวกัน น.142

คณะสงฆ์ทั้ง 3 ให้เป็นหนึ่งเดียว โดยพระองค์ทรงเลือกวิธีการที่ประนีประนอมและไม่ใช้ความรุนแรงในการขับไล่คณะสงฆ์อื่นๆ ที่ไม่ถูกต้องออกไปจากราชอาณาจักรเวท เช่นเดียวกับกษัตริย์ในลังกาประเทศ (ที่เป็นเช่นนั้นเพราะในสิงหลทวีปนั้นสังฆนิกายทั้งหลายที่มีใช้มหาวิหารนิกายล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาอาจารย์วาทซึ่งขัดกับหลักการของเถรวาทโดยสิ้นเชิง ทำให้การพยายามชำระศาสนาในบริสุทธิจึงจำเป็นที่จะต้องขับไล่คณะสงฆ์นอกรีตออกจากอาณาจักร แต่ในส่วนของล้านนาแล้วนั้น แม้ว่าคณะสงฆ์ทั้ง 3 จะแยกตัวออกจากกันแต่เนื่องด้วยวัตรปฏิบัติที่มีพื้นฐานเดียวกันคือเถรวาททำให้พระเจ้าติโลกราชไม่จำเป็นที่จะต้องขับไล่คณะสงฆ์ใดออกจากอาณาจักรในโมงยามการชำระศาสนาให้บริสุทธิ์)

พระราชโบายของพระองค์คือการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปตนเองโดยยึดตามแบบแผนของคณะสงฆ์สีฬเพื่อสร้างเอกภาพขึ้นในฝ่ายพุทธจักรอันจะส่งผลดีต่อการปกครองในฝ่ายอาณาจักร⁸⁷ เมื่อปัจจัยต่าง ๆ ถึงพร้อมแล้วพระเจ้าติโลกราชจึงสามารถเป็นองค์เอกอุปถัมภ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัย ณ เมืองเชียงใหม่ได้โดยสะดวก ณ วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด โดยได้ทรงอาราธนานิมนต์พระธรรมทินมหาเถระจากวัดป่าตาลน้อยมาเป็นองค์ประธานการสังคายนาพร้อมกับภิกษุสงฆ์อีก 100 รูป⁸⁸ การทำสังคายนาในครั้งนี้สำเร็จโดยบริบูรณ์ ทำให้การเฉลิมพระราชมณเฑียรของพระเจ้าติโลกราชในฐานะ “พระเจ้าจักรพรรดิราช” สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยในส่วนสุดท้ายนี้จะผู้เขียนจะขอพูดถึงแนวคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนาต่อกษัตริย์หรือผู้ปกครองที่ได้รับการพัฒนานอกปริมณฑลของลังกาประเทศภายหลังจากการส่งออกความคิดและความเชื่อเหล่านั้นพร้อมกับภิกษุที่ถูกส่งมาเพื่อเผยแผ่พระศาสนาตามคำร้องขอของกษัตริย์และการที่ภิกษุสงฆ์จากดินแดนต่าง ๆ เดินทางไปยังลังกาทวีปเพื่อการศึกษาเล่าเรียนธรรมปิฎกใหม่

พญาจักรพรรดิราช : อิทธิพลของแนวคิดเรื่องอำนาจและบารมี

ครั้งพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงรับเครื่องราชบรรณาการของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นเครื่องราชูปโภคและเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์และการรับเสด็จสมณทูตของ

⁸⁷ปริญญา กายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528), น.147

⁸⁸เรื่องเดียวกัน น.150

พระเจ้าอโศกมหาราช คือ คณะของพระมหินทระเถระผู้มาพร้อมพระตติยธรรมปิฎกคัมภีร์ อรรถกถาและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาอื่น ๆ ยิ่งเกาะลังกา คัมภีร์ทางศาสนาและคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ได้ถูกพัฒนาสืบเนื่องต่อไปโดยผ่านช่วงเวลาแห่งความโกลาหลทางการเมืองทั้งจากภายในและจากการรุกรานของชนชาติโจฬะ จนกระทั่งการก้าวเข้าสู่จุดสูงสุดแห่งความเจริญทางพุทธศาสนาในช่วงการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ 7 โดยพระเจ้าปรักกมพาทุมหาราช ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 คัมภีร์ทางศาสนา พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายเหล่านี้ถูกส่งออกมาพร้อมกับภิกษุที่เดินทางออกไปยังดินแดนต่าง ๆ ตามคำร้องขอของผู้ครองนคร บ้างมีภิกษุที่เดินทางมาจากดินแดนต่าง ๆ เพื่อเข้ามาบวชและศึกษาพระพุทธานุสสใหม่ให้วิสุทธิ ภิกษุเหล่านี้นำความคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ถูกพัฒนาขึ้นในลังกาทวีปเป็นเวลาหลายร้อยปีออกไปด้วย เช่น ความคิดหรือความเชื่อเรื่องบารมีอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากคัมภีร์อรรถกถาชาดกซึ่งถูกรจนาโดยพระพุทโธสเถระ ภิกษุชาวชมพูทวีปที่เดินทางเข้ามายังลังกาทวีปเพื่อแปลคัมภีร์และพระธรรมปิฎกจากภาษาสิงหลกลับสู่ภาษาบาลี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 11⁸⁹ นอกจากความคิดเรื่องบารมีแล้ว อีกประการหนึ่งที่ติดตามมาด้วยคือแนวคิดเรื่องการทำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตตบเบื้องหน้า⁹⁰

พญาจักรพรรดิราชา หรือ พระเจ้าจักรพรรดิราชาปรากฏอยู่ในทั้งวรรณกรรมภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต กล่าวคือ แนวคิดเรื่องดังกล่าวมีปรากฏขึ้นทั้งในคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและคติทางพุทธศาสนา โดยคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้น พญาจักรพรรดิราชาถือเป็นผู้ทรงอำนาจทางโลกโดยมีคติความเชื่อทางศาสนาเป็นภาชนะรองรับอำนาจและความชอบธรรมนั้น พญาจักรพรรดิราชาผู้ปรากฏในวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่โด่งดัง เช่น พระราม จากรามายณะ และ พระเจ้ายชุธิษเฐียรในมหาภารตะ เป็นต้น⁹¹ ในส่วนของคติพุทธศาสนา (เถรวาท) พญาจักรพรรดิราชาเกิดจากการสังสมบุญญาธิการนับอนันต์

⁸⁹Patrick Jory, Thailand's Theory of Monarchy: The Vessantara Jataka and the Idea of the Perfect Man (New York: State University of New York Press Albany; 2016) p.24

⁹⁰Ibid, p.51

⁹¹ทัศนีย์ สีนสกุล, จักรพรรดิราชาในคติอินเดีย, วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. น.11

ประกอบกับการเป็นผู้ทรงธรรมหรือเป็นผู้ที่มีความเคารพในธรรมอาจกล่าวโดยรวมได้ว่า พญาจักรพรรดิราชตามคติพุทธศาสนาเถรวาทคือผู้ทรงจักรวรรดิวัตร 12 และ ทศพิชราชธรรม⁹²

แนวความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีและบารมีสอดคล้องและเกี่ยวเนื่องกับแนวคิด เรื่องพญาจักรพรรดิราช กล่าวคือ การบังเกิดเป็นพญาจักรพรรดิราชนั้นจะสร้างความ สะดวกสบายในการบำเพ็ญทศบารมีให้ถึงปรมาตม์และนำไปสู่แนวคิดเรื่องหลักธรรมของ ผู้ปกครองที่ดี 10 ประการ หรือ หลักทศพิชราชธรรม เมื่อนำแนวคิดที่ติดตามมาพร้อมกับ เรื่องราวชาดกประกอบกับอิทธิพลของคัมภีร์ที่ปวงศที่ส่งผลให้ชาวสิงหลมีความคิดเกี่ยวกับ กษัตริย์หรือผู้ปกครองว่าต้องเป็นชาวสิงหลที่นับถือศาสนาพุทธและต้องเป็นพระโพธิสัตว์ ถูกส่งออกมาพร้อมกับคัมภีร์ทางศาสนาอื่น ๆ ที่ถูกรจนาขึ้นในเกาะลังกา ทำให้แนวคิดเรื่อง กษัตริย์โพธิสัตว์และพญาจักรพรรดิราชแพร่กระจายไปในหลายดินแดนในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป เช่น ในอาณาจักรสุโขทัย พระมหาธรรมราชาที่ 1 หรือพญา ลีไทย ผู้นิพนธ์คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง โดยทรงมีพระราชประสงค์ให้งานพระนิพนธ์ชิ้นนี้เป็น เครื่องมือที่นำพุทธบริษัทไปสู่โลกในอุดมคติก่อนจะได้รับการชี้แนะหนทางในการก้าวพ้น ความทุกข์มุ่งสู่พระนฤพาน “..ผู้ใดจักปรารถนาสวรรค์นิพพาน จงสดับฟังไตรภูมิภคด้วย ทำนุบำรุง อย่าได้ประมาทสักอัน ดังนี้จึงจะได้พบพระศรีอาริย์ไมตรีเจ้า”⁹³

ในกรณีของราชอาณาจักรล้านนา กิจการทางฝ่ายพุทธจักรล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับ กิจการทางฝ่ายพระราชอาณาจักรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวัดป่าแดงหลวงเพื่อเป็นที่จำ พรรษาของสงฆ์ลังกาวงศ์ใหม่ที่เดินทางเข้ามาประดิษฐานพระศาสนาในแผ่นดินล้านนา ตาม บันทึกรจากตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง ระบุไว้ว่า “ที่นี่จักข้าได้กล่าวด้วยราชสัทธา พระยาธัมมสิริจุฬาจักสร้างวัดป่าแดงก่อน”⁹⁴

⁹² เรื่องเดียวกัน น.13-15

⁹³ พระญาณลีไทย, ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณลีไทย (พระนคร: คลังวิทยา; 2515), น.11 อ้าง แล้วใน อุชฌณี ธงไชย, จารึกและตำนาน; หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ (เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540), น.24

⁹⁴ พระมหาญาณคัมภีร์เถระ (โครงการสำรวจคัมภีร์โบราณและสมุดข่อย ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปวีวรรต), ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), น.26

จากบันทึกดังกล่าวพระนามของพระเจ้าติโลกราชแสดงออกถึงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช นอกจากนั้นการสร้างวัดป่าแดงเพื่อเป็นที่รองรับคณะสงฆ์ที่ได้รับการบวชและศึกษารวมจากลังกาประเทศถือเป็นรากฐานของการสร้างความเป็นเอกภาพทั้งทางการเมืองฝ่ายอาณาจักรและฝ่ายพุทธจักร เพราะเมื่อศาสนาลังกาวงศ์ใหม่ประดิษฐานอย่างหนักแน่นแล้ว การควบคุมคณะสงฆ์ฝ่ายพุทธจักรและการควบคุมฝ่ายอาณาจักรจะสมบูรณ์ เพราะอำนาจทั้ง 2 ฝ่ายนี้ต่างสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่ในเกาะลังกานั้นกษัตริย์ลังกาแสดงความเคารพบนอบอย่างสูงสุดแก่พระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ทรงมีภาระผูกพันกับการอุปฐากและอุปถัมภ์รวมถึงปกป้องคณะสงฆ์แบบมอภายถวายชีวิตเพราะการให้สัตยาบันแก่คณะสงฆ์ก่อนรับการสถาปนาจากคณะสงฆ์เพื่อความเป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ แต่ในราชอาณาจักรล้านนาและดินแดนใกล้เคียงนี้ กษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือคณะสงฆ์และพุทธศาสนาโดยมีพันธะในการอุปฐากและอุปถัมภ์ในฐานะของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชหรือผู้ครองแผ่นดินที่ดีตามหลักทศพิธราชธรรม

เมื่อพุทธศาสนาเดินทางมาถึงดินแดนสุวรรณภูมิทั้งจากสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชและการเดินสืบศาสนาจากแผ่นดินลังกา แนวคิดจักรพรรดิราชจึงเข้ามาพร้อมกันด้วย โดยคติจักรพรรดิราชที่ถูกนำเข้ามาเป็นการผสมผสานของแนวคิดจากทั้งคตินพราหฺมณ-ฮินดูและพุทธศาสนา ทำให้กษัตริย์ในดินแดนสุวรรณภูมิโดยเฉพาะในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนาทรงกระทำการอันเป็นเครื่องหมายแห่งราชาคือการทำสงครามขยายพระราชอาณาเขต เช่น ในปี พ.ศ. 1997 พระเจ้าติโลกราชนำทัพไปยังเมืองหลวงพระบาง จนทำให้ได้เมืองเชียงคิน เมืองของน้อย เมืองของหลวง และได้เชลยกลับมาเป็นจำนวนมาก ในปีถัดมา (พ.ศ. 1998) ทรงยกทัพไปยังเมืองเชียงรุ่ง ได้เมืองตุนเมืองหลวง และในปี พ.ศ. 1999 ทรงยกทัพไปเมืองเชียงรุ่งเป็นครั้งที่ 2 โดยในคราวนี้ได้เมืองวังและบ้านแจ้มาในการครอบครอง⁹⁵ ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

⁹⁵ดวงฤทัย หิรัญสถิต, การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985 - พ.ศ. 2030, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย น.90-91

นอกจากการณั้พระราชอาณาจักรแล้ว การณั้พุทธจักรเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน โดยพระเจ้าติโลกราชได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวดผ่านการอุปถัมภ์คณะสงฆ์และการวัด อาราม และวิหารทั่วขอบเขตชั้นทสี่มาพร้อมทั้งระบุนามในจารึกประหนึ่งพระเจ้าจักรพรรดิ เช่น พระเจ้าศรีสิทธิธัมมมังกุรมหาจักรพรรดิราช, สมเด็จพระเจ้าสิริธรรมจักรวัตติลกติโลกราช เป็นต้น ⁹⁶ และการกระทำที่สำคัญอย่างยิ่งยวดที่จะสามารถสร้างพระราชฐานะทางศาสนาให้แก่พระองค์ในฐานะธรรมิกราช คือ การทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัย ณ ศูนย์กลางแห่งพระราชอาณาจักร ที่วัดโพธาราม ดังที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

บทสรุป

พุทธศาสนาเริ่มมีบทบาทต่อการปกครองและแนวคิดทางการปกครองผ่านการหยิบฉวยจากขราวาสอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกคือพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์โมริยะเมื่อคราวทรงกลับใจจากพระเจ้าจักรพรรดิผู้โหดเหี้ยมในพระราชสมัญญานาม จันหาโสกราช จากศึกแห่งแคว้นกาลิงคะ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นองค์ธรรมิกราชในพระราชสมัญญานามใหม่ว่า ศรีธรรมมาโศก คติทางพุทธศาสนาที่ทรงหยิบฉวยมานี้ถูกส่งไปพร้อมกับสมณทูตที่ได้รับหน้าที่ให้เดินทางไปยังลังกาทวีปโดยผู้นำของคณะสมณทูต คือ พระมหินทเถระไปประดิษฐานพระศาสนาในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ คติทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการปกครองถูกพัฒนาต่อในแผ่นดินลังกาอย่างช้า ๆ ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปี กระทั่งได้มีการส่งต่อแนวคิดทางการเมืองที่ผสมผสานกับคติทางพุทธศาสนาไปยังดินแดนอื่น ๆ จากการที่เจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิส่งภิกษุเข้ามาสืบพระศาสนาจากแผ่นดินลังกาผ่านการอุปสมบทใหม่และร่ำเรียนธรรมปิฎกพร้อมทั้งคัดสำเนาคัมภีร์ต่าง ๆ กลับไปยังดินแดนของตนด้วย

ในกรณีของอาณาจักรล้านนาเช่นกัน มีการรับพุทธศาสนามาถึง 3 ช่วงเวลา โดยในแต่ละช่วงเวลามีการรับพระศาสนาในรูปแบบที่แตกต่างกัน โดยการเข้ามาครั้งสุดท้ายในสมัยพญาสามฝั่งแกนถูกท้าวลกนำมาประกอบสร้างอำนาจในทางพระราชอาณาจักรผ่านการสร้างมูลฐานทางศาสนา และเมื่อพระองค์ได้อำนาจในทางการปกครองมาแล้วนั้น จึงทรงให้การสนับสนุนและอุปถัมภ์คณะสงฆ์วัดป่าแดงผู้ช่วยให้พระองค์ขึ้นสู่อำนาจได้โดย

⁹⁶เรื่องเดียวกัน น.86

ดุขฎฐิ การที่พระเจ้าติโลกราชทรงให้การสนับสนุนและให้ความอุปถัมภ์คณะสงฆ์สีฬนอกจากการที่คณะสงฆ์ดังกล่าวพึ่งเดินทางไปสืบพระศาสนาใหม่จากแผ่นดินลังกาผ่านการอุปสมบทใหม่และคัดลอกทำสำเนาคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ถูกต้องและเที่ยงตรงมาในอาณาจักรแล้ว คณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นกลุ่มผู้ทรงอิทธิพลกลุ่มใหม่ในยุคนั้นคือ นักบวชทางพุทธศาสนาทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ได้โดยสะดวกโดยอ้างความชอบธรรมทางศาสนาที่วิสุทฐิ

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (หมวดศาสนจักร) คัมภีร์มหาวงศ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2534).
- ฉัตรสุมาลย์, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา (รวบบทความจากมติชนสุดสัปดาห์), พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: ศูนย์ไทยธิเบตในเครือบริษัท ส่องสยาม จำกัด, 2556).
- ดวงฤทัย หิรัญสถิต, การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985 - พ.ศ. 2030, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555).
- ทศนีย สีนสกุล, จักรพรรดิราชาในคติอินเดีย, วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทวรักริชิตะวิชัยพาหุเถระ นิพนธ์, พระมหาพจน์ สุวโจ แปล/เรียบเรียง, นิกายสังครหะ: บันทึกการพระศาสนาของชมพุทวิปและลังกา, พิมพ์ครั้งที่ 1 (นครปฐม: สาละพิมพ์การ; 2559).
- นพคุณ ต้นตีกุล, พระราชประวัติพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนาทำสงครามกับพระบรมไตรโลกนาถ อยุธยา: จากข้อมูลปฐมภูมิของล้านนา (เชียงใหม่: ล้านนาคอมพิวเตอร์พริ้นตึง, 2548).
- ปริญญา กายสิทธิ์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1812 ถึง พ.ศ. 2102, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2528).
- ปิยนาถ (นิโครธา) บุณนาค, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณาจักรคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).
- พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วงของพระญาติไทย. พระนคร: คลังวิทยา; 2515.

พระปัญญาสามี (เมเปิล โมด เรียบเรียง, แสง มณวิฑูร แปล), ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา (พระนคร: กรมศิลปากร, 2506).

พระมหากษัตริย์ธรรม (โครงการสำรวจคัมภีร์โบราณและสมุดข่อย ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปรีวรรต) , ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง (เชียงใหม่:มหาวิทยาลัยเชียงใหม่; 2519).

วัลโปละ ราหุล (จ๋านงค์ ทองประเสริฐ แปล), พระพุทธศาสนาในลังกา (History of Buddhism in Ceylon) (พระนคร:โรงพิมพ์เลี้ยงเชิงจงเจริญ, 2510).

สมเด็จพระวันรัตวัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ 1 แต่งภาษามคธ (พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาล ลักษณะ) เปรี๊ญ แปลเป็นภาษาไทย), สังคีตยวงศ์ พงศาวดาร เรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย (พระนคร: โรงพิมพ์ไท, 2466).

สายชล วรรณรักษ์ (สตัยานุรักษ์), พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. 2325 - 2352), กรุงเทพฯ 2525).

อุษณีย์ ชงไชย, จารึกและตำนาน; หลักฐานที่สร้างขึ้นภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาในลังกา (เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540).

เฮอร์มานน์ โอลเดนเบิร์ก แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาอังกฤษ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์-ภิกษุณี รั่มนันทา แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย) คัมภีร์ทีปวงศ์, (กรุงเทพฯ: ส่องสยาม, 2553).

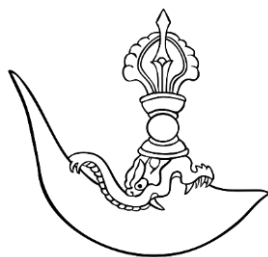
GP. Malalasekera (ลังกา कुमार แปล), ศรีลังกา: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ การณ์พระศาสนา และวรรณคดี (The Pali Literature of Ceylon), (นครปฐม: สำนักพิมพ์สาละ, 2554).

Patrick Jory, Thailand's Theory of Monarchy: The Vessantara Jataka and the Idea of the Perfect Man (New York: State University of New York Press Albany; 2016).

ณรงค์ สังขวิจิตร. (2563). พระโพธิสัตว์มุนชนิยมในมูลนิธิอจี้ ก้าวใหม่ที่ก้าวไปเพื่อรับใช้
สรรพสัตว์. วารสารมานุษยวิทยาศาสนา ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม)

หน้า 91 - 109

ISSN: 2697-5157 (Online)
www.ejora.wordpress.com

พระโพธิสัตว์มุนษยนิยมในมุลนิธิฉือจี้ ก้าวใหม่ที่ก้าวไปเพื่อรับใช้สรรพสัตว์

ณรงค์ สังขวิจิตร

บทนำ

หากศาสนาต้องการตอบโจทย์ผู้คน โดยข้อเท็จจริงก็แน่นอนว่าต้องปรับวิธีการสื่อสาร สร้างความเข้าใจใหม่ต่อผู้คนอยู่ตลอดเวลาตามกฎของความไม่แน่นอน ที่หมุนเวียนผันแปร หรือที่เราเรียกว่าโลกาภิวัตน์ คุณค่าของศาสนาในอดีตที่ทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงจะยังคงรักษาบทบาทของศาสนาที่จะยังคงทรงคุณค่าของผู้คนในโลกใบนี้ได้และหลักการของพุทธศาสนamahayana ก็ควรจะอนุญาตให้ปรับหลักการอยู่ตลอดเวลาหากการปรับนั้นเป็นไปเพื่อรับใช้สรรพสัตว์

มูลนิธิพุทธฉือจี้ คือมูลนิธิพุทธหนึ่งที่ทำหน้าที่สื่อคำสอนด้วยการช่วยเหลือผู้คนผสมกับการเสนอหลักคำสอนพระพุทธศาสนา mahayana ควบคู่ไปกับการทำงานบนวิธีคิดอันควรค่าแก่การคารวะว่า “เพื่อพุทธศาสนา เพื่อมวลชีวิต” หากมองฉือจี้คือความเชื่อใหม่ของพุทธในกระแสโลกาภิวัตน์ ฉือจี้คือโลกของพุทธศาสนาที่กลับมามีชีวิตที่มีคุณค่าต่อโลกอีกครั้งหนึ่ง หวังเพียงเพื่อให้โลกนี้อยู่อย่างเป็นสุขภายใต้หลักพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าเพื่อนำความรักอันยิ่งใหญ่ไปมอบให้แก่ผู้ทุกข์ยากในทั่วทุกมุมโลกอย่างเท่าเทียมกัน มูลนิธิฉือจี้จึงนับเป็นตัวอย่างขององค์กรการกุศลสาธารณประโยชน์ที่ทำให้คนทั่วโลกได้เห็นว่า มนุษย์มีศักยภาพและสามารถแบ่งปันความช่วยเหลือต่อกันได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ฉือจี้เป็นองค์กรการกุศลใหญ่ที่สุดในไต้หวัน มี สมาชิกกว่า 6 ล้านคน (เกือบ 1 ใน 4 ของประชากรไต้หวัน) อนึ่งการศึกษาของฉือจี้มีความเกี่ยวเนื่องอย่างแน่นแฟ้นกับจิตสำนึก

โพธิสัตว์ในอุดมการณ์มหายาน ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้มีความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันให้พ้นทุกข์ที่ดังามด้วยวิถีทางหนึ่ง

การศึกษาเรื่องราวของฉือจี้ น่าจะเป็นผลดีอย่างมาก หากมองจากกรอบการศึกษาของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม หรือพุทธในมิติร่วมสมัย งานวิจัยของ พิษณุรัตน์ เหมนาไลย (2558-2559) ผู้ทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาตามแนวทางขององค์กรพุทธฉือจี้: แนวคิดและการจัดการของโรงเรียนฉือจี้เชียงใหม่” ได้อ้างคำอธิบายของ Yao YuShuang จากการศึกษาในปี ค.ศ. 2012 เรื่อง ได้หวัน “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ต้นกำเนิด, องค์กร การดึงดูด, และผลกระทบ ต่อสังคม” (Taiwan’s Tzu-Chi as Engaged Buddhism: Origins, Organization, Appeal and Social Impact และงานของ Deitrick Jim ที่ทำการศึกษาในปี ค.ศ. 2007 เรื่อง “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมใน Damien Keown (Engaged Buddhism In Damien Keown & Charles S.Prebish, eds. Encyclopedia of Buddhism) โดยทั้งสองท่านที่ทำการศึกษาเรื่องนี้มองว่า ฉือจี้เป็นองค์กรทางพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Engaged Buddhism) ซึ่งได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการว่าเป็นขบวนการทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญที่สุดขบวนการหนึ่งในโลกยุคร่วมสมัย (พิษณุรัตน์ เหมนาไลย, 2558-2559, หน้า 56)

ประเด็นที่ศึกษา

- (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของและโครงสร้างองค์กรมูลนิธิพุทธฉือจี้
- (2) ฉือจี้กับหลักการมนุษยนิยมในพระโพธิสัตว์และหลักการเหรินเจียนฝอเจี้ยว
- (3) อุดมการณ์และกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผ่านจิตใจ
สู่องค์กร
- (4) วิเคราะห์มูลนิธิพุทธฉือจี้ตามหลัก SWOT

ภาพ: ภิกษุณีธรรมมาจารย์เจิ้งเหยียน (<https://www.google.com/search?q=%E0%/สื่บค้ันเมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม 2563>)

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาของและโครงสร้างองค์กรมูลนิธืพุทธฉือจี้

สาธารณรัฐจีน-ไต้หวัน มีประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนานั้นมากที่สุด กิจกรรมทางพุทธศาสนาต่างดำเนินไปด้วยจิตของผู้ศรัทธา มิได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลเป็นการพิเศษเหมือนดังในประเทศไทย แต่กลับถือว่าเป็นประเทศที่มีความเข้มแข็งทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเต็มกำลังในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านพิธีกรรม ด้านการศึกษา ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ มหาวิทยาลัย โรงเรียน โรงพยาบาล สาธารณภัย เป็นต้น ไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังมี的帮助เหลือต่าง ๆ เหล่านี้ ในระดับโลก อีกด้วย อาทิ เช่น วัดโฬวงวงซัน วัดจงไท่ซัน วัดฉือจี้ เป็นต้น ซึ่งทั้งสามแห่งหลัก ๆ นี้มีการพัฒนาบุคลากร และวิธีการในการส่งเสริมกิจการ กิจกรรมด้านการศาสนาได้อย่างครบถ้วนทุก ๆ ด้าน (พระครูปลัดมงคล ธิรมงคล, 2563) ในที่นี้ผู้เขียนจะขอเริ่มต้นด้วย การศึกษาประวัติความเป็นมาของมูลนิธืพุทธฉือจี้ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

1.1 ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิพุทธฉือจี้

1.1.1 ปฐมบทแห่งฉือจี้

เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2506 หลังจากท่านธรรมอาจารย์เจิ้งเหยียนเข้ารับการสมათานศีลแล้ว จึงเดินทางกลับไปยังเมืองฮวาเหลียนและเริ่มปฏิบัติธรรม ณ บ้านไม้หลังเล็กซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 120 ตารางฟุต บริเวณหลังหมู่บ้านเจียหมิน ตำบลชิวหลิน โดยศึกษาและค้นหาความหมายที่แท้จริงของคัมภีร์ “สัทธรรมปุณฑริกสูตร” ณ สถานที่แห่งหนึ่ง ท่านธรรมอาจารย์ได้สวดบทสัทธรรมปุณฑริกสูตรทุกวัน และคัดออกมาเป็นคัมภีร์ทุกเดือน หลังจากปฏิบัติตามวิธีดังกล่าวมานานราวครึ่งปี ท่านจึงตั้งปณิธานปฏิบัติตาม “สัทธรรมปุณฑริกสูตร” ไปตลอดชีวิต นับเป็นจุดกำเนิดโลกแห่งความรักของฉือจี้ในปัจจุบัน

1.1.2 ก่อตั้งมูลนิธิพุทธฉือจี้และบทบาทต่อสังคม

พ.ศ. 2509 “มูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวัน” หรือเรียกว่า องค์การพุทธฉือจี้ – (ฉือจี้ คือ เมตตาสงเคราะห์ Tze Chi Organization) ผู้ก่อตั้งคือ ท่านภิกษุณีเจิ้งเหยียน

กว่า 40 ปีที่ผ่านมามูลนิธิพุทธฉือจี้ได้ดำเนินภารกิจด้านบริการสังคม การรักษาพยาบาล การศึกษาและวัฒนธรรม (ภายหลังเน้นมนุษยธรรม) โดยจัดตั้งมูลนิธิที่ได้รับเงินบริจาคมีอาสาสมัครของมูลนิธิฯ เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงาน เงินทุกบาทจะบริหารอย่างดีเยี่ยม จึงได้รับความไว้วางใจและแรงสนับสนุนจากคนทั้งในและต่างประเทศ และเริ่มมีการขยายออกไปทำภารกิจในต่างประเทศในปี ค.ศ. 1985 โดยผ่านชาวฉือจี้ที่ไปอยู่ในถิ่นนั้นๆ ด้วยวิธีรวมพลังน้ำใจสมัครสมานเป็นความรักไปช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ยากไร้

ปัจจุบัน มูลนิธิฯ มีสาขาและสำนักงานดำเนินงานอยู่ใน 30 กว่าประเทศและศูนย์ติดต่อย่อย 164 แห่งทั่วโลก (มีสาขาจดทะเบียนเป็นมูลนิธิฯ ในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่เดือน มิ.ย. ปี ค.ศ. 1998 และมีโรงเรียนฉือจี้จังหวัดเชียงใหม่ที่ อำเภอฝาง) โดยให้ความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรมไปแล้วถึง 100 ประเทศ

ปัจจุบัน มีอาสาสมัครมากกว่า 2 แสนคนที่ กระจายอยู่ทั่วประเทศไต้หวัน มีโรงพยาบาลมาตรฐานระดับนานาชาติจำนวน 6 แห่ง มีมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยเพื่อผลิตแพทย์พยาบาล และบุคลากรที่สนับสนุนทางการแพทย์ที่มี “หัวใจแห่งความเป็นมนุษย์” นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงระดับมัธยมที่ผสมความรู้ควบคู่กับคุณธรรมในการเรียนการสอน ปัจจุบันฉือจี้มีสาขาใน 47 ประเทศมีสมาชิกประมาณ 10 ล้านคนและ

อาสาสมัครอีกราว 1 ล้านคนที่กระจายอยู่ทั่วโลก (เอกสารเรื่อง ฉือจี: โมเดลจิตอาสาเพื่อการพัฒนามนุษย์, สืบค้นเมื่อวันที่ 31 2563, หน้า 3)

1.1.3 มูลเหตุในการก่อตั้งมูลนิธิพุทธฉือจี

มูลเหตุของการก่อตั้งนั้น กล่าวคือวันหนึ่งมีแม่ชีคาทอลิกจากโรงเรียนมัธยมไห่ซิงสามท่าน ได้เดินทางมาพบท่านธรรมาจารย์ เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยนถึง ศาสดา เป้าหมาย และหลักธรรมคำสอนของศาสนาที่ตัวเองนับถือ ก่อนที่แม่ชีทั้งสามจะเดินทางกลับ จึงได้กล่าวขึ้นว่า “ในที่สุดก็ได้เข้าใจแล้วว่า ความเมตตาของพระพุทธองค์นั้น ครอบคลุมไปถึงทุกสรรพชีวิตบนโลก ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่มาก ทว่าความรักของพระเจ้า แม้จะจำกัดอยู่แค่มนุษยชาติ แต่พวกเราได้สร้างโบสถ์สร้างโรงพยาบาลรวมถึงดูแลสถานสงเคราะห์ของคนชรา ได้ทำประโยชน์เพื่อสังคมนานัปการ แล้วพระพุทธศาสนาเล่า ได้อุทิศสิ่งใดเพื่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรมบ้าง” ท่านธรรมาจารย์ฟังแล้วรู้สึกอึ้งอึ้ง ไม่รู้จะตอบประการใด นั้นเพราะพุทธศาสนิกชนส่วนมากมักจะปิดทองหลังพระ ต่างคนต่างทำบุญ เมื่อทำบุญก็ไม่ต้องการออกนาม เป็นที่น่าเสียดาย ที่ไม่มีใครรวบรวมความรักอันยิ่งใหญ่นี้ให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ท่านธรรมาจารย์จึงเหยยงใจตัดสินใจทุ่มเทแรงกายแรงใจ จัดตั้งองค์กรการกุศลขึ้น โดยเริ่มต้นจากการสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ยากไร้ (เว็บไซต์ฉือจี, 2007)

1.1.4 โครงสร้างองค์กรมูลนิธิพุทธฉือจี

โครงสร้างองค์กรพุทธฉือจีประกอบด้วย 2 ส่วนหลักคือ

1. สมณารามจิ่งซือหรืออารามสงบคิด (The Pure Abode of Still Thoughts) เป็นวัดและสำนักงานที่สนับสนุนการทำงานตามภารกิจของฉือจี โดยจะไม่เกี่ยวข้องกับเงินบริจาค ของมูลนิธิฯ โดยเด็ดขาด เพราะยึดหลักการไม่รับบิณฑบาต และไม่รับบริจาคใด ๆ ดำรงชีพอยู่ด้วยการทำมาหาเลี้ยงชีพตนเอง หารายได้โดยการทำเทียนไข ของที่ระลึกต่าง ๆ เช่น การปลูกผัก และผลิตอาหารเสริมเพื่อสุขภาพ เป็นต้น เพราะท่านธรรมาจารย์เจิ้งเหยยง ต้องการให้เงินจากการบริจาคไปสู่การช่วยเหลือผู้ที่สมควรได้รับการช่วยเหลือทั้งหมด ไม่ใช่ เพื่อตัวท่านเอง และหมุ่คณะภิกษุณีของสมณาราม

2. มูลนิธิพุทธฉือจี มีท่านธรรมาจารย์เจิ้งเหยยงเป็นประธานอำนวยการ และมีฝ่ายฆราวาสช่วยดำเนินการ มีเจ้าหน้าที่ประจำฝ่ายต่างๆ และอาสาสมัครจำนวนมากดำเนินงาน และขยายตัวตามภารกิจของมูลนิธิฯ โดยอาศัยเงินบริจาคจากสมาชิกจำนวนกว่า 6 ล้านคนในไต้หวัน รวมทั้งกิจกรรมแยกขยะของทีมอาสาสมัครซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า 2 แสนคนทั่ว

โพธิสัตว์ได้ทั้งนั้น หากอุทิศตนเพื่อสรรพชีวิต ดังท่านได้ย้ำว่า หากแต่ละคนช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้ 500 คน ก็เท่ากับว่า มี 1,000 มือไม่ต่างจากพระอวโลกิเตศวร

พระโพธิสัตว์ซึ่งเดิมเข้าใจว่าเป็นอุดมคติอันสูงส่งที่ยากจะบรรลุได้ กลายมาเป็นสิ่งที่ทุกคนเข้าถึงได้เพราะมีอยู่แล้วในตัว การมองเห็นทุกคนเป็นโพธิสัตว์นั้นสะท้อนได้จากลายรูปปั้นภาพเทวดาหรือโพธิสัตว์ที่ประดับตามอาคารในสถาบันการศึกษาและโรงพยาบาลของมูลนิธิพุทธฉือจี้ เทวดาหรือโพธิสัตว์เหล่านั้นไม่ได้เป็นไปตามขนบเดิม หากเป็นภาพคนธรรมดาในสาขาอาชีพต่าง ๆ เช่น แพทย์ พยาบาล นักธุรกิจ ชาวบ้าน เป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวมีส่วนในการปลูกฝังให้ชาวฉือจี้มีทัศนะว่า มนุษย์ทุกคนล้วนมีเมตตา กรุณา คุณงามความดีอยู่แล้วในจิตใจเป็นแต่ว่าจะทำอย่างไรจึงจะนำคุณธรรมดังกล่าวออกมา หรือดูแลรักษาให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น แนวความคิดนี้เป็นเอกลักษณ์ของฉือจี้ เป็นการมองคนในแง่บวก การกล่าวคำชื่นชมมากกว่าการตำหนิการแสดงความเคารพและอ่อนน้อมต่อผู้อื่น แม้ในยามที่ไปช่วยเหลือเขาก็ตาม รวมไปถึงการจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาบุคคลากรตามสถาบันการศึกษาของฉือจี้ ดังจะกล่าวต่อไป

ภาพ : ณ วัดหลินจี้ เมืองไทเป ท่านภิกษุณีธรรมอาจารย์ เจิ้งเหยียนพบ พระอุปัชฌาย์มหาเถระอินซุ่น 66

(<https://www.tzuchithailand.org/th/index.php/about-us/tzu-chi-foundation/our-founder> สืบค้นเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2563)

2.2 หลักการเหรินเจียนฝอเจี้ยว (พุทธในสังคมมนุษย์ มิใช่หนีสังคม)

แนวคิดกระแสหลักการทำงานของฉือจี้ถูกพัฒนามาจากแนวคิดและหลักการทำงานเหรินเจียนฝอเจี้ยวก่อน คือ ท่านอินซุ่นมหาเถระ ท่านอินซุ่นมหาเถระนั้นเป็นท่านปรมาจารย์ของท่านเจิ้งเหยียน (ซึ่งท่านได้มรณภาพลงเมื่อ วันที่ 4 มิ.ย. พ.ศ. 2548 ที่ไต้หวัน อายุได้ 101 ปี) โดยเป็นผู้ออกใบรับรองให้ท่านเจิ้งเหยียนได้เข้าพิธีบวชเป็นภิกษุณีตั้งแต่อายุ 40 ปีก่อน หลวงปู่อินซุ่นเป็นต้นแบบของอุดมการณ์นี้ เป็นขวัญและกำลังใจให้กับชาวฉือจี้ และได้ให้แนวทางกับมนุษยชาติว่า พุทธธรรมของพระพุทธเจ้านั้น “เหรินเจียนฝอเจี้ยว” (เป็นพุทธศาสนาที่มีบทบาทในสังคมมนุษยชาติ) ต้องมี-ผู้ถิซิ่น- (มีจิตพุทธะ) และมี-สิ่งผู้เข้าเต้า- (การปฏิบัติจริยธรรมของโพธิสัตว์-คือยินดีช่วยเหลือทุกชีวิตทุกเมื่อ เป็นการปฏิบัติเพื่อสรรพชีวิตไม่ใช่เพื่อตัวเอง) ไม่ใช่แค่อยู่ในตำราให้ค้นคว้าขบคิดหรือเอาไว้ถกเถียงกันเชิงปรัชญาลอยฟ้าเท่านั้น และก็ไม่ใช่พุทธที่สอนให้รอตายไปเสพผลในแดนสุขาวดี ซึ่งหลวงปู่อินซุ่นมองว่า ตรงสุขาวดีไม่มีอะไรให้ทำเท่ากับบำเพ็ญอยู่ในแดนมนุษยชาติบนโลกใบนี้)

ผลงานด้านเทศน์และเขียนตำราไว้ตลอดช่วงชีวิตของท่านหลวงปู่ ได้พยายามโน้มน้าให้เห็นคุณค่าของพุทธว่า จะต้องลงไปปฏิบัติอยู่กับความเป็นจริงของชีวิตในปัจจุบัน และแม้แต่ตัวท่านหลวงปู่ก็ประกาศอย่างชัดเจนว่า จะหวนกลับมาบำเพ็ญธรรมในโลกมนุษย์ใบนี้ต่อไป ตราบจนกว่าจะบรรลุถึงระดับพระพุทธเจ้าในอนาคต แนวคิดของหลวงปู่ที่เชื่อมั่นว่า ตายแล้วจะกลับมาเกิดทำดีต่อไปในโลกมนุษย์นี้ นับว่าเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่มาก เป็นแนวคิดที่มีผลในเชิงคุณธรรมให้กับคนโบราณได้อยู่อย่างมีความสุข และกำลังหดหายไปจากปัจจุบัน แต่กลุ่มฉือจี้เป็นหนึ่งในกลุ่มคนส่วนน้อยของโลกที่ยังคงรักษาความเชื่อความศรัทธาและไม่ลดละที่ขยายจากคนต่อคนที่ละน้อย ๆ ที่เกาะไต้หวัน และเพิ่มบทบาทมากขึ้น ๆ ขยายออกไปทั่วโลก จึงนับเป็นกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมข้ามชาติที่มีพลังองค์กรรองรับและรู้จักถ่ายทอดประสบการณ์ที่จะสร้างองค์ประกอบในการผลิตซ้ำเชิงคุณธรรมให้กับคนต่างที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไปอย่างไร้ขอบเขต

ท่านอินซุ่นได้ให้กรรมฐานกับท่านภิกษุเจิ้งเหยียน (จนกลายเป็นหลักการขององค์กรนี้) เพียง 6 คำคือ “เว่ยฝอเจี้ยว-เว่ยจั้งเซ็ง (“เพื่อพุทธศาสนา เพื่อสรรพสัตว์”) ซึ่งท่านเจิ้งเหยียนก็นำมาผลักดันร่วมกับชาวฉือจี้ก่อเกิดเป็นพฤติกรรมงานด้านต่าง ๆ ตลอดเกือบสี่สิบปีที่ผ่านมา

3. อุดมการณ์และกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผ่านจิตใจผู้องค์กร

3.1 อุดมการณ์ การทำงานฉือจี้

- (ก) ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่การได้ช่วยเหลือผู้อื่นไม่ใช่การอยู่คนเดียว และสุขคนเดียว
- (ข) การจะไปช่วยเหลือผู้อื่นต้องผ่านการฝึกอบรมจรรยาบรรณ และควรไปเป็นหมู่คณะจะได้ดูแลเอาใจใส่กัน ท้วงติงกันได้ แต่ต้องทำด้วยความสุภาพ
- (ค) บูชาพระพุทธเจ้า คือ พระโพธิสัตว์ปางต่าง ๆ เช่น เจ้าแม่กวนอิมและ ตี้จิ้งอว้าง (พระกษิติครรภ์โพธิสัตว์) ซึ่งเป็นแบบอย่างของการโปรดสัตว์ให้พ้นทุกข์
- (ง) การปฏิบัติธรรม คือ การปฏิบัติจริงโดยการทำงานเพื่อผู้อื่นอย่างเอาจริงเอาจัง ทำร่วมกันสามัคคีกัน จึงจะมีความก้าวหน้า
- (จ) มีความเชื่อว่า แม้ตายไปแล้ว ก็ต้องการกลับมาในโลกนี้อีก เพื่อตนจะได้พัฒนาไปสู่การเป็นพระโพธิสัตว์ในชั้นสูงเรื่อยๆ จนบารมีเปี่ยมล้น ตรัสรู้เป็นพุทธเจ้าได้ แนวคิดเช่นนี้ จึงทำให้ชาวพุทธได้หวนมุ่งปฏิบัติธรรมด้วยการทำงานในสังคม เน้นการทำงานช่วยเหลือผู้อื่น ลดความเห็นแก่ตัวลดตัวตนอยู่ตลอดเวลา

3.2 กระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมผ่านจิตใจผู้องค์กร

พอจะสรุปได้ 4 สายงานใหญ่ ดังนี้

- (1) ฉือชาน (Charity สังคมสงเคราะห์)
- (2) อีเหลียว (Medicine การแพทย์)
- (3) เจี้ยวอิ้ว (Education การศึกษา)
- (4) เหวินฮว่า (วัฒนธรรม, มนุษยธรรม)

3.3 ฉือชาน (Charity สังคมสงเคราะห์)

แท้จริงแล้ว วัฒนธรรมจีนโบราณก็มีคำตอบให้คนจีนทำความดีเป็นหลักของชีวิตอยู่แล้ว ภาษิตคำคมของจีน เช่น ลัทธิขงจื้อ เหล่าจื้อ ก็ได้เผยแพร่ไปในสังคมคนจีนโพ้นทะเล และถูกแปลให้สอนอย่างแพร่หลายทั่วโลกมาระยะเวลาเป็นพัน ๆ ปีมาแล้ว

แต่องค์กรฉือจี้ เน้นเป็นพิเศษคือการทำงานออกไปทำดีร่วมกับคนอื่นโดยเฉพาะกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ฉือจี้ขอเป็นหน่วยหน้าที่จะบุกไปบำบัดทุกข์ให้ เช่น การบรรเทาสาธารณภัย การเยี่ยมคนไข้อนาถาเมื่อผู้ใดได้รับความช่วยเหลือระดับหนึ่งแล้ว ก็จะเกิดจิตคิดอยากจะทำดีอื่นไปในตัว นี่เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ ของระบบปลูกฝังคุณธรรมนี้ คือ

“ใช้ความรักที่จริง เปลี่ยนคนที่เป็นปัญหาให้กลายเป็นคนมีปัญหา แล้วกลายเป็นโพธิสัตว์ในร่างมนุษย์ ออกไปช่วยเหลือผู้อื่นอีกต่อไป” สิ่งนี้นับเป็นกระบวนการผลิตซ้ำทางด้านคุณธรรมอย่างมีประสิทธิภาพยอดเยี่ยม ได้ผล 200 เปอร์เซ็นต์ (คือจากคนค่าติดลบ 100% รวมค่าเป็น 200% นั่นเอง)

3.4 อีเหลียว (Medicine การแพทย์)

ยุทธศาสตร์การทำงาน นโยบายช่วยเหลือด้านการรักษาพยาบาลและให้การศึกษา นั่นเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่องค์กรฉือจี้ใช้ลดข้อขัดแย้งระหว่างคำสอนต่างศาสนา และลดช่องว่างระหว่างชนชั้นคนรวยคนจนลงอย่างได้ผลเพราะพลังของการให้บริการการช่วยเหลือเป็นภาษาสากลที่ข้ามพ้นอุปสรรคด้านความแตกต่างในหลาย ๆ ด้านได้เป็นอย่างดี ปรากฏการณ์นี้เห็นผลอย่างชัดเจนในประเทศที่เคยมีปัญหา อย่างเช่น คนจีนถูกทำร้ายทั้งร่างกายและทรัพย์สินจากชาวบ้านที่ต่างภาษาต่างวัฒนธรรมศาสนา แต่เมื่อมีองค์กรฉือจี้ ซึ่งก็เป็นการริเริ่มของคนจีนสายพระพุทธมหายานเข้าไปทำงานในนิมิตของการให้บริการ คนท้องถิ่นทั่วโลก ก็ได้รับการต้อนรับชื่นชมอย่างดียิ่งโดยไม่มีข้อขัดแย้งนี่เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าแท้จริงแล้ว พลังของศาสนาที่แท้จริงก็คือ “การกล้าให้ กล้าทำงานช่วยเหลือผู้อื่นอย่างจริงใจนั่นเอง” ไม่ใช่อยู่ที่ความแตกต่างของคำสอนหรือวัฒนธรรมทางศาสนาเลย

3.5 เจี้ยวอีวี่ (Education การศึกษา)

ฉือจี้มีเป้าหมายด้านการศึกษาให้คนได้หันและชาวฉือจี้สากลเข้าถึงหลักคุณธรรม 3 ข้อคือ

(ก) ความรู้จักประทับใจผู้อื่น (ความสำนึกในบุญคุณของคนและสิ่งแวดล้อมรอบตัว)

(ข) ความรู้จักเคารพยกย่องให้เกียรติผู้อื่น (ความสำนึกในการถ่อมตนรับใช้และบริการ)

(ค) ความรักเพื่อนมนุษย์ (ความรู้สึกเหมือนเป็นญาติพี่น้องครอบครัวเดียวกัน-ภราดรภาพ)

ฉือจี้เน้นว่าจะต้องศึกษาเรียนรู้ที่จะฝึกตนเองให้มีคุณธรรมทั้งสามข้อนี้ในชีวิตประจำวันจึงเรียกได้ว่ามีความก้าวหน้าทางการศึกษาชีวิต

ปัจจุบัน องค์กรฉือจี้มีสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับประถม มัธยม อุดมศึกษา ฉือจี้เองได้สอดแทรกความรู้ด้านคุณธรรม (เจี้ยวอีวี่) เพื่อฝึกจริยธรรมไว้ในระบบการศึกษาด้วย

3.6 เหวินฮว่า (วัฒนธรรม, มนุษยธรรม)

ต่อมาเพิ่งปรับใหม่เป็น Humanity มนุษยธรรม เพื่อให้มีความหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิม จะเน้นการปลูกฝังคุณธรรมลงไปที่วิถีชีวิตในปัจจุบัน โดยใช้สื่อเป็นตัวเหนี่ยวนำ เช่น สื่อเขียนหนังสือธรรมะหลากหลายทั้งกว้าง ลึก หนังสือที่เชิดชูคุณธรรมดาที่ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์แต่เป็นคนดีเพื่อเป็นแบบอย่างแก่สังคม สื่อมีเสียง คือสื่อซีดี วีซีดี ดีวีดี และสิ่งที่สำคัญคือสื่อโทรทัศน์ของฉือจี้ที่เผยแพร่กิจกรรมดี ๆ ออกมาอย่างเช่น ภาษามือ ที่ฉือจี้คิดค้นขึ้นมาอีกระบบหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อใช้ในสื่อสารการแสดงละคร ประกอบร้องเพลงของฉือจี้ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าแนวคิดของท่านธรรมอาจารย์เจิ้งเหยียนนั้นถือว่ามีลักษณะเด่น คือเป็นคำสอนที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เน้นการนำคำสอนไปปฏิบัติจริงในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อเป้าหมายชีวิตของชาวฉือจี้ให้มีปณิธานการดำเนินชีวิตบวรวิถีแห่งพระโพธิสัตว์ โดยพยายามเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณ ด้วยเหตุนี้หลักการทำงานสำคัญของชาวฉือจี้ จะเน้นการทำความดีด้วยการลงไปช่วยเหลือผู้คนโดยไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนาหรือลัทธิการเมือง ความสุขที่แท้จริงคือการช่วยเหลือผู้อื่น ไม่ใช่การอยู่คนเดียว สุขคนเดียว การไปช่วยผู้อื่นต้องผ่านการฝึกอบรมจรรยาบรรณ และไปเป็นหมู่คณะ เพื่อดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันทั่วถึงกันได้ด้วยความสุภาพ การปฏิบัติธรรม คือการปฏิบัติจริงโดยการทำงานเพื่อผู้อื่นอย่างเอาจริงเอาจัง ทำร่วมกัน สามัคคีกัน จึงจะมีความก้าวหน้า

ดังนั้นภารกิจของฉือจี้จะดำเนินไปได้ด้วยพลังของอาสาสมัครชาวฉือจี้ที่ผ่านการคัดเลือกและพัฒนาตนอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง ภายใต้ความเชื่อมั่นว่า มนุษย์ทุกคนมีความเมตตากรุณาเป็นพระโพธิสัตว์ได้ มีศักยภาพในการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยหัวใจและความรัก (เอกสารเรื่อง ฉือจี้: โมเดลจิตอาสาเพื่อการพัฒนามนุษย์สืบค้นเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2563, หน้า 29.)

4. วิเคราะห์ ฉือจี้ตามหลัก SWOT Analysis

(1) Strengths จุดแข็ง มี 5 ประการ

(ก) การแพทย์ ฉือจี้มีโรงพยาบาล 6 แห่งมีมาตรฐานด้านการแพทย์สูงมาก สามารถทำการรักษาโรคหรือความผิดปกติที่ต้องใช้วิชาการขั้นสูง จนมีผู้ป่วยจากต่างประเทศหลายรายมาทำการรักษา นอกจากความสามารถทางวิชาการแล้ว โรงพยาบาลยังให้ความเอาใจ

ใส่กับมิติด้านจิตใจและสังคมของผู้ป่วย แพทย์ พยาบาล และหน้าที่ที่จะมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนไข้ เห็นคนไข้เป็นมนุษย์มากกว่าเป็นเจ้าของ “ไข้” กล่าวอีกนัยหนึ่งคือมุ่งรักษา “คน” มากกว่ารักษา “ไข้” การแพทย์ของฉือจี้จึงได้ชื่อว่า เป็น “การแพทย์ที่มีหัวใจความเป็นมนุษย์” จนกระทั่งเป็นแบบอย่างให้แก่โรงพยาบาลของรัฐ และของประเทศต่าง ๆ

มูลนิธิฉือจี้ยังมีธนาคารไขกระดูกที่ใหญ่เป็นอันดับ 1 ของเอเชีย และเป็นอันดับ 3 ของโลกทั้งนี้เพื่อนำไขกระดูก (ที่ตรงกับผู้ป่วย) มาใช้ในการรักษาโรคที่เกี่ยวกับความปกติของเม็ดเลือด ซึ่งเป็นเทคโนโลยีขั้นสูงที่โรงพยาบาลของฉือจี้มีความสามารถเป็นพิเศษ

(ข) การศึกษา ฉือจี้เริ่มทำงานด้านการศึกษาด้วยการก่อตั้งวิทยาลัยพยาบาล เพื่อผลิตบุคลากรป้อนให้แก่โรงพยาบาล (ภายหลังการขยายเป็นวิทยาลัยเทคโนโลยี) ต่อมาก็ก่อตั้งมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ (ภายหลังพัฒนามาเป็นมหาวิทยาลัยเต็มรูปแบบ) จากนั้นก็ก่อตั้งโรงเรียนระดับประถมและมัธยมขึ้นมา สถาบันการศึกษาเหล่านี้มีจุดแข็งคือ การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม และปลูกฝังมิติด้านจิตวิญญาณแก่ผู้เรียนอย่างแยกคางขบเคี้ยวกันก็เสริมสร้างความรู้และความสามารถทางวิชาการได้อย่างไม่ด้อยกว่าที่อื่น แม้แต่คณะแพทยศาสตร์ก็ยังมีการสอนวิชาด้านจริยศิลป์แก่นักศึกษาตลอด 4 ปี ส่วนโรงเรียนระดับประถมและมัธยมก็เป็นแบบอย่างแก่โรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศ มีการนำเอาวิธีการของฉือจี้ไปใช้อย่างแพร่หลาย

(ค) งานสงเคราะห์ผู้ประสบภัย เมื่อเกิดภัยพิบัติไม่ว่าในไต้หวันหรือต่างประเทศ กองทัพอากาศสมัครของฉือจี้จะรุดไปยังที่ประสบเหตุในทันที และให้การสงเคราะห์แก่ผู้ทุกข์ยากชนิดที่ตรงกับปัญหา งานบางอย่างต้องใช้กำลังคนและกำลังเงินมหาศาล แต่ฉือจี้ก็ทำสำเร็จได้ เช่น การอพยพคนนับหมื่นในจากร์ตาที่รูกล้าแม่น้ำจนเน่าเสีย ซึ่งนำไปสู่การสร้างแพลตนับพันยูนิต โดยใช้เวลาเพียง 2 ปีหรือการสร้างอาคารเรียนใหม่ให้แก่นักเรียน 50 แห่งที่ประสบภัยแผ่นดินไหวในไต้หวัน โดยใช้เวลา 3 ปีงานสงเคราะห์เหล่านี้ไม่เพียงต้องใช้เงินทุนและ กำลังคน จำนวนมาก แต่ต้องอาศัยความรู้ และความชำนาญเฉพาะทาง ซึ่ง ฉือจี้มีพร้อมเนื่องจากมีอาสาสมัครมากมายที่มีความรู้ มีกำลังเงิน และพร้อมจะสละเวลามาให้หรือล่าสุด ในปี พ.ศ.2532 ฉือจี้เข้าร่วมเป็นที่ปรึกษาพิเศษ ในสภาเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (NOG in Special consultative status with ECOSOC) ซึ่งการมอบตำแหน่งที่ปรึกษาพิเศษให้ในครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในระบบการทำงานบรรเทาภัยสากลที่เข้มแข็งของฉือจี้รวมถึงจิตวิญญาณความรักอันไร้ขอบเขต ไม่มีรีรอเพื่อช่วยเหลือ

ผู้ทุกข์ยากในกว่า 70 ประเทศทั่วโลก ทั้งด้านการกุศลและการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะ เหตุพิบัติภัยที่เกิดขึ้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ทั้งแผ่นดินไหวในประเทศเฮติ ประเทศซีลี มณฑลเสฉวน ประเทศจีน ญี่ปุ่นและสึนามิในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่อาสาสมัครฉือจี้ใช้ความรักอัน ยิ่งใหญ่เร่งรุดเข้าไปช่วยเป็นคณะแรกๆ ทำงานบรรเทาภัย พร้อมทั้งก่อสร้างที่พักอาศัย ให้แก่พี่น้องในพื้นที่ จนกลับออกมาเป็นคณะสุดท้าย

(ง) งานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ภายแยกขยะเป็นงานเด่นอีกด้านหนึ่งของฉือจี้ ที่ ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากมีโรงงานแยกขยะไม่น้อยกว่า 5,000 แห่งทั่ว ประเทศ มีอาสาสมัครมาช่วยงานร่วม 50,000 คน โดยผลัดกันมาทำงานสม่ำเสมอตลอดปี ตั้งแต่เก็บขยะ ขนขยะมาโรงงาน แยกขยะแล้วนำมาหมุนเวียนใช้ใหม่ งานด้านนี้นอกจากจะ ช่วยลดปริมาณขยะ (ด้านหนึ่งด้วยการทำให้ประชาชนทิ้งขยะน้อยลง และอีกด้านหนึ่งด้วย การเอาขยะที่ยังมีประโยชน์ไปรีไซเคิล ทำให้ขยะที่ใช้ประโยชน์ไม่ได้เลยเหลือน้อยลง) อีกทั้ง ยังเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของฉือจี้ นับพันล้านบาทต่อปี สามารถนำไปเป็นทุนสนับสนุน สถานีโทรทัศน์ของตนได้

(จ) สถานีโทรทัศน์ สถานีโทรทัศน์ของฉือจี้ เป็นสถานีโทรทัศน์แบบ “ทางเลือก” ที่ ได้รับความนิยมสูงในไต้หวัน จนได้รับคะแนนเสียงให้เป็นสถานีโทรทัศน์ที่มีอิทธิพลต่อชีวิต ของผู้คนมากที่สุดเมื่อปี พ.ศ. 2547 จุดแข็งคือการจัดทำรายการที่ส่งเสริมคุณธรรมหรือเกิด จิตสำนึกที่มุ่งช่วยเหลือผู้คน นอกจากรายการวิเคราะห์ข่าวเชิงธรรมะแล้ว ยังมีรายการสาร คติชีวิต ละคร และการ์ตูนที่มุ่งให้ผู้ชมมีศรัทธาในความดีงาม

(2) Weaknesses จุดอ่อน

(ก) ด้านคำสอน นั้นไม่ได้นำคนไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหมดยังคงกลับมา วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏคือโลกมนุษย์เพื่อกลับมาบำเพ็ญโพธิสัตว์ แต่หากจิตใจยังไม่มั่นคงใน วิถีโพธิสัตว์ เกิดความโกรธครอบงำแล้วทำสิ่งที่ผิดเช่น การฆ่าทำร้ายอื่น ก็มีความเสี่ยงต่อ การตกนรกโอกาสในการบำเพ็ญโพธิสัตว์ก็ลดน้อยลง

(ข) การปลูกฝังคุณธรรมของฉือจี้ จะมีลักษณะชี้นำอยู่มาก ขณะที่ไม่สู้จะให้ ความสำคัญมากนักกับการกระตุ้นให้ชาวฉือจี้สามารถคิดได้ด้วยตนเอง ในเรื่องดังกล่าวนี้ ความสำคัญต่อการตั้งคำถามเพื่อทบทวนกระบวนการปลูกฝังของฉือจี้ เพราะว่าในยุค ปัจจุบันเป็นยุคที่มีความซับซ้อน มักจะมีปัญหาทางจริยธรรมใหม่ๆ เข้ามาในชีวิตของเราอยู่ เสมอ ปัญหาเหล่านี้ไม่มีคำตอบสำเร็จรูป แต่ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยมากมาย รวมทั้งต้องพิจารณา

ถึงมุมมองที่หลากหลายด้วย ยกตัวอย่างเรื่องปัญหาปาณาติบาตเรื่องเดียว ทุกวันนี้มีการถกเถียงอย่างหาข้อสรุปได้ยาก ในเรื่องการทำแท้ง การรณรงค์ การระงับช่วยเหลือแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้าย การตั้งครม. โดยทำลายตัวอ่อน ฯลฯ ปัญหาเหล่านี้ต้องอาศัยวิจรรณญาณในการไตร่ตรองมาก เพราะถ้าไม่อย่างนั้นแล้วก็จะส่งเสริมปาณาติบาตโดยไม่รู้ตัว หรือไม่ก็สร้างความทุกข์แก่ผู้คนในนามของศาสนา

(ค) การรู้จักคิดด้วยตนเอง ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญของการคิดสร้างสรรค์ ซึ่งมักหมายถึงการแหวกแนวจากขนบเดิม และนำไปสู่การเป็นตัวของตัวเอง จากการตั้งข้อสังเกต ฉือจีไม่สู้จะให้ความสำคัญกับพัฒนาความสามารถในการคิดด้วยตนเอง คำถามคือชาวฉือจีจะสามารถเป็นตัวของตัวเอง หรือแหวกแนวจากกรอบของฉือจีได้มากน้อยแค่ไหน เครื่องข่ายที่สร้างสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและกว้างขวาง จะเปิดโอกาสหรือเป็นอุปสรรคมากน้อยเพียงสำหรับชาวฉือจีในการพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง โดยทั่วไปแล้วองค์กรและขบวนการแบบนี้มักจะยอมรับความคิดสร้างสรรค์หรือความเป็นตัวของตัวเองในระดับหนึ่ง แต่หากเลยจุดนั้นไปก็อาจถูกแรงกดดันจากหมู่คณะหรือเครือข่าย ปัญหาก็คือถ้าองค์กรใดองค์กรหนึ่งคิดเหมือนกันหมดโดยขาดความหลากหลาย หรือไม่มีพื้นที่ให้แก่คนที่คิดต่าง องค์กรนั้นก็ยากจะปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังในปัจจุบัน (ขอให้นึกถึงคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเป็นตัวอย่าง)

(ง) ชาวฉือจีมักจะมองความดีที่แสดงออกในระดับบุคคลหรือกลุ่มคน

แต่ดูเหมือนจะไม่สนใจจริยธรรมในระดับโครงสร้างหรือระบบนั้นไม่ได้เป็นกลางโดยตัวมันเองแต่มีคุณค่าหรือความดีความชั่วแฝงอยู่เสมอ ระบบนาซีนั้นเป็นตัวอย่งที่ชัดเจน เพราะนอกจากจะบั่นทอนความเป็นมนุษย์ ยังสามารถผลักดันให้คนทำความเลวร้ายอย่างที่ไม่ถึงถึง ระบบที่รวมศูนย์และไม่โปร่งใส มักจะทำให้ผู้นำทั้งบนสุดและลดหลั่นลงมาถืออำนาจบาตรใหญ่และทุจริตได้ง่าย

กิจกรรมของฉือจี จะมุ่งทำความดีทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ แต่จะไม่แต่จะต้องหรือคิดเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างที่ก่อความทุกข์แก่มนุษย์เลย อาจเป็นเพราะการขาดพรรคนะในเชิงวิพากษ์ หรืออาจเป็นเพราะการพยายามมองแง่บวกเป็นหลัก

(3) Opportunities โอกาส

(ก) มุลนิธิพุทธฉือจี เป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่ยกระดับกลายเป็นขบวนการจิตอาสา ซึ่งเติบโตจากระดับประเทศสู่ระดับประเทศสู่ระดับโลกภายในเวลาเพียง 40 ปีก็เพราะฉือจี

เป็นองค์กรที่พร้อมจะเข้าไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยคำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และ ไม่คิดเผยแพร่หรืออุดมการณ์ของตนให้แก่ผู้อื่น ด้วยความเมตตาธรรม หรือความรักที่ไม่ แบ่งแยก ฉ้อฉลเป็นตัวอย่างให้เราได้เห็นถึงการจัดการความดีที่สามารถขยายไปในระดับ สังคมโลกทุนนิยมที่ไม่เสียหลักการหรือบั่นทอนพุทธธรรม ในส่วนนี้จึงเป็นโอกาสที่ฉ้อฉลจะ ขยายความเชื่อและบทบาทไปได้ทั่วโลกจึงมีพลังมากพอที่จะเปลี่ยนแปลงโลกได้ หรือเป็น องค์กรความดีที่ทรงพลังและพร้อมถ่วงดุลองค์กรมืดต่าง ๆ ได้มากพอ

(ข) การช่วยเหลือสังคมของฉ้อฉล ผ่านการสร้างความเป็นโพธิสัตว์แก่ตนเองนอกจาก จะมีโอกาสได้บำเพ็ญธรรมแล้ว ฉ้อฉลยังถือว่าเป็นองค์กรที่ช่วยทำงานให้กับเจ้าหน้าที่รัฐใน ประเทศต่าง ๆ ลดภาระของรัฐบาล และช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไปในตัว

(ค) ด้วยคำสอนของฉ้อฉล มองว่าทุกคนสามารถเป็นโพธิสัตว์ได้โดยไม่ต้องรอชาติหน้า ทำให้เป็นสิ่งที่น่าเป็นจุดสนใจพอที่จะจูงใจให้คนมากมายมาร่วมทำงานกับฉ้อฉลและร่วมสร้าง โลกให้น่าอยู่โดยไม่ต้องรอให้ไปเกิดในแดนสุขาวดีเท่านั้น

(ง) ฉ้อฉลมีระบบการบริหารจัดการที่ดีมาก การเงินโปร่งใสมากจนเป็นที่เชื่อถือของ คนโดยทั่วไปและสร้างความเชื่อมั่นสร้างภาพลักษณ์ที่ดีจึงเป็นสิ่งที่จูงใจคนอื่นมากพอที่จะ มาร่วมกับฉ้อฉล เมื่อการเงินโปร่งใสจึงได้ใจผู้ร่วมอุดมการณ์ซึ่งเป็นเรื่องของการสร้าง จิตวิทยาที่ดีต่อการทำงานจึงส่งผลให้เม็ดเงินนั้นกระจายไปสู่การสรรค์สร้างกิจกรรมต่าง ๆ ของฉ้อฉล ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการศึกษา การสร้างโรงพยาบาล ฯลฯ แต่สิ่งสำคัญ นอกเหนือจากการบริหารจัดการที่ดีโปร่งใสแล้ว นั่นคือ ฉ้อฉลมีทุนมนุษย์และทุนทางจิต วิญญาณของสมาชิกและอาสาสมัครฉ้อฉลที่รวมกันเป็น "มหาเมตตา มหากรุณา" มีความ ตั้งใจและพร้อมจะลงมือทำงานสารพัดเพื่อช่วยเหลือผู้มีความทุกข์ให้พ้นทุกข์

ตัวอย่างเช่น อาสาสมัครเหล่านี้ไม่ได้รับเงินเดือน เมื่อจะต้องเดินทางไปปฏิบัติภารกิจ ช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทั้งในและนอกประเทศได้วันก็ต้องออกค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ทั้งหมดเอง เรียกว่าเป็นการทำงานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใดๆ อย่างบริสุทธิ์ ยึดมั่นในหลัก พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ด้วยวิถีแห่งพุทธฝ่ายมหายาน จึงยิ่ง มุ่งเน้นไปที่พลังแห่งเมตตา (รักโดยไม่แบ่งแยก) และอุเบกขา (ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ใดๆ) ที่น่าทึ่งกว่านั้นก็คือ นอกจากอาสาสมัครเหล่านี้มีความหลากหลายในเรื่องอายุอาชีพ และฐานะทางสังคมที่ดีมาก มีทั้งวิศวกร แพทย์ นักธุรกิจระดับซีอีโอ เศรษฐีระดับร้อยล้าน พันล้าน แต่กลับยังต้องการมาเป็นอาสาสมัครผู้อุทิศตนที่พร้อมรับใช้สังคมด้วยความอ่อน

น้อมถ่อมตน (เอกสารเรื่อง ฉื่อจี้: โหมเดลจิตอาสาเพื่อการพัฒนามนุษยสัมพันธ์เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2563, หน้า 3,5)

(4) Threats อุปสรรค

(ก) มองในแง่ของอุปสรรคต่อความมั่นคงขององค์กร เมื่อฉื่อจี้เป็นองค์กรที่ใหญ่และมีสาขาอยู่หลากหลายประเทศ มีการระดมทุนเพื่อมาใช้ในการทำงานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ สิ่งหนึ่งก็คือการตรวจสอบเรื่องของทรัพย์สิน ฉื่อจี้เองมีวิธีแสดงความเชื่อถือในเรื่องความโปร่งใสมากน้อยแค่ไหน หรือฉื่อจี้เองจะมีการบอกต่อโลกอย่างไรว่า สิ่งที่ทำอยู่นั้นไม่ใช่การทำงานด้านคุณธรรมที่มีภาพลักษณ์ของเมตตาอาบอาอยู่เพียงเท่านั้น และฉื่อจี้เองมีความใจกว้างมากน้อยแค่ไหนต่อการที่บุคลากรในฉื่อจี้ต้องการสนใจการศึกษาพุทธศาสนาในนิกายอื่นๆ และนำความคิดนั้นมาร่วมใช้ร่วมคิดกับฉื่อจี้ หรือฉื่อจี้ต้องการผูกขาดอัตลักษณ์ในส่วนนี้ไว้ไม่ยินยอมการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวต่อความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นในโลกสมัยใหม่

(ข) แม้ฉื่อจี้เป็นองค์กรพุทธที่ทำหน้าที่ช่วยเหลือคน แต่ฉื่อจี้สามารถบอกได้อย่างเป็นข้อเท็จจริงมากน้อยแค่ไหนว่าที่ฉื่อจี้ทำอยู่เป็นการเผยแพร่หรือขยายลัทธิความเชื่อเพื่อความยอมรับจากมิตรประเทศที่เข้าไปช่วยเหลือหรือเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีแก่ได้ทุกวัน

(ค) ฉื่อจี้มีวิธีการรับมืออย่างไรต่อสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองของประเทศนั้น ๆ หากเกิดกรณี ที่ฉื่อจี้เข้าไปช่วยเหลือแล้วอาจตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองว่าการเข้าไปช่วยเหลือนั้นเป็นเพราะไปช่วยเหลือในฐานะเพื่อนมิตรประเทศที่เข้าข้างกัน

(ง) ฉื่อจี้มีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นประถมถึงมหาวิทยาลัยโดยเน้นการปลูกฝังคุณธรรม แต่คำถามคือว่า เด็กนักเรียนหรือนักศึกษาต้องปรับตัวมากน้อยแค่ไหนปรับตัวได้หรือไม่อย่างไรหากเด็กนักเรียนหรือนักศึกษาต้องเผชิญกับโลกภายนอกหรือหากไปเรียนต่อหรือทำงานในสถานที่อื่นที่ไม่เน้นเรื่องคุณธรรมนัก แต่เน้นความเก่งกล้าทางวิชาการหรือแม้แต่เน้นผลงานที่มีคุณภาพมากกว่าคำนึงถึงวิธีการทำงานที่ถูกต้อง (พระไพศาล วิสาโล, 2550, หน้า. 63)

5. สรุป

มูลนิธิพุทธรธฉือจี้ นับเป็นสำนักพุทธหมายเลขหนึ่งของไต้หวัน ประเทศประชาธิปไตย⁹⁷ ที่มีประชากรพุทธโดยส่วนใหญ่แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนกิจกรรมทางพุทธจากรัฐบาลไต้หวันเป็นการพิเศษเหมือนดังพุทธในประเทศไทย ส่วนกิจกรรมของพุทธในฉือจี้ล้วนถูกขับเคลื่อนไปด้วยมหาชนที่มีกุศลศรัทธา เมตตาต่อผู้คน

สำหรับมูลเหตุของการก่อตั้งมูลนิธิพุทธรธฉือจี้ นั้น มาจากการแลกเปลี่ยนกันระหว่างนักบวชของพุทธมหายานและคริสต์ศาสนาและจากนั้นได้รับแรงจูงใจมาจากคำถามของนักบวชคริสต์ศาสนาว่า “คำสอนของพุทธนั้นมีค่ามากมาย แต่มีสิ่งใดเป็นประจักษ์พยานในการช่วยเหลือผู้คน” คำถามนั้นนำมาสู่การก่อตั้งและการสร้างสถานศึกษาและการช่วยเหลือผู้คนในรูปแบบของโรงพยาบาล สถานศึกษา และมีอาสาสมัครเข้ามาช่วยแยกขยะ ก่อเกิดเป็นองค์กรผสานผู้คนมีแนวคิดหลักในการทำงานคือ หลักเหรินเจียนผ่อเจี้ยว (พุทธในสังคัมมนุษย์ มิใช่หนีสังคัม) ผู้ก่อตั้งคือท่านธรรมจารย์เจิ้งเหยียนได้เน้นว่ามนุษย์ทุกคนมีโพธิสัตว์ภาวะอยู่แล้วในตัว โพธิสัตว์จึงไม่ได้อยู่เบื้องบนหรือสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ หากคือตัวเรานั้นเอง หากเป็นภาพคนธรรมดาในสาขาอาชีพต่างๆ เช่น แพทย์ พยาบาล นักธุรกิจชาวบ้าน เป็นต้น หากพิจารณาในโพธิสัตว์ในหลักการนี้ จะพบว่า นี่คือนิพพานโพธิสัตว์ในแง่มุมของมนุษย์นิยมแต่ก็ยังคงอุดมไปด้วยเป้าหมายของโพธิสัตว์ธรรมคือรับใช้ผู้คนด้วยใจคารวะ ถ่อมตน และนอกจากนั้น ฉือจี้ยังเต็มไปด้วยศักยภาพภายใต้แนวคิดพุทธมหายาน ในการผลักดันส่งเสริมกิจกรรมการช่วยเหลือในมิติที่หลากหลายเหล่านี้ ออกสู่โลกกว้างอย่างมีพลังกล้าแกร่งจนเป็นที่ยอมรับจากหลายประเทศ ดังที่ทราบกันดีกว่า ฉือจี้มีสาขาอยู่ หลายประเทศทั่วโลก

⁹⁷ ผู้เขียนมองว่าไต้หวันเป็นประเทศ เนื่องจาก มีการเลือกตั้ง และบริหารประเทศภายใต้ระบอบประชาธิปไตย และมีอำนาจอธิปไตย เป็นของตนเอง แม้ว่าในบางครั้งอาจถูกแทรกแซงทางกิจการทางการเมืองจากจีนอยู่บ้าง แต่ไต้หวันก็มีกลไกในการป้องกันการแทรกแซงนี้และพยายามที่จะต่อสู้เพื่อบริหารประเทศในแบบฉบับของตนเอง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไต้หวันจะถูกมองจากหลายประเทศว่ายังไม่เป็นประเทศ คงเป็นเพียงแค่เกาะหนึ่งที่บริหารจัดการภายใต้ประเทศจีนอย่างวิธีคิดที่ว่า หนึ่งประเทศสองระบบ ก็ตาม แต่ผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับเหตุผลนี้ และยืนยันว่าไต้หวันเป็นประเทศ

บรรณานุกรม

หนังสือ เอกสาร

- เดิมแท้ ชาวเหินฟ้า. (2554). คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของ
ไต้หวัน. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2550). ศาสตร์และศิลป์แห่งการจัดการความดีศึกษากรณีมูลนิธิพุทธ
ฉือจี้. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.
- พระครูปลัดมงคล ธิรมงคล. (2563). สภาวการณ์พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐจีน-
ไต้หวัน. วารสารวิชาการพระพุทธศาสนาเขตลุ่มแม่น้ำโขง.
- พิชญรัตน์ เหมนาไลย. (2559). การศึกษาตามแนวทางขององค์กรพุทธฉือจี้: แนวคิดและ
การจัดการของโรงเรียนฉือจี้เชียงใหม่. ภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะ
มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

เว็บไซต์

- พระไพศาล วิสาโล, วิถีแห่งการ “รอด”, [Online], แหล่งที่มา :
http://www.postbooksonline.com/media/pdf_files/post_book_218.pdf
[15 มี.ค. 2557].
- เว็บไซต์ฉือจี้,[Online], 2007,แหล่งที่มา : <http://www.tzuchithailand.org/th/>
[14 มี.ค. 2557].
- <http://regis.skru.ac.th/RegisWeb/webpage/GE-Network/genbook1.pdf>
เอกสารเรื่อง ฉือจี้: โมเดลจิตอาสาเพื่อการพัฒนามนุษย์สืบค้นเมื่อวันที่ 31
กรกฎาคม 2563.
- <https://www.tzuchithailand.org/th/index.php/about-us/tzu-chi-foundation/our-founder> สืบค้นเมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม 2563.